

VUK DRAŠKOVIĆ

**Ko je ubio
KATARINU**

VUK
DRAŠKOVIĆ

Ko je ubio
KATARINU

Sadržaj

KO JE UBIO KATARINU.....	9
Ko je ubio Katarinu.....	11
Kosijer.....	63
Oooooo, Milutine.....	73
Misirka Ali-pašin.....	77
Produži.....	87
Profesor Savo.....	93
Žare Magare.....	101
Božo Enciklopedija.....	119
PRIČE O KATARINI ZA ŽIVOTA KATARINE	131
Džudi.....	133
Obrana Straja Vučetića.....	143
Vrtoglavica.....	149
Lipe u Studentskom gradu.....	163
Sunce tetkino.....	169
Smrt deda Trifuna.....	175
Ej šljivo moja.....	181
O piscu.....	195

KO JE UBIO KATARINU

1.

Kao zmija zgnječene glave, sedma ili šesta po snazi vojska u Evropi napušta granice svoje države sa Italijom i Austrijom, povlači se iz kasarni i garnizona u jugoslovenskoj republici Sloveniji i odstupa prema istoku. Bliži se kraj jula 1991, a letnja žega je nesnosna.

Kolonu begunaca, koja je upravo napustila slovenačku prestonicu Ljubljanu, predvode tenkovi, za njima su oklopni transporteri, raketni bacači i topovi, kamioni sa pešadincima, poredanim, kao sardine, po klupama na otkrivenim karoserijama. Sasvim pozadi je i vod konjice.

U jednom od kamiona je i pešadinac Dragoje Dragojević. Tek je tri meseca u JNA, Jugoslovenskoj narodnoj armiji. Jedinac je, prošlog juna završio arhitekturu, a iz okoline je Šapca, iz sela Tekeriš.

U kasarni, u Ljubljani, mnogima je bilo čudno ime tog sela, pa mladi regrut Dragoje Dragojević dobi nadimak Tekeriš. Uzalud je objašnjavao da je Tekeriš „slavno istorijsko mesto“, i da se, baš u njegovom selu, one davne 1914, odigrala odlučujuća kasapnica između dve vojske, srpske i austrougarske. Obučen je, kao i svi ostali u toj koloni a i u čitavoj armiji, u letnju sivomaslinastu uniformu. Na glavi mu sivomaslinasti šlem sa crvenom zvezdom petokrakom. Ispod šlema curi znoj, teče niz lice, sliva se i na brčiće, kojima je, tek nedavno, ukrasio gornju usnu, a sa njih slankaste kapi cure mu i u usta. Kao daje umro, Dragoje Tekeriš ni da pomeri ruku, da potraži maramicu, da obriše usne, brkove, nos, obraze i čelo. Samo čuti. Čute i svi vojnici oko njega i svi u toj koloni. Kao da idu na sopstvenu sahranu. Sramota i bes u njihovim zaleđenim pogledima. Oni slute, osećaju, da marširaju u slom svoje vojske i države kojoj se ta vojska zaklela na vernost. Dragoja Tekeriša posebno razdire neverica da se dešava to što se dešava. Juče, takoreći, vodio je Tonku u pozorište. Završna je godina prava, plavokosa, plavooka, vragolasta, upoznao je u jednom ljubljanskom kafiću. On joj pričao o Beogradu i svojoj želji da projektuje tunele ispod Save i Dunava, za drumska vozila i za vozove. Tonka se smejala, kao šiparica neka, rekla mu da je „malo pobrkan“, tako mu rekla, i to na tečnom srpskom. Često je posećivala Beograd, tamo ima ujaka. Naročito joj se, kazala je, svideo kosmopolitski šarm Beograda, kakav se oseća u Njujorku, Parizu ili Rimu. On pokušao da započne i razgovor o svađama i prepucavanjima političara, sveštenika i pisaca u Jugoslaviji, da čuje šta ona misli o svemu tome.

Hteo je da popriča sa Tonkom i o padu Berlinskog zida i da je pita o Titu, da li je bio diktator i ubica, ili veliki državnik. Ona mu, neočekivano, uz glasni kikot, prekrila usta svojim dlanom i kazala: „Ne kviri veče, idemo u diskač, da đuskamo.“ Dva dana kasnije u kasarni Dragoja Tekeriša objavljena je ratna uzbuna. Slovenački parlament izglasao je otcepljenje od Jugoslavije, a sa karaula na granicama sa Italijom i Austrijom poskidane su jugoslovenske zastave. Armija Dragoja a Tekeriša krenula je u napad. Bilo je i mrtvih, na obe strane. Kad se sve, bar je tako izgledalo, počelo da smiruje, hteo je Dragoje da potraži Tonku, da joj kaže da on ni metka nije opalio, ali je vojsci, najstrože, zabranjeno da napušta garnizone i kasarne. A, pre tri dana, stiglo je naređenje iz Beograda da JNA napusti Sloveniju. I ta vojska, njegova vojska, evo, beži iz rata koji i nije bio rat, i koji ona nije izgubila, a poražena je i bačena u prašinu. Tako je razmišljao Dragoje Tekeriš i pitao se od koga to on beži, zašto i kud? Šta je sa Tonkom?

Desetak kilometara od Ljubljane koloni begunaca preprečiše put. Žene i deca, seljaci sa motikama, stajskim vilama i sekirama, čopor mladića koji vitlaju puškama. Psuju. Prete. Tu vojsku, koja odlazi, nazivaju okupatorima.

- Marš, bando, u vašu Srbiju! - viče jedan seljak i vitla stajskim vilama.
- Raziđite se! - dreknu poručnik tenkista. - Pucaćemo! - zapreti im, još ih više razdraži i pomami.
- Niko neće pucati! - prodra se komandir konjičkog voda, major po činu, mamuznu vranca i obre se pred razjarenom gomilom.
- Ubico! - povika jedna starija žena. - Srbija je pucala u nas.
- Ti koji su pucali nisu Srbija - odgovori major.
- Pucala je, gazila nas tenkovima i bombardovala nas tvoja vojska.
- Moja i vaša vojska - omače se majoru i odmah se uplaši svojih reci.
- To je tvoja vojska, srpska vojska, a ne naša - iskorači jedan mladić iz te gomile.
- Jugoslovenska vojska, mladiću. I sada si, vidim, u njenoj uniformi.
- Srpska, jugoslovenska, kineska... Bila je i naša, ali više nije naša. Vi ste ubice i okupatori!
- Ljudi, prijatelji! - skide major šlem sa glave i rukavom košulje obrisa znoj sa čela i kose. - Moj deda je u Sloveniji...

Zagalamiše snažno, prekidoše mu misao i ne razumeše šta je hteo da kaže.

- Vodi i svog dedu sa sobom, i on je ubica i okupator! - povika neko.

- Moj deda je bio ovde, možda baš na ovome drumu, u novembru 1918, u puku potpukovnika Srpske vojske Stevana Švabića - zadrhta mu glas. - Stali su ispred Italijana, tada ratnih saveznika Srbije, i sprečili ih da uđu u Ljubljanu, u njihovu Emonu... Za vaše dedove Srbi su tada bili braća i oslobodioci, a ne ubice i okupatori.

Na drumu se uskomešaše, počeše da se sašaptavaju, ubrzo zavlada tišina.

- Nikada nam niste bili braća - naruši tišinu neko iz gomile na drumu. Još i opsova majora.

Ućuti! - prodra se jedan seljak na tog što je opsovao. - Hvala tvom dedi, gospodine oficiru, ali njegova vojska danas puca i ubija... - ne dovrši misao, baci stajske vile iz ruku.

- Ljudi dragi, prijatelji i braćo, mogu da razumem vaš gnev, ali vas molim... molim vas... teško mi je, mnogo mi je teško. Ne sipajte so na moje rane, na žalost i vojničku sramotu nas koji odlazimo. Naređeno lako, naša komanda naredila da odstupimo, da bežimo iz Slovenije... - ponovo skide šlem sa glave, ali ne obrisa znoj. - Želimo da se rastanemo kao ljudi i prijatelji... - htede još nešto da kaže, ali mu se stegnu grlo.

Svi se, ćutke, skloniše sa drumu, neko povika i „srećno“, vojnička kolona krenu, a Dragoje Tekeriš uzdahnu i reče: „Majko moja, teško nama“.

*

Čujem, generale, da se vojska iz Slovenije povlači veoma disciplinovano, organizovano i planski - zavaljen u debeloj kožnoj fotelji, u svom predsedničkom kabinetu, zagonetno osmehtnut, kaže ministru odbrane.

- Druže vrhovni komandante...

- To „druže“ mi se dopada, ali nisam vrhovni komandant. Nisam po Ustavu.

- Čijem ustavu? Ustavni vrhovni komandant, Predsedništvo SFRJ, više ne postoji. Raspada se i savezni parlament. Odlaskom Slovenije, ovo je neka druga, nova Jugoslavija, i nova JNA, čiji ste vi vrhovni komandant.

- A savezni premijer, onaj hrvatski prevarant i nemački agent, i dalje je premijer.

- I njemu su dani odbrojani.

- Kažeš, generale, da ova država, zbog odlaska Slovenije iz nje, više nije SFRJ. Nije, slažem se, ali ne zbog odlaska Slovenije, nego zbog pobede kontrarevolucije.

- Na šta mislite?

- SFRJ, to je Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija. Prošle godine, na izborima, socijalizam je poražen u Sloveniji, Hrvatskoj, Bosni i Makedoniji. Ukinuto je i federalno uređenje. Samo su Srbija, Crna Gora i JNA ostale verne socijalizmu i petokraki. Da li je ovako ili nije ovako?

- Tako je.

- Naravno da je ovako. I naravno da socijalistička i federativna Jugoslavija nije napala Sloveniju, kako nas optužuju na Zapadu, niti je objavila rat Hrvatskoj, nego su Slovenci i Hrvati objavili rat socijalističkoj i federativnoj Jugoslaviji.

- Analiza vam je briljantna. Ipak, smatram da je napuštanje Slovenije velika greška.

- Zašto? Šta je trebalo da uradimo?

- Trebalo je da ih zgazimo, da zavedemo vojnu upravu, pohapsimo pobunjenike, svu kontrarevoluciju, formiramo preke sudove. Mogla je Slovenija da nam bude ogledna vežba za Hrvatsku.

- Grešiš, veruj mi. Slovenci nisu Sloveni, oni su Germani. Uvek im je Beč bio bliži od Beograda.

Dobro je što smo ih otkačili... Nego, reci mi, ko je onaj tvoj major što je, pri povlačenju, cmizdrio kod Ljubljane i slovenačku bagru nazvao braćom i prijateljima?

- Major Marko Lazarević, Kragujevčanin. Sumnjivog je porodičnog porekla.

Njega i takve sklanjaj iz vojske.

Hoću, svakako, mada je rizično.

Strah te antikomunističkog ološa u armiji?! Tebe, najvatrenijeg komunistu među našim generalima i desnu ruku moje supruge. Zašto je rizično?

Vojska nam se topi, prazni se. Otišli Slovenci, pobešli Albanci, masovno beže Hrvati, kolebaju se Makedonci i bosanski Muslimani. Rizično je, čini mi se, čistiti vojsku i od nama nepodobnih Srba, jer ih je mnogo.

- Mnogo?!

- Otpor mobilizaciji rezervista u Srbiji je ogroman. Potpaljuje ga i ova izdajnička, prozapadna opozicija.

E, tim izrodima je odzvonilo. Pitanje je dana, možda i sata, kada će iz Moskve stići nama toliko željene i dugo čekane vesti. Kad naši tamo preokrenu, pre- okrenuće se sve do Berlina. Gradiće se novi Berlinski zid, a svuda u Jugoslaviji, pre svega u Hrvatskoj, biće skršena kontrarevolucija.

- Tome se neizmerno raduju svi komunisti, odani i tvrdi komunisti u Jugoslaviji - reče general sa ushićenjem. - Smem li da vam nešto priznam? - upita sa osmehom, ali se, naglo, uozbilji i pokaja zbog svog brzog jezika.

- Kaži, družo generale.

- Pre dva meseca... mislim na ono podmićivanje Amerikanaca i Evropljana, bio sam se mnogo uplašio... svi mi komunizmu odani generali, a i vaša supruga, ona možda i najviše, strepeli smo da vas mogu podmititi i prevariti. Srećom, bili ste čvršći od čelika.

- Znam, znam, padale su i oplade, sve mi je pričala supruga... Mito nije pravi izraz, iako su nudili i pare, i to velike pare, a najviše Amerikanci. Davali nekoliko milijardi dolara, ne meni, nego Jugoslaviji... tobože poklon za demokratsku perestrojku. Tražili su da se odvežemo od nasleđa naše socijalističke revolucije, da izdamo revoluciju, pa da, ubrzano, pristupimo Evropskoj zajednici i NATO alijansi. Da pristupimo trojnom paktu Berlin-Vatikan-Vašington, da se prodamo svojim ideološkim neprijateljima.

- Vi ste ih prozreli i sa lakoćom odbacili ultimatum.

- Ne baš sa lakoćom. Priznaću ti nešto što nisam priznao ni supruzi. Amerikanci i Francuzi bili su me pokolebali. U nebo su dizali Srbiju, njihovu ratnu saveznicu iz Velikog rata. Jugoslavija je, govorili su mi, najveća pobeda Srba u našoj istoriji. Jugoslavija je, govorili su, i spomenik pobedi Francuske, Amerike, Italije i Britanije u Velikom ratu. Slom Jugoslavije značio bi poraz i Srba i njihovih ratnih saveznika... - otpi gutljaj viskija. - Eto, i to laskanje, to podilaženje Srbiji i Srbima, bilo je na meniju. I malo je falilo pa da zagrizem udicu... Srećom, Amerikanac se istrča i reče da je komunizam mrtav, da taj zločinački režim sahranjuje i Mihail Gorbačov, i da ga moram sahraniti i ja u Srbiji.

- Strašno! - reče ministar odbrane.

- I više nego strašno. Podlo. Da ja sahranim svoj život, svoja uverenja, da sahranim i žive i mrtve borce naše revolucije, i da me, sutra, kad obore Gorbačova, ruski i sovjetski drugovi istaknu na stub srama... Nisam to rekao zapadnjačkim emisarima, prečutao sam uvredu. Za svaki slučaj, iako ne držim do crkve, zatražio sam i mišljenje patrijarha. Ništa mu nisam prečutao. On je rekao: „Zapad je jeretički, daleko mu lepa kuća.“ Citirao mi je i Isusove reči da nije sve u parama, da se ne živi samo od hleba. „Sa Rusijom, samo sa Rusijom, kakva je da je“, rekao je.

Za te zapadne neprijatelje, komunisti su zlo. A četnici? A ustaše? Oni su im saveznici, jer su neprijatelji komunista.

- Amerikanci su govorili o ustaškom genocidu... baš su insistirali na toj formulaciji. Četnike nisu spominjali. A Francuz je, zamisli, rekao da Evropska zajednica, u koju su nas namamljivali, počiva na antinacizmu, .ili da žigoše i zločine komunizma.

- Majku ja njima svima, da prostite! Komunizam je slomio Hitlera, Crvena armija spasila je i Evropu i ceo svet od nacističke pošasti.

*

Hvala ti, Kriste dragi - kaže fratar, don Jure, u šibeničkoj kafani.

- Na čemu se zahvaljuješ, velečasni? - pita ga ostare! i ribar Jastog, taj mu je nadimak postao ime.

- Biže četnici iz Slovenije, a naši stižu... eno ga Miro, podiga ustaški kamp u Miranju Donjem. Iša sam jučer kod njega.

- Koji ti je taj ustaša? - upita Jastog.

- Kako koji? Hrvatski vitez, onaj što je ubija njihova veleposlanika u Švedskoj.

- Jugoslavenskog, našeg veleposlanika.

- Dušmanskog, komuno-četničkog.

- E ja nabijem, znadeš na što, i tog ubojicu, i tebe, i vašeg poglavnika - skoči Jastog, malo je pripit. - Tito je moj poglavnik, bija i osta.

- Tito i kralj Aleksandar. Puna je Dalmacija takih izroda. Nabijem vas sve na onu stvar, skupa sa ovim razbojnicima iz Knina... Kolju Hrvate, protiruju Hrvate, pljačkaju, pale. Jesu li, Jastog, i oni tvoji?

- Tako je, don Jure, povika jedan mladić u mornarskoj majici. - Živija poglavnik Pavelić.

Ustaše više nisu samo strašno sećanje na svetski rat pre pola veka. Ustaše su, ponovo, u Hrvatskoj, najbučniji i najzagriženiji akteri jugoslovenskog rata koji počinje. Nisu to oni koljači Srba, Jevreja, Cigana, pa i Hrvata komunista i Hrvata koji su žalili zbog propasti Kraljevine Jugoslavije. To su njihovi potomci, odrasli i vaspitavani u mnogoljudnoj hrvatskoj emigraciji, političkoj i ekonomskoj emigraciji, u Nemačkoj, Australiji, Kanadi, u Americi, ali i sledbenici ideje Hrvatske bez Srba, koji su rođeni, odrastali i vaspitavani u posleratnoj Hrvatskoj i Jugoslaviji, „u velikosrpskoj komunističkoj diktaturi“, kako su govorili i u šta su verovali. Svih njih, koji oblače ustaške odore iz davnog rata, mašu ondašnjim zastavama i zovu na istrebljenje Srba u Neovisnoj državi Hrvatskoj - šaka je jada, ali žučnih jada i pokliča koji odležu daleko i kod Srba u Hrvatskoj, kod većine njih, oživljavaju kolektivno pamćenje na ustaški genocid počinjen nad njima, na strahove i bolove koji, pola veka, nisu prestajali ni u snu.

*

- Pa, braćo moja, da se rastanemo - kaže svom vodu major Marko Lazarević.

- Šta kažeš, kakva je to šala? - pita kapetan, njegov zamenik.

- U Kninski korpus JNA ja ne idem. Država mog dede je ubijena. On je od Drine napredovao šest stotina kilometara na zapad. Ja sam rak. Napredujem unazad. Vraćam se u Srbiju.

*

Dragoja Tekeriša i još tridesetak pešadinaca iz ljubljanske kolone raspoređuje u varaždinsku kasarnu.

I ma ih nekoliko, a kasarna „Partizan“, u koju on dođe, centralna je i najveća. Barokna zgrada iz 18. veka, sa ogromnim dvorištem, koje je vojni poligon, pretrpan tenkovima, haubicama, raketnim bacačima, oklopnim transporterima. Komandant je general Petar Risović, plećat, tvrdog hoda i veoma blagog pogleda. Govori ijekavski. Po ceo dan je u pokretu. Redov Dragoje Tekeriš čuo je da general obilazi i ostale vojne objekte II Varaždina, ali da se, svakog dana, sastaje i sa komandantima hrvatske paravojske, koja je slabo naoružana, ali je brojnija od snaga legalne armije.

„Draga moja Tonka, evo me u Varaždinu, prelep grad, ali ovo nije tvoja Ljubljana, ljudi nas ovde ne vole...“, zgužva papir, pa ga i pocepa. Šta da joj piše? Sve je besmisleno. On je, sada, za svoju Tonku, tuđinac. Neprijateljski vojnik. Njihovi snovi, da će se ona preseliti u Beograd ili on u Ljubljanu, pretvoreni su u pepeo i bol. Rado bi joj pisao o tom svom bolu, ali u varaždinskoj kasarni cenzurišu vojnička pisma, pa ne bi, sigurno, dozvolili izlivanje takvih osećanja prema strankinji iz neprijateljske države.

„Dragi moji, svašta gledate na televiziji, svašta slušate na radiju, ali lažu, svi lažu. Nema rata, nego samo sporadičnog puškaranja između Hrvata koji neće da budu u Jugoslaviji i Srba koji neće da žive u nezavisnoj Hrvatskoj, ali naša armija...“, pocepa i to pismo. Nema više armije koja je „naša“, i srpska i hrvatska i slovenačka i makedonska... Opsova. I prošaputa: „Majko moja, teško nama“. Požele da odbaci i pušku i uniformu, da beži u svoje selo Tekeriš. Požele to i postide se, istoga trena. On, koji je iz Tekeriša, da beži. Dođi, Švabo, da vidiš, gde je srpski Tekeriš. Odrastao je uz tu pesmu. Ode do TV sale, vojnici i nekoliko oficira gledaju HRT, Hrvatsku televiziju. Redaju se snimci, potresni snimci, sprženih hrvatskih sela oko Knina, po Lici i Baniji, ugljenisanih leševa, izbegličkih kolona sirotinje, snimci aviona JNA koji bombarduju naselja. Iza toga, redaju se osude srpske agresije na Hrvatsku iz Evrope, iz Amerike, čak i iz same Srbije... Jedan oficir prevrnu TV kanal. Isti snimci užasa, ali spržena sela su srpska, leševi su srpski, a zločinci su „hrvatske ustaše“. Glava jednog, kojeg spiker najavi kao „četničkog vojvodu“, ispuni ekran. Mlad je, Dragoje Tekeriš procenjuje da nema više od tridesetak godina, na glavi mu šlem JNA, sa petokrakom. Galami: „Velika Srbija do Karlobaga, Karlovca, Ogulina i Virovitice“. Zausti Dragoje Tekeriš da kaže, u toj vojničkoj TV dvorani, da ga čuju svi: Umukni, budalo! Predomisli se i reče: „Majko moja, teško nama“.

Krenuo je bio ka toj dvorani i general Petar Risović, ne da čuje najnovije vesti, jer je on znao šta se u Hrvatskoj događa, nego da vidi i oslušne kako na televizijske prikaze haosa i užasa reaguju njegovi vojnici i oficiri. U hodniku, samo što se ne sudari sa svojim pomoćnikom, pukovnikom Jugoslavom Debeljačkim. Kao da je pijan, pognute glave i pogleda oborenog ka svojim čizmama, zanosio se u hodu, a pod levom miškom stezao nekakvu fasciklu.

- Oprosti, Petre... nisam pri sebi... izvinite, družo generale, ja upravo krenuo do vas.

- Pusti formalnosti, pukovniče. Je li nešto hitno?

- I hitno i prekasno.

U generalovoj komandnoj sobi, pukovnik Debeljački odmah baci na sto fasciklu, otvori je, izvuče iz nje mapu Jugoslavije i neke dokumente, sa oznakom, u zaglavlju, da je sadržaj „vojna tajna“. Na toj mapi, teritorija Hrvatske bila je išarana plavim i crvenim kružićima i strelicama, a područja pod kontrolom srpskih pobunjenika i JNA označena su kosim linijama.

Pogledaj, Petre. Katastrofa, ludilo... nema spasa.

Znam... Smiri se. Zašto drhtiš? Mnogo si i naglo smršao.

Da, sve manje ličim na svoje prezime - žalosno se osmehnu. - Ne mogu da jedem, a povratim i kad nešto pojedem... Ovi plavi krugovi su naši garnizoni i kasarne koji još nisu opkoljeni, a crveni krugovi pokazuju gde smo sve u blokadi... Moramo reagovati hitno, najhitnije, a ne možemo, ne smemo, jer je kasno i prekasno za sve.

A da možemo i da smemo, da si ti vrhovni komandant, šta bi preduzeo? Ovo te pitam u najvećem poverenju.

Pukovnik ćuti, dugo ćuti, smeteno prelistava papire ispred sebe, a podrhtavaju mu ruke. Poče da podrhtava i brada, ispade mu cigareta na pod, on je sa naporom podiže i ugasi u pepeljari.

- Ne znaš šta bi preduzeo... Smiri se, molim te. Ne znam ni ja... Zašto plačeš, Jugoslave?

- Znam, znam šta bih naredio... Trenutnu obustavu svih ratnih dejstava, priznanje secesije Hrvatske i naše povlačenje u ostatak države... To bih uradio, a ti me, odmah, razreši i dužnosti i čina, strpaj me u zatvor, streljaj me...

- U kojim granicama bi trebalo da priznamo nezavisnu Hrvatsku? - upita general Risović.

- U granicama koje garantuju prekid rata i trajni mir, u granicama koje je imala u Jugoslaviji.

- A šta sa Kninskom krajinom, Istočnom i Zapadnom Slavonijom? Tamo su Srbi u većini, oni neće nezavisnu Hrvatsku... za njih je to ustaška Hrvatska, ona krvoločna država Ante Pavelića iz 1941. Hrvati neće da žive u Jugoslaviji, a pobunjeni Srbi odbijaju da žive u Hrvatskoj izvan Jugoslavije... Opet, ako Hrvatskoj oduzmemo srpske krajine, ona neće biti država, nego raskomadana nakaza od države i rat će biti nastavljen.

- Ne samo da će biti nastavljen, nego će se preliti i u Bosnu i na Kosovo. Satrećemo se i otrovati mržnjom za vekove... Ugovor o priznavanju hrvatske secesije podrazumevao bi i najširu autonomiju za Srbe u toj državi, uz tvrde garancije NATO pakta i Rusije.

- Hitno jeste, ali ne i prekasno, kad bi se gore, kod naših, dogodilo čudo... O prevratu govorim. O vojnom puču, pukovniče... Evo, i ja otvaram dušu pred tobom.

- Petre dragi, to bi bio jedini spas, ali za taj podvig u našoj vojsci, među našim generalima, nema ni srca ni pameti. Svi su poludeli. Generali, akademici, političari, vladike, novinari... narod nam je oslepljen... Šta je sa tvojim krvnim pritiskom? Je li ti porodica još u Zagrebu?

- Jeste, još su tamo. Pričam ti maločas o pobunjenim srpskim krajinama. A i ne spomenuh da mnogo više Srba živi izvan tih enklava, u Zagrebu, Dubrovniku, Splitu, Zadru, Vukovaru, Sisku, Karlovcu... Pa, koliko je Srba i u Varaždinu? Evo, i ja sam otrovan. Prebrojavam ljude po naciji i veri. Ne, ne, nema izlaza, nema nam spasa.

- Ne zameri mi, Petre, ali moram da te nešto upitam. Jesi li još komunista?

- Ja sam, Jugoslave, niko i ništa. Ja sam ruševina sebe, svoje vojske, svoje države, svoga života.

- Manje si ruševina od mene, neka ti bude za utehu ponovo mu potekoše suze. - Tebi, makar, neće ubiti

rođeno ime. Ti si Petar, i bićeš Petar. A ja? Jugoslav bez rodnog lista, bez države koja mi je ime...

Hajde, budi mi kum. Ko da budem, kad više nisam ono što sam? - prekri oči dlanovima.

*

Uz votku i kavijar, u jednoj vili na Dedinju i kraj bazena u njenom prostranom vrtu, igralo se i pevalo do zore. Proslavljan je vojni puč u Moskvi i obaranje „izdajnika Gorbačova“.

Načelnik Generalštaba JNA prvi put je video pijanog svog novog „vrhovnog komandanta“ i prvi put je slušao da on peva. A pevao je Podmoskovske večeri, Rjabinušku, Kačušu, Kaljinku.

- Pevaj i ti, generale - prineo mu je mikrofona.

- Ne umem, za pjesmu sam duduk, družo predsedniče.

- Komunisti ne smeju biti duduci za muziku, za šah i za svoju religiju - zagrlili generala.

- Duduk sam i za religiju, ne vjerujem u Boga.

- O komunističkoj veri, o našoj religiji ti govorim, zadrti Hercegovce.

*

Na kapiji Srbije, u Višegradu, u hotelu iznad desne obale Drine, dok je doručkovao, „zbog samovoljnog napuštanja JNA i kapitulantskog držanja prema ratnom neprijatelju u Sloveniji“, vojna patrola uhapsi majora Marka Lazarevića.

Njegovog konja nisu zatekli. Slomio nogu u kanjonu Sutjeske, major mu pucao u glavu.

*

Hrvatskog predsjednika, nekadašnjeg generala JNA, a sada obnovitelja Neovisne države Hrvatske, spopade jaka migrena. Dadoše mu injekciju protiv bolova. Kad popusti probadajuće sevanje u slepoočnicama, utrnulost u potiljku i kad utihnu i nagon za povraćanjem, ponovo krenu da čita tajnu poruku svog agenta Kobre u vrhovnoj komandi vojske u Beogradu. Sinoć mu je uručen taj izveštaj njegovog špijuna, i od sinoć se on, novi hrvatski poglavnik, premisslja šta da radi.

Logično bi bilo da sa važnim i poverljivim informacijama iz štaba neprijatelja upozna Vrhovništvo svoje države, glavne političare, ratne komandante, šefove tajnih službi. Logično, ali i rizično. Kako on ima svoje doušnike u Beogradu, tako i neko od njemu najbližih, verovatno, radi za komandu u Beogradu. Ali šta će mu taj papir, ako ga sakrije od svojih? Ne može da odluči. Čita depešu, po deseti put od sinoć.

„Ovde su u šoku. Plaše se Jeljcinove osvete, kad sazna da su aktivno pomagali komunističke pučiste. Rasprava bila dugačka, mučna, pljuštale i optužbe i uvrede. Tvrdi struja za objavu totalnog rata vama. Ofanziva na Vukovar i prema Osijeku, osvajanje Dubrovnika i prodor ka Splitu, sa juga, zauzimanje Zadra na severu i spajanje sa odmetnicima u Kninu. Iseckati Hrvatsku na froncle, rekao ministar vojni. Pominjano i bombardovanje Zagreba, Banskih dvora i Pantovčaka. Meka struja predlagala povlačenje JNA iz Hrvatske i autonomiju za Srbe, uz međunarodne garancije. Bili u manjini. On, uglavnom, ćutao. Samo je rekao: Branimo socijalizam i bratstvo i jedinstvo. To rekao, verovatno, po nalogu svoje supruge. Zbog kraha pučista u Moskvi, doživela, pouzdano saznajem, nervni slom. Kobra.“

*

Stanko Bajević, admiral JNA, oženjen je Splićankom. Njegovoj supruzi Ivoni 21. septembra je rođendan, (četrdeseti). On je dvanaest godina stariji od nje. Imaju kćerku Katicu i sina Stefana. Oboje su na studijama.

Stefan u Zagrebu, a Katica u Beogradu. Ivona je psihijatar, u bolnici, u Puli. Otkako se udala, prati muža. Kotor, Vis, Kopar, Zadar. Umorila se Ivona od njegovih prekomandi. Ima pet godina otkako joj je muž zapovednik Ratne mornarice JNA u Puli.

- Zaboravimo, Bajo, na moj rođendan ove godine - reče Ivona mužu. Za nju je on, od prvog dana njihovog poznanstva, bio Bajo.

- Ne zaboravimo - zagrlji je. - Ne smijemo se povlačiti pred ludilom.

- Nije ludilo, Bajo. Ovo je dirigirano zlo.

- Znam. Valjda će proći... Zovu da, hitno, dođem u Beograd.

- Ideš li?

- Moram.

-Kad?

- Već sutra.

- Moram da spakiram nešto za Katicu... a i za Stefana. Svрати u Zagreb, da ga vidiš.

- To je sada nemoguće. Ja i svi mi pod ovom zvijezdom u Zagrebu smo...

- Znam, znam. Zaboravim, na trenutke, da nam je država, da nam je... - ne dovrši misao,

zaplaka.

*

„Kreću ubrzo. Tenkovi, avioni, rakete, sva vatrena moć. Stravičnom medijskom propagandom mobilisati Srbiju. Kriminalci Udbe formiraju razbojničke i pljačkaške odrede. Posle sloma komunističkog puča u Moskvi, sve rede spominju slamanje kontrarevolucije.

borba protiv ustaša i sprečavanje genocida nad Srbima u Hrvatskoj. To govore političari, generali, vladike, mafijaši, akademici, pisci. Ima otpora, dosta snažnog i hrabrog, ali je, većinski, Srbija opijena mržnjom i sluđena. Kobra.“

*

Vrhovni komandant nije ni lakoveran ni naivan. Nikome, bezrezervno, ne veruje i sumnja u svakoga i sve. Poglavniku u Zagrebu - razmišlja on - mnogo je lakše nego njemu. U poglavnikovoj vojsci, koju tek stvara, samo su Hrvati. Ona nije JNA, mešavina svega, ni \ oda ni vino. Još ima i hrvatskih i slovenačkih vojnika i oficira u toj vojsci, u toj udovici. Kako mu pade na um daje JNA udovica, odustade od nekog telefonskog poziva i grohotno se nasmeja. Država je muž, a vojska njena supruga. Muž JNA umire, raspada se u mukama, .1 ona laže sebe da to nije istina i da će, uskoro, obući crninu. Ona! Pa, upravo je on - odjednom se priseti - taj koji toj vojsci ubija njenu državu,

njenog muža. I Ibija. Pogrešna reč. Ta je država već u grobu i neće je iz groba podići ni ofanziva o kojoj razmišlja. Pa, sve i da mu se posreći, da pokori Hrvatsku, njegova vojska biće neka druga vojska, a ne JNA. Utroba mu •e prevrće od muke kada vidi ko je sve u toj vojsci ili jc podržava. Bradata strašila, pljačkaši i serijske ubi- < e jedan od njih, pre neki dan, prodao ustašama dva šlepera oružja, a u Beogradu je on branilac Srba od ustaškog genocida, novi Obilić. Sramota je vrhovnog komandanta, ali on skriva bruku, jer je, upravo, on nalogodavac i pokrovitelj toga svega. Ne iz uverenja, jer su njegova uverenja komunistička, nepromenjena, nego iz krajnje nužde, kako teši sebe. On jeste komunist, ali on je i makijavelista. „Cilj opravdava sve na putu do cilja“, reče glasno, iako nema nikoga sa njim. Osmehnut, čita tajnu dojavu iz Zagreba.

„Paničan strah, ali odziv za mobilizaciju veliki. Fanatizam u naglom porastu. Formiraju i ustaške postrojbe. Napašće frontalno garnizone i kasarne JNA. Neki tenkisti JNA prebjegli njima sa tenkovima. Prebjegla i trojica pilota sa migovima. Švercerskim kanalima, oružje i streljivo dobavljaju iz Bosne i Srbije. Naoružavaju ih i Rusi, preko Francuza. Jeljcinova osveta za finansiranje pučista u Moskvi. Udav.“

Ja sam udav, a ne ti, moj Udave - samo što ne izgovori to što je pomislio. On će iseckati hrvatsku zmijurinu. .. baš zmijurinu - baci pogled na mapu Jugoslavije, visi na zidu, iznad njegovog komandnog stola. Obavila se Hrvatska oko Bosne i Hercegovine, glava joj na Dunavu, na granici sa Srbijom, a rep daleko, daleko, kod Dubrovnika. Neprirодно je to i neodrživo. Otkinuće on toj zmiji glavu i rep a JNA i kninski Srbi pre- seći joj telo, i na severu Jadrana, kod Zadra i Šibenika, odvojiti Istru, a iz Varaždina, u odlučujućem trenutku, prodreti ka Zagrebu. Moraju da kapituliraju. Proglasili su nezavisnost, ali njihovu fantomsku državu niko u svetu ne priznaje. Niko, sem otpadničke Slovenije. „Ja sam Bog rata, ja ću diktirati i uslove mira“, zapali cigaretu davidov, priđe mapi umiruće države i spusti dlan na Bosnu i Hercegovinu. Kao ratni pobednik, on će biti milosrdan i velikodušan prema pobeđenom hrvatskom neprijatelju. Priznaće Hrvatima nezavisnost, povući se iz njihove države, a zajedno će on i poglavnik u Zagrebu podeliti Bosnu i Hercegovinu, i) tome su, pre ovog rata, njih dvojica već razgovarali. Velika Hrvatska i skraćena, socijalistička, Jugoslavija. On nije za Veliku Srbiju.

*

Prođe, kratkotrajna, oluja sa pljuskovima i grmljavinom, i pred kasarnu generala Risovića stigoše tri autobusa roditelja njegovih vojnika, uglavnom majki. Najviše ih je iz Srbije. Nedavno su majke vojnika demonstrirale i pred zgradom parlamenta u Beogradu, provalile u /gradu i prekinule zasedanje. Tražile su da im se vrte sinovi. Rat je, puca se, gine se, kako su ti autobusi stigli tlo Varaždina? -pita se vojnik Dragoje Tekeriš, u strahu daje, da ga potraži, stigla i njegova majka Koviljka.

Bolji poklon Hrvati nisu mogli dobiti - gundža jedan kapetan i psuje.

Neka uđu i da im niko ne kaže nijednu ružnu riječ- kaže general Risović.

Pred kasarnom su i kamere hrvatske televizije, šta ..i njima? - pita kapetan.

Pustite i njih - odgovori general posle kraćeg premišljanja...

Srećo majčina, ideš sa mnom - grli neka seljanka sina. Emina ti je pred porođajem... ne dam te, moj Adile, ne dam te, sine. Koga braniš? I od koga braniš, kuku meni?

- Imaš li sina? - dotrča jedna žena do generala Risovića.

- Imam.

- Gde ti je sin? - unela mu se u lice, a on pognuo glavu.

- Mama, učuti, molim te - hvata je za ruku Dragojev drug Nemanja, u istoj su spavaonici, krevet do kreveta.

- Neću da ćutim. Političari i generali sklonili svoju decu, ratuju glavama tuđih sinova - udari u plač.

- Nisam te rodila za smrt... braniš državu, kažu mi. Koju državu? Čiju državu? - poblede, zatetura se i pade.

Dragoja Tekeriša obli hladan znoj, zadrhta od straha nekog, od nelagode, od stida, od čega li. Ugleda ne majku Koviljku, nego oca Anđelka. Na njemu svečano seljačko odelo, koje na Ceru i u Pocerini oblače u posebnim prilikama, na slavama, svadbama i sahranama. I kad ispraćaju sinove u vojsku. U tom odelu, i njega je ispratio na službu u JNA, u daleku Sloveniju.

- Junačino moja - zagrli on sina.

- Nisam ti ja ni za šta - odgovori Dragoje.

- U pravu ste, sin vam je uzoran vojnik, prava junačina, samo se malo zburnio zbog ove atmosfere - kaže kapetan i nudi Dragojevog oca cigaretom.

- Junačina je moj sin, ali na svome, a ne ovde - odgovori Anđelko.

- Ne razumem baš najbolje.

- Ovo je Hrvatska, a ne Srbija. Ovo nije naše, gospodine kapetane. Pustite mi sina kući. I svu ostalu decu... ovo nije ni njihova država ni njihov rat.

- Pa ko će braniti Jugoslaviju?

Koju Jugoslaviju? - zagleda se Anđelko u kapelana. - Gde je ona, pokažite mi njene granice? Moja država je Srbija. Kad Hrvati napadnu Srbiju, zovite, i do nas, i mog sina i mene.

- Smiri se, oče, sve snima televizija - reče Dragoje Tekeriš.

*

„Za predsjednika. Hitno. Stenogramski sažetak sastanka. .. Vrhovnik sazva Vrhovništvo u atomskom skloništu. Prisutni i kardinal, desetak akademika i urednici medija od najvećeg vrhovnikovog povjerenja. On bio vidno pripit i pobjednički raspoložen, govorio kratko, šokantno za sve. Govorio o Vama sa najvećim uvažavanjem uvijenim u ironiju. Iz razaranja Vukovara i Dubrovnika, iz razaranja mnogih hrvatskih gradova, iz spaljivanja stotina hrvatskih sela i progona Hrvata iz njih, rodice se, i to veoma brzo, međunarodno priznanje nezavisne države Hrvatske, a za takav povijesni ishod Vi ćete biti najzaslužniji, rekao on. Jednoga dana Hrvati će vam podići spomenik, uz spomenik Banu Jelačiću, rekao i šokirao sve. Rekao da sve do jeseni prošle godine on se nije ni usuđivao da razmišlja o ratu protiv Jugoslavije, za otcjepljenje Hrvatske. Nisu to, rekao je, planirali ni Slovenci. Hajdučija kninskih Srba, svrstavanje Vas i JNA na njihovu stranu, kao i Vaša odluka da iz Jugoslavije otjerate Sloveniju, potezi su od povijesnog značaja za Hrvatsku. Sadašnja brutalna agresija Srbije na Hrvatsku završni je čin Vaše strategije za slobodu Hrvatske! Doslovce tako rekao i

dobio aplauz od svih. I ne samo to. Rekao da Vi, Vaša supruga, Vaš vojvoda, srpska crkva, pobunjeni hrvatski Srbi, osiguravate i ostvarenje još jednog povijesnog sna Hrvata, većeg i značajnijeg i od skorog međunarodnog priznanja hrvatske nezavisnosti. Nastavkom okupacije jedne trećine hrvatske teritorije, i Vašom državnom propagandom protiv čitavog Zapada, Vi taj moćni Zapad, Ameriku prije svega, potičete da osnaži hrvatske oružane snage i da, kad se za to steknu uvjeti, a steći će se jako brzo - rekao je - Hrvatska za sva vremena riješi srpsko pitanje, tako što će osloboditi okupirane svoje teritorije i što će se osloboditi i od Srba u njihovoj samoproglašenoj državi Srpskoj Krajini. Srbi će biti svedeni na zanemarljivu manjinu u Hrvatskoj, rekao je, i to najviše zahvaljujući Vama. Neugodno bilo gledati i slušati provalu, vulkan pravi, oduševljenja svih u atomskom skloništu. Takvog oduševljenja, moram spomenuti, nije bilo kada Vam je vrhovnik odao priznanje i zahvalnost i za skidanje anateme sa Pavelićevih ustaša i njihovih zločina prema Srbima, Židovima i Ciganima. Tako se izrazio. Sadašnji zločini Srba nad Hrvatima, rekao je, bacaju u sjenku negdašnja zlodjela ustaša. Kumrovac.“

Zna, naravno, vrhovni komandant ko je agent Kumrovac i da je on jedan od vrhovniku najbližih ljudi. Mršti se dok čita depešu.

- Izvinite - kaže akademiku, piscu, koji sedi naspram njega. Zbog važnosti poruke, šef Državne bezbednosti lično je, na svoju odgovornost, bez najave, banuo u kabinet predsednika, uručio mu depešu, naklonio se i, natraške koračajući, napustio prostoriju.

Na licu vam čitam da vam javljaju nešto važno, ali loše - reče Pisac oprezno i lukavo.

Ništa ni važno ni loše. Gluposti, evo pročitajte - pruži mu papir...

- Oprostite, ali ova tajna dostava mene plaši i uznemirava.

Kako to? Ne razumem najbolje.

Ne smete vi, 1991. godine, da budete pasivni i uplašeni, kao Žuču 1918.

- Koji Žuču?

- Žuču, Žuču... O vojvodi Živojinu Mišiću govorim. Njega je 1918. kralj Aleksandar jedva prisilio da sa svojom armijom, tada slavnom i pobjedničkom, pređe Drinu, da zagazi u Bosnu, prema Hrvatskoj i Sloveniji. Strepeo je od prodora u tuđe i nepoznato, kako je govorio. Bio je za to da se Srbija ne odmiče od Srbije i da se...

- Kako tuđe, kako nepoznato? - začudi se vrhovni komandant. - Srbi su tada bili većinski narod u Bosni i Hercegovini.“

- Naravno, naravno. Pogrešno su videli obojica, i Žuču i Aleksandar. Mišić nije imao nijednog razloga da zaizire od srpske Bosne i srpskih krajeva u Hrvatskoj, ali ni Aleksandar nije imao nijednog razloga da oslobađa većinske hrvatske teritorije i Sloveniju. To je trebalo prepustiti pobjedničkoj Italiji i poraženoj Austriji - skide naočari, huknu u stakla, sa obe strane, i obrisa ili

papirnom maramicom. - Nade ovog srpskog naraštaja uperene su u vas, dragi druže predsedniče. Javno sam, kao što znate, rekao da ste novi srpski Pašić, čak i mudriji od njega.

Najurili ste Sloveniju iz Jugoslavije, poništili veliku Aleksandrovu grešku iz 1918. Pobunili ste sve srpske oblasti u Hrvatskoj i vojno zaposeli trećinu te Titove republike. Sjajno. Više nego sjajno. Ali, dragi predsedniče, Knin i Pakrac su daleko od Srbije. Moramo im se primaći. Ne smete biti Žuća i stajati na Drini... Moramo zagaziti u Bosnu, moramo uzeti Bosnu, svu Bosnu, i Hercegovinu levo od Neretve! Ono što, zaslepljeni idejom velike Jugoslavije, nismo hteli 1918, sada moramo. I možemo, možemo to što moramo, ako budemo dejstvovali odlučno i brzo, dok je JNA naša, dok smo premoćni u sili i dok se antisrpski Zapad ne osvesti i krene protiv nas... U protivnom, u protivnom... pobjeda čista kao suza, i nadohvat ruke, može nam izmaći za sva vremena - obrisa krupne graške znoja sa čela i otpi gutljaj limunade.

- Znači li to da Velika Srbija mora biti naš ratni cilj?

- Ne, jer nam to svet ne bi dozvolio. Veliku Srbiju, sem toga, ne bi prihvatili ni bosanski Muslimani, čak ni mnogi Crnogorci. Cilj nam mora biti Jugoslavija. Skraćena Jugoslavija i, naravno, socijalistička.

- Drago mi je da slično razmišljamo, a o Bosni kada je reč... - ne dovrši Vrhovni komandant šta je hteo da kaže.

- Moje poređenje vas sa Nikolom Pašićem je, možda, i pogrešno. On je bio ćelav, a to pokazuje veliku razliku u karakteru - reče Pisac Akademik.

- Kakve veze ima ćelavost sa čovečijim karakterom? - zasmeha se Vrhovni komandant.

- Ima, ima, o tome ću i da pišem. Vi, eto, imate gustu i čekinjastu kosu, tvrdo usađenu u tkivo.

Takva je kosa i ministra vojnog i načelnika Generalštaba.

I o je kosa Karađorđa. Ona kazuje o prekom i odlučnom karakteru. Takve vođe ne oklevaju, preziru strah, seku sumnje i prepreke... Pašić jeste bio mudar, ali spor, uvek sumnjičav i oklevalo. Lukav i prepreden.

1.1 j nikad nije žurio i presecao naprečac, preko kolena. Toga je soja bio i Miloš Obrenović...

Srpskom karakteru ne dopadaju se takve vođe. Nije slučajno što ih neće ni gusle... Vi, dragi druže predsedniče, imate kosu Karađorđa, a lukavost... da, da, upravo lukavost, Nikole Pašića i knjaza Miloša. Pravi vožd u pravom vremenu.

A Lenjin? Skroz ćelav - zakikota se Vrhovni komandant i dlanom pređe preko svoje kose. - Šta kažete na ovo? Ruši li drug Lenjin vašu teoriju?

- Ne ruši. On je već bio počeo da se koleba i da pravi kompromise sa kontrarevolucijom. Možda je i dobro što je rano umro... a ovo kažem vama, samo vama, u najvećem poverenju. Staljin je spasio i učvrstio boljševičku diktaturu... Gusta kosa i čekinjasta, kao vaša.

Nešto mi se čini da je i Napoleon bio proćelav.

I, kako je završio? Srušila mu se imperija, umro kao ratni zarobljenik... Setite se Titove kose. Proređena, ali ćelav nije bio. Slika njegovog karaktera. Vrdalama, spletkaroš, trgovac, ali uvek komunista. Razblažen i proređen, ali komunista.

- A šta vaša kosa, po vama, govori o vama - iznenadi Pisca tim pitanjem.

Vrpoljio se u fotelji i poduže smišljao odgovor.

- Moja kosa je kao u Sergeja Jesenjina. Razbarušena i uvek neposlušna. Da nije zapadne antisrpske zavere, odavno bih dobio Nobela za književnost.

- Pravo da vam kažem, a nemojte se naljutiti, ta vaša teorija o ćelavosti i nećelavosti ne drži vodu. I ovaj u Zagrebu - podiže primljenu depešu sa stola - ovaj pijani hrvatski vrhovnik koji priča o nekakvoj njegovoj pobjedi ima gustu i čvrstu kosu, a likom, pomalo, podseća i na Staljina bez brkova. Po vama, i on je vođa tvrdog karaktera i volje, prek i odlučan, kao i ja što sam. Jesam li u pravu ili nisam?

- Svakako, to ne sporim. Mnogo ste slični. Poražen je, a ne priznaje poraz.

- Priznaće, priznaće, i to veoma brzo... Bez obzira na moju gustu kosu, o Bosni kad je reč, biću malo i ćelav.

- Šta imate na umu?

- Možda bi trećinu Bosne trebalo da prepustimo Hrvatima... naravno, tek kad njihovog vrhovnika prisilimo na predaju.

- Zašto?

- Mudro je i Hrvate uvući u deobu bosanskog plena i umiriti Zapad, Nemačku i Vatikan pre svega. Na Rusiju sada ne možemo da računamo, ona je na kolenima. Boris Jeljcin je pijani sibirski medved koji igra uz muziku iz Vašingtona.

- Možda ste u pravu... razmisliću.

- Da li slučajno ili namerno, kada govorite o skraćenoj socijalističkoj Jugoslaviji, ne spominjete ni Makedoniju ni Kosovo?

- Otkaćimo Makedoniju. Šta će nam? Samo bi nas svađala sa Bugarima i Grcima. A Kosovo? Ceo svoj politički i književni um posvetio sam Kosovu. Realnost, koju ne možemo da promenimo, surova je i protiv nas. Albanci su duhovni kancer civilizacije, moramo ih odvojiti od sebe. Podelimo Kosovo i Metohiju. Bolje rešenje ja ne vidim...

*

Grozno mi zbog Dubrovnika - reče ona i privi se uz muža u bračnom krevetu. - Ne mogu da zaspim, baš mi je neprijatno.

- Razumem te, dušo. Smiri se. Dubrovnik će, ubrzo, biti naš.

- Plašim se da više nikada neće biti naš kao što je bio. Stalno mislim na Kupare... Godinama smo, seti se, tamo letovali, deca nam bila mala... pamtiš li kako je, uveče, mirisala borova šuma i kako su, noću, pevali cvrčci?

- Mirisaće šuma i ponovo će pevati cvrčci, samo da porazimo kontrarevoluciju.

- Kako da porazimo kontrarevoluciju? Moja komunistička partija i moji generali komunisti izmešali se sa slabićima i kolebljivcima iz tvoje stranke, izmešale se petokrake i kokarde. Stidim se, umreću od stida.

- Spavaj, dušo, kasno je. To su naše kokarde i naši četnici. Mi ih obučavamo i oblačimo. Taktička obmana, ako razumeš šta ti govorim.

- Ne razumem.

- Pa vidiš li onog luđaka, tobože četnički vojvoda, a na glavi mu šlem sa petokrakom?! Sve naše zločine svalićemo na četnike. Hrvati su već zagrizli tu moju podvalu... Pobeda nama, zločini našim četnicima. I/ gubimo li, i poraz i zločini biće četnički.

- A čiji su, kaži mi, ovi mafijaši i pljačkaši sa svojim privatnim bandama i ubicama?

- I oni su naši. Služba ih osniva i Služba im komanduje... Nego, dušo, što spavaš u dugačkim čarapama?

- Hladno mi. Drhtim od straha."

- Straha? Od koga? Od čega?

- Od ovih američkih plaćenika u Srbiji, od njihovih mitinga, pretnji i dernjave. Od onog, najluđeg među njima, koji poziva na dezerterstvo iz JNA. Po njemu i njegovima, naša komunistička vojska je branilac srpske Elene i srpskog Čaušeskua... Hladno mi, mili, mnogo me je strah.

- Spavaj, dušo. Ti izrodi, ta peta kolona, moja su briga.

- Imaš čoveka, imaš problem. Nemaš čoveka, nemaš ni problem - osmehnu se ona.

- Sjajno kazano - poljubi je u kosu.

- Nije ovo moje. Ovo je Staljin rekao Beriji.

*

Vratio se, iz Beograda, u Pulu, admiral Stanko Bajević. Stigao sa velikim buketom cveća, rođendan je njegovoj supruzi Ivoni. Zateče, u stanu, trojicu svojih oficira i desetak Ivoninih prijatelja iz pulske bolnice. Svi smrknuti, kao da nije slavlje.

- Ima li dobrih vesti, Bajo? - pita supruga. - Jesi li vidija Katicu, kako je?

- Kćerka nam je dobro. Ništa drugo nije dobro - uzdahnu, ode do otvorenog prozora i zagleda se u more. Primili su ga, u Beogradu, i ministar odbrane, i načelnik Generalštaba, i vrhovni komandant. Neće da priča o tome. Kad se razidu gosti, sve će reći Ivoni. Sve? 1 njoj će, ipak, dosta toga prećutati.

- Oprosti, gospodine admirale, ali nas je strah od naše vojske - reče direktor bolnice Marin Bulić. - Kao da su u Beogradu poludili. Tko to radi i sa kojim ciljem?

- On.

- On? Kako mu je ime?

- Neron. Demonstranti u Srbiji, koji su protiv ovog bezumlja, i kojih je sve više, zovu ga Sadamom. Za njih)c on srpski Sadam Husein, srpski Čaušesku. Mene, pak, on podsjeća na imperatora Nerona, tiranina i palikuću. I velikog prevaranta, najlukavijeg i najopasnijeg kojeg sam u svom životu sreo.

- Ovdje se priča da će JNA da bombardira i nas. Je li to moguće? - upita doktorica Anka.

- Nije moguće, bar ne dok sam ja živ - odgovori admiral. - Ja garantujem za vašu sigurnost i za mir svuda gdje ja komandujem.

- Ali ti ne zapovidaš, zapovidaju tebi.

- Znam. Radije bih pucao u sebe nego u vas, u svoj narod i zemlju - reče tihim glasom, napuni čašu vinom i svima nazdravi.

- Zla su vremena, gospon admirale, pa mi oprostite na glupavom pitanju - stidljivo će direktor bolnice. - Govoriš ijekavski, jesi li iz Srbije?

I u Srbiji mnogi govore ijekavski. Porijeklom sam iz Crne Gore.

*

Odoše roditelji vojnika iz Varaždina, niko od njih ne povede sina sa sobom, a jedan mig JNA prošu bombe na gradski aerodrom sa poljoprivrednom avijacijom, na zgradu policije i na tekstilnu fabriku Varteks. Prema obaveštajnim podacima vojske, u tom kombinatu sada su proizvođeni i oklopni transporteri za hrvatsku paravojsku. Čitav grad se uzbuni i mobilisa za obračun. Već sedam dana, kasarna generala Risovića je bez struje, vode i telefonskih veza. Komandant garnizona sa komandom svoje vojne oblasti i sa komandom u Beogradu komunicira samo specijalnim linijama i šiframa. Zalihe vode potrošene, agregati stali, nema ni hrane, u kasarni kaos i strah, prepirke i tuče među vojnicima, pometnja među oficirima, a pred kasarnom, svuda oko kasarne, pobunjenici, zahtevaju predaju. General Risović, neispavan, jedva hoda, osmatra neprijatelja i prebrojava mu vatrenu moć. Imaju tri raketna bacača, dva topa, stotine pušaka, desetine automata, nekoliko mitraljeza, spremne molotovljeve koktele. Imaju i jedan oklopni transporter...

- Raspali po ustaškoj bandi! - naređuje mu ministar odbrane.

- Ko je naredio bombardovanje aerodroma i...

- Mi smo naredili.

- Zašto?

- Mi znamo zašto. Raspali iz svih oružja i oruđa, sprži ih.

- Ja to ne mogu, družo generale - i veza se prekide.

Može to komandant Risović, može, ali neće. Neprijatelj je višestruko bročano nadmoćniji, on jedva da ima trista vojnika i dvadesetak oficira i podoficira, ali on ima više od pedeset tenkova, još toliko oklopnih transportera, najubojitije haubice, ima i bacače plamena. Za manje od pola sata, razbio bi i u groblje pretvorio opsadu. Ali šta onda i kud onda? Da su ga opsadile ustaše, možda se ne bi ni premišljao. Jednom se čovek i ada i samo jednom umire. On je sa Kozare, a Kozara, dok ima ikog sa Kozare, neće zaboraviti ustaške pokolje i pogrome. Njegovi neprijatelji, koji traže da im se preda, nisu ustaše. Polovina mladića u toj neprijateljskoj vojsci nose sivomaslinaste uniforme njegove vojske, doskora i njihove. A komandant pobune i opsade je pukovnik Mile Blažević. Najbolji igrač preferansa. Samo do pre mesec dana bio mu desna ruka, načelnik štaba varaždinskog garnizona.

- Vojniče, šta bi ti uradio da si na mome mjestu? - iznenadi Dragoja Tekeriša, zaleglog iza džaka peska, i evi uperene u gomilu ispred sebe.

- Gospodine generale, nisam vam ja ni za šta - odgovori mu, a general pruži korak i mokat od znoja požuri ka komandnoj sobi...

Ustav ti, Petre, zabranjuje predaju. Bori se. Do poslednjeg metka i poslednjeg vojnika. Dužan si ispunili svoju zakletvu.

- Zakletvu kome?

- Zakletvu Jugoslaviji, Petre Risoviću.

- Zakleo sam se roditeljima mojih vojnika da ću im sinove vratiti žive.

- Rat ne dobijaju kukavice, nego heroji.

- Nisu nam potrebni mrtvi heroji, poginuli uzalud i kao okupatori.

- Okupatori! Čujem li dobro, generale Risoviću?

- Narod u Hrvatskoj okrenuo se protiv nas i traži da odemo, da se povučemo, kao iz Slovenije.

- Stidi se, Petre. Kako može JNA da bude okupator u svojoj državi? Kako, objasni mi?

- A kako može JNA da bombarduje i spaljuje sela i gradove u svojoj državi?

- Zakleo si se da ćeš braniti socijalističku Jugoslaviju i od spoljašnjeg i od unutrašnjeg neprijatelja, i da ćeš, bude li ti naređeno, dati i svoj život toj zakletvi.

- Naređujete mi, znači, da se ubijem?

- Zapovedam ti da budeš kao Stevan Sinđelić na Čegru. Miniraj kasarnu i u juriš na bandu koja je oko kasarne... Nema predaje. Izginite svi i pozlatite svoju herojsku pogibiju! Odmah, odmah, čim završimo razgovor. .. Halo, halo, da li si razumeo?

- Jesam, razumeo sam.
- Imam bolje rešenje, najbolje rešenje... Miniraj, kako znaš, i sruši branu na Dravi!
- Bilo bi desetine hiljada mrtvih, što u Varaždinu što u okolini.
- Priredi im Hirošimu, generale Risoviću!
- Ja nisam ni terorista, ni razbojnik, ni kamikaza. Odbijam da izvršim zločine koje mi naređujete!
- Sudićemo ti zbog veleizdaje... - još je ministar odbrane nešto govorio, ali začu se paljba ispred kasarne, odmah i iz kasarne, pa general prekide vezu i odjuri, sa megafonom u ruci.
Gotovo istovremeno, prekid pucnjave narediše oba zapovednika, i opsade i opsadenih, a general Risović pozva pukovnika Blaževića da uđe u kasarnu, sa svojim ljudima, na pregovore.
- Vjerujem u tvoju riječ, dolazimo - odgovori mu on.
- Dolazim i ja, da te sretnem na ulazu.
Iznenada, uplaši se. Sanjao je, priseti se, svoju pokojnu majku. Stajala je, baš na ulazu u njegovu kasarnu, smejala se i nešto mu govorila, nije upamtio šta.

*

..Sve topovnjače primakni obali, tuci i ruši bez milosti, kreni odmah. Pokrećemo i avijaciju.“
Admiral Stanko Bajević naredi ratnu uzbunu, svi vojnici i oficiri na njegovom komandnom razaraču postrojiše se na palubi. More mirno, podne je, jato galebova se uznemirilo, grakću kao pred oluju.

- Vojnici! Oficiri! Prinuđen je, evo, i vaš komandant da ispali metak u ovom ratu. Prvi i poslednji - cev svog revolvera prisloni uz desnu slepoočnicu...

*

Satima razgovaraju, satima pregovaraju i nadgornja- vaju se general Petar Risović i pukovnik Mile Blažević. General pristaje da napusti Varaždin, ali traži da se njegova vojska povuče pod oružjem i sa svom ratnom tehnikom i opremom. Pobunjenički pukovnik to odlučno odbija. Vojska mora da odloži sve naoružanje, čak i svoje uniforme. U kombinatu Varteks već MI spremljena civilna odela za svakoga. Presvući će se u kasarni i ući u autobuse ispred kasarne. Voda i paketi hrane biće u autobusima. Lokalna policija i dva oklopna transportera sprovedeće autobuse do granice sa Bosnom, a ta granica je blizu.

- Nećemo, Petre, da vas zarobljavamo. Samo hoćemo da odete iz naše države. A vaše naoružanje nam je prijeko potrebno.

- Da vam ostavimo naoružanje, pa da našim tenkovima i raketnim bacačima tučete nas. Ja na to ne mogu da pristanem. Iz Slovenije smo otišli pod punom ratnom spremom. Zahtijevam da tako odemo i iz Varaždina.

- Neka vaša vrhovna komanda i Hrvatsku tretira kao Sloveniju, neka naredi da se povučete i iz Hrvatske, i mi ćemo vas ispratiti sa pjesmom i sa čitavom vašom vojnom spremom.

- A šta će vam i naše uniforme? Hoćete da nas maksimalno ponizite?

- Nikako, Petre. Ponesite uniforme u vrećama i obucite ih u Bosni. U pitanju su sigurnosni razlozi. Dok autobusi budu prolazili kroz Hrvatsku, u civilnim odijelima nećete privlačiti pozornost i bijes naroda.

- Vjerovatno si u pravu, ali ja odbijam. Izdaću naredbu o povlačenju i krenuti u proboj sa svom vatrenom moći kojom raspolazem. Ne pucajte i nećemo pucati.

- Nadmoćni ste u oružju, ali su tisuće Varaždinaca jače od vaše sile. Zasuće vas Molotovljevim koktelima, bombama, mitraljeskom vatrom, topovskim granatama. Živa sila će vam poskakati na tenkove i transportere... Generale Risoviću, družo moj, prijatelju moj, sudbina tvojih vojnika, sudbina tisuća Varaždinaca nije u mojim nego u tvojim rukama. Postupi po svojoj ljudskoj savjesti.

- Ta savjest mi, Mile, govori da prihvatim predaju kao najmanje zlo u ovim okolnostima... I da se ubijem! - uzdahnu posle kraćeg premišljanja. - Da se obratim svojim vojnicima i oficirima, da im naredim da odstupe u civilnim odijelima, i da, pred njima, pucam sebi u glavu.

- Tek bi to bila katastrofa - ne skriva strah pukovnik Blažević. - Ti mrtav, a vojska ti razjarena. Niko više ne bi mogao zaustaviti kasapnicu... Ako ti vojnička savjest nalaže to što kažeš, onda to učini kad pređete u Bosnu.

- Kad i ti, sa mnom, stigneš do bosanske granice, ti i cio tvoj štab.

- Iznenaduješ me, budi određeniji.

- Mi, osramoćeni, u civilnim odijelima, a vi naši zarobljenici i taoci! Zapuca li neko ili nas, pri povlačenju, opkole u nekom selu, mi ćemo svoje živote otkupiti vašim životima... Šta kažete na ovaj moj ultimatum, gospodine pukovniče? - obrati mu se zvanično, pomalo i osorno.

- Prihvatam... sa zadovoljstvom prihvatam da budem ratni zarobljenik i talac svog doskorašnjeg komandanta - ustade i zagrlji generala Risovića. - Želio bih da nešto čuješ - izvadi iz oficirske torbice mali kasetofon i uključi ga.

„Obraćam se časnom čovjeku i vojniku, generalu Petru Risoviću...“

- To je glas moga sina - začudi se general i primače se bliže kasetofonu.

„Varaždin su u njegovoj povijesti porušili Tataari, a jednom je grad postradao i u požaru. Ne dozvoli, oče, da treći ubica Varaždina budeš ti.“

Kada je ovo snimljeno i gdje?

U Zagrebu, prije tri dana, na Elektrotehničkom fakultetu koji pohađa tvoj sin Žarko.

- Da li je njegov apel objavljen u štampi?

- Emitiran je na našoj televiziji i na radiju... Niste imali struju u kasarni, pa nisi mogao da čuješ i vidiš.

*

- Dragi gledaoci, danas je predsednik Srbije posetio poljoprivredni kombinat u Pančevu i, tom prilikom, obratio se radnicima - kaže TV voditelj.

- Srbija je žrtva stravične i lažne kampanje njenih neprijatelja, i u zemlji i u inostranstvu - kaže predsednik.

- Srbija se optužuje za agresiju na Vukovar i Dubrovnik, na Zadar i Šibenik, za izmišljene zločine po Hrvatskoj. Srbija nije u ratu. Goloruki srpski narod u Hrvatskoj, zajedno sa legitimnim snagama JNA i hrvatskim rodoljubima, brani svoje živote i ognjišta od povampirenih hordi ustaštva i neonacizma. Neshvatljivo je da su u Vašingtonu, Parizu i Londonu, čak i u Moskvi, slepi za ovu nesumnjivu istinu, a više je nego sramno i tragično da, povrh svega, pomažu nacizam u Hrvatskoj i za ustaške zločine krive Srbiju. Jedini rat u Srbiji je rat koji vodite vi, njeni radnici. Sejete kukuruz i pšenicu, navodnjavate polja, uzgajate jabuke, kruške, šljive, dinje, jagode, kupine i maline. Vaše radno pregalaštvo i ogromni uspesi trn su u oku neprijatelja Srbije, i domaćih i stranih. Živeli, i srečno. Živela Srbija! Živela Jugoslavija!

*

U crnoj odori, sa pozlaćenim krstom koji mu odskače na bolom potresenim grudima, crn i u licu, crn i u

pogledu, vladika gleda u TV kamere, a ljudska lobanja mu u rukama.

- Braćo i sestre, ovo je glava malog Ilije, imao je samo pet godina, zaklale ga i spalile ustaše pre dva dana, u jednom srpskom selu nedaleko od Vukovara...

*

Šta da radimo sa generalom Risovićem? - ministar vojni pita vrhovnog komandanta, čija zemlja nije u ratu, nego samo seje i žanje kukuruz i pšenicu, uzgaja jagode i maline.

- U zatvor i na stub srama.

- Predalo se još desetak naših kasarni u Hrvatskoj.

- Sve pod vojni sud.

- A vojnici? Šta sa njima?

- Rasporediti ih u nove garnizone... Da li je Vukovar pred padom?

- To je pitanje dana. Priliv dobrovoljaca ogroman. Onaj vladika sa dečjom lobanjom raspalio patriotska osećanja u Srbiji.

- U poverenju, najstrožem, lobanju je iskopala naša tajna služba, na nekom groblju u Beogradu, stara je preko pedeset godina. U ratu je, generale, laž najubojitija istina.

Iz garnizona JNA u Bihaću, Dragoja Tekeriša prebaciše u Knin, ubrzo i na front kod Benkovca. Prvi put otkako je u vojsci, on je na frontu, na bojištu.

Oktober je 1991, pred zalazak sunca. Kraj jaruge, u koju je zalegao, padaju granate. Jednog vojnika u kamenjaru, levo od njega, pogodi neprijateljsko zrno, pogodi ga u rame, on puze ka Dragojevoj jaruzi. Neko komandova da vojnici napuste zaklone i krenu u juriš. On nije čuo komandu, bacač je osuo paljbu na hrvatsku pešadiju po tom dalmatinskom kamenjaru, brundali su mitraljeski rafali sa obe strane, padali ranjeni i mrtvi. Dragoje Tekeriš, sa heklerom u rukama, trčao je ka neprijatelju, ali nije pucao. Hteo je, ali mu ruka otkazala, nije ni osetio kada mu je kuršum razneo nadlakticu, niti je video da krvari, iz te desne ruke i iz grudi.

Ispade mu oružje iz ruku, on stade, ne vidi nikog ispred sebe. Okrenu se. Ne vidi ni svoje. Pucnjava prestala, čuje samo graktanje vrana, jato čitavo, lete visoko iznad njega.

- Lezi! - viče neko.

- Dođi, dođi! - zove ga neko.

Kao spomenik, Dragoje Tekeriš ni da se pomeri. Blaga i sve prijatnija nemoć vuče ga ka kršu, da legne i tu zaspi... spava mu se, spava mu se...

- Majko moja, nisam ti ja ni za šta - jedva progovori, a niko ne ču šta je rekao. Pade. Za Dragoja Dragojevića, zvanog Tekeriš, rat je bio završen. I život. Sve.

Krv njegova uvirala je u kamenjar i kanalima, koje samo smrt predoseća i pronalazi, probijala se, rumena i slankasta, brza i nevidljiva, ispod ličkih, dalmatinskih i krajiških planina, ispod visoravni Korduna, brže od munje stigla do Vukovara, pa sevnula put Konavala i Dubrovnika, uspela se vijugavim pokretima zmije ka Hercegovini, od Mostara, uz Neretvu, savila se oko Sarajeva, ispisivala krugove i osmice čitavom Bosnom, pa tunelima ispod Srebrenice, Bratunca, Višegrada i Foče potekla prema Metohiji i Kosovu, a odatle, nabrekla od mnogih pritoka, obrela se u selu Tekeriš, i to u istom onom trenu kada je mladi regrut poginuo, a krv šiknula iz njegovih rana. Ta krv, kao utvara, kao a rasno neko priviđenje i predskazanje, kanula je iz sise krave koju je muzla vojnikova majka. Koviljka je vrisnula: - Dragoje, sine, kuku meni, kuku nama svima!

*

Druže predsedniče, pred zgradom su žene, ima ih više od stotinu - kaže mu, uplašeno, šef kabineta. - kruže da ih primite.

Da ih primim? Ništa manje od toga?

Najglasnija je jedna iz sela Tekeriša, zove se Koviljka Dragojević. Vrišti, psuje.

- Šta hoće te ženetine?

- Ne znam. One su majke naših poginulih vojnika.

- Nisam u kancelariji.

Molim?

Nisam ovde, nisam u zgradi, šta moliš. Tako im kaži.

Razumem... A sahrana? Niste još odgovorili za sutrašnju sahranu - reče tiho, sa strahom.

Kakvu sahranu? Podseti me.

Juče sam vam predao imena i prezimena sedam naših vojnika. Poginuli su u okolini Bjelovara... Sahrana je sutra, parastos će služiti patrijarh... Iz Patrijaršije mole da i vi prisustvujete... i da govorite.

- Kakav parastos, kakav patrijarh... nema ni opela ni patrijarha! - dreknu on, a šefu kabineta iz ruku ispade fascikla sa papirima. - Srbija nije u ratu, mater im njihovu blesavu! Ta sahrana i sve druge takve sahrane moraju biti tajne.

2.

Osam godina kasnije, a leto je, juni, vrhovni komandant Vojske Jugoslavije, Vojske SRJ, Savezne Republike Jugoslavije, ne više ni socijalističke ni federativne, a svedene samo na Srbiju i Crnu Goru, čestita narodu i vojsci „veličanstvenu pobedu“. Tako je on nazvao kapitulaciju pred NATO alijansom, potpisanu nakon tromesečnog bombardovanja Srbije i Crne Gore, progon i svoje vojske i svoje države sa Kosova. Po njegovom pobjedničkom licu, razvučenom u prkosni osmeh, nije se moglo ni naslutiti da je surovo poražen, niti da je njega, samo nekoliko dana ranije, međunarodni tribunal u Hagu optužio za mnoge zločine širom ubijene Jugoslavije.

*

Još u crnini, kao gavran, i usahljeh obraza, Anđelko Dragojević, otac jedinca, u vojsci prozvanog Tekeriš, hitnu metalnu pepeljaru prema ekranu televizora i glavi vrhovnog komandanta.

Major Marko Lazarević ne gleda i ne sluša kako mu vrhovni komandant čestita pobjedu. U koloni vojske i civila, koja napušta Kosovo, na nosilima i u zavojima, on bunca, nekome komanduje, trza se od bolova, nesnosnih bolova, koje oseća u nogama, a noge mu imputirane.

*

Tonka, gasi televizor, molim te - reče general Petar Kisović. Ne reče to Tonki mrtvog redova Dragoja Tekeriša, studentkinji iz Ljubljane, nego Tonki iz Maribora, kapetanu u sanitetskoj službi mrtve JNA, svojoj

supruzi. Zbog veleizdaje, vojni sudu Beogradu izrekao mu jedanaest godina zatvora, četiri je izdržao, presuda ukinuta, pušten na slobodu, vojni tužilac izjavio žalbu, sada čeka novo suđenje u sobičku od dvanaest kvadratnih metara, u beogradskom hotelu Bristol, blizu železničke stanice, u koju više ne pristižu vozovi ni iz Ljubljane, ni iz Zagreba, ni iz Sarajeva, ni iz Splita i Knina, ni iz Prištine. U toj sobici, na izlinalom kauču koji se razvlači u ležaj, spavaju on i supruga, u jednom ćošku je rešo, na kome kuvaju, u drugom je mali televizor, pored njega neki ormar natrpan njihovim stvarima, a po sobi zategnuti kanapi na kojima suše rublje. Tonka ga pere u plastičnoj kadici,

smeštenoj ispod umivaonika, u kojoj se i kupaju, kad navuku najlonsku zavesu, da sakriju golotinju. Žarko, sin njihov, završio elektrotehniku u Zagrebu, iselio se u Kanadu, tamo umro, iznenada, Tonka sumnja da su ga ubili „naši“. Posle svega, za nju su „naši“ svi iz one države u kojoj više nema „naših“. Simona, kćerka generalova i Tonkina, pedijatar, doselila se iz Banjaluke u Beograd, da posećuje oca u zatvoru, udala se, dobila blizance, kćerku i sina, dobila i otkaz u bolnici, bez objašnjenja. Dečica porasla, sa majkom i ocem posećuju dedu i baku u njihovom kavezu, u hotelu Bristol. Omaklo se unuci, pa pitala deku: „Koga si ti ubio?“ Čulo dete od druge dece da joj je deda bio u zatvoru. A juče, dan pre nego što je vrhovni komandant objavio „veličanstvenu pobedu“ na Kosovu, jedan čovek od poverenja, ruski dopisnik, doneo generalu poruku od negdašnjeg pukovnika Mila Blaževića, sada generala hrvatske vojske. „Ne zovi me da svjedočim kako je bilo, još bih više ukopao tebe kod tvojih, a i sebe kod svojih.“

General Petar Risović pročitao je poruku i otpisao generalu Blaževiću: „Važno je, Mile, da i ti i ja znamo kako je bilo.“

- Zbog čega ste u Hrvatskoj osuđeni na petnaest godina zatvora? - upitao ga je ruski novinar.
- Zbog ratnog zločina.
- A zbog čega ste osuđeni u Srbiji?
- Zbog toga što ratni zločin nisam počinio.

*

Nemanju i Adila, generalove vojnike i Tekeriševe drugove iz varaždinske kasarne, proguta rat u Bosni. Pogiboše u različitim vojskama, kao neprijatelji. Nema njini roditelji ne gledaju i ne slušaju šta to vrhovni

komandant govori. Od sinovljeve pogibije, pre šest godina, u njihovoj kući, u Pirotu, ne pali se televizor. Adilova udovica Emina, sa kćerčicom Bahrijom, ima televizor, ali TV prenos svršetka i kosovskog rata ne mogu da prate, daleko su, u Holandiji. Majka Adilova, Azemina, koja je išla u varaždinsku kasarnu po sina, ubijena je odmah na početku klanice u Bosni. I muž niču Ismet, i stariji sin Kasim, i svekar Džemaludin.

*

Ivona Bajević, udovica admirala Stanka Bajevića, ostade u Puli, u stanu svog muža. Gradska vlast odbi naredile, čak i pretnje, iz Zagreba, da joj se stan oduzme. U Split, svoj rodni Split, da poseti majku Jadranku i oca kuba Vinka, otišla je tek po svršetku rata u Hrvatskoj, kad se šahovnica zavijorila i na kninskoj tvrđavi, a više od dvesta hiljada Srba proterano. Ivona govori da su proterani, a vlast u Zagrebu da su „pobjegli od svojih zlodjela nad Hrvatima“. Ta lepuškasta udovica, čiju je

otmenost na poseban način isticala i crnina za mužem, i Splitu se napunila besom. „Poludile im skazaljke na gradskom satu, idu unazad... ajme nama, kote se ustaše i lamo di ih nikada nije bilo“, govorila je. Kćerka njena i admiralova, Katica, završi medicinu u Beogradu i mlade se za mladog asistenta na svom fakultetu, pa se oboje iseliše u Australiju. Stefan Bajević, inženjer elektrotehnike, pobeže iz Zagreba, preseli se kod majke, u Pulu. Epski malo povukao na oca, a muzički na majku, počeo da piše pesme i da peva. „Nije vrime za pismu“, govorila je Ivona. „Pjevam da bih učutkao plač u sebi“, rekao je majci i, ubrzo, sakupio svoj muzički bend. Njih trojica, svirali su i pevali, uglavnom, na pulskom trgu i po restoranima, prilično neprimećeni. Prošloga leta, u dane tradicionalnog filmskog festivala u Puli, koji privuču mnoge glumce i novinare iz nekadašnje velike države, Stefanova pesma Tko mi ubi Katarinu postade hit. Tko mi ubi Katarinu, baci je u Savu i Drinu? Znam vam lice, ubojice... Primi se pesma, ne samo u Puli no i u čitavoj Istri, i ne samo kod mladih. Tročlani bend je putovao, punio trgovce i dvorane, nastupi zaredaše i niz jadransku obalu. Tražim svoju Katarinu, i u suzi, i u vinu, hej vi ljudi ljudi... Pomamu za pesmom sustiže i pomama protiv nje. Haljine njene od duge, noći moje od tuge, kosa njena kao Jadrana pjena, osmeh zora Durmitora... Ivonu Bajević naročito pogodi to što su prve strele, one najotrovnije, u pesmu njenog sina odapeli Splićani.

„Znamo mi tko je Katarina za kojom tuguje njen dragi, kao što znamo i tko je otac autora, Katarinin admiral, okupator i ubojica“, objavila je splitska televizija i pokrenula hajku i zlo. Stefan je, ubrzo, pronađen mrtav, u hotelskoj sobi, u Dubrovniku. „Nesretni slučaj, predozirao se teškim narkoticima“, službeno je javljeno Ivoni, a taj nalaz preneli su i hrvatski mediji. „Sina su mi ubile ustaše“, vrištala je ona, pisala gradonačelniku Dubrovnika, ministru pravde u Zagrebu, predsedniku neovisne države Hrvatske, mnogim novinama i televizijama. Niko nije ništa objavio i niko joj ništa nije odgovorio. U trenutku očaja, pomislila je da istinu potraži u Rimu, u Berlinu, u Beču, čak i u Vašingtonu. Kod koga? Odustala je. Setila se i Bajove Crne Gore i odmah to zaboravila. Vrhovni

komandant stezao je uže oko vrata i Crnoj Gori, daje udavi, ili da i nju otera od njegove Srbije. Ovog dana, dok ta polomljena, razbijena i onesvešćena Srbija proslavlja „veličanstvenu kosovsku pobedu“, Ivona Bajević je u pulskoj bolnici, prikopčana M aparate, u šok sobi, na kardiologiji.

*

Ovoga dana, a leto je, juni 1999, pred nekim od TV ekrana u Srbiji nije ni Harambaša, kako taj izbeglica iz Knina naziva sebe samoga. Jedan je od Srba prognanih iz RSK, Republike Srpske Krajine, koje više nema. Priždilo sunce a on, u zimskoj uniformi, u zimskim čizmama, maršira između golišavih kupača na beogradskoj Adi Ciganliji. Jedna mu kapa, sa petokrakom, na glavi, a drugu, sa grbom Srbije, nosi u desnoj ruci. Maršira i peva. Zastane, zauzme stav mirno, promeni kapu, salutira nekome, pa produži. Davno, davno, dete je bio, sa pionirskom maramom oko vrata, u novom odelu, posebno šivenom za tu priliku, išao je u Beograd, u Beli dvor, pioniri iz stotinjak gradova, varoši i sela iz čitave države, čestitali maršalu Titu rođendan. On je odabran ispred Knina. Nije mu baš išla škola i ni ruke, sa mukom je završio gimnaziju, dobio stipendiju za studije u Zagrebu, primljen i u partiju, u Savez komunista Jugoslavije. Bio sa Titom, slikao se sa Titom, ali fakultet, mašinski, uprkos tome, nije završio. Partija ga, ipak, nagradila, kao da jeste, postavila ga za sekretara gimnazije, ubrzo i za direktora pošte. Dogurao bi on još dalje, da se ne opi na proslavi Dana Republike i da ne puca u čoveka. Kaznu je izbegao, direktorsku fotelju zadržao. U njoj ga zateče i Titova smrt, pa ženidba sina, pa oružana buna kninskih Srba. Postade član Kriznog štaba, skide petokraku sa kape i zameni je kokardom. Gromovito je umeo da zapeva Šta se ono na Dinari sjaji, Đujićeva kokarda na glavi. Ratničku fotografiju tog negdašnjeg sveštenika, koji je, raspadom Kraljevine Jugoslavije i proglašenjem Nezavisne Države Hrvatske, sa ustaškim poglavnikom Antom Pavelićem na čelu, odbacio mantiju i proglasio se za srpskog četničkog vojvodu, okačio je u svojoj direktorskoj kancelariji, na isti klin sa koga je skinuo uramljeni portret maršala Tita... Bez obojice njih, i bez vojvode Momčila Đujića i bez maršala Josipa Broza Tita, Harambaša, u avgustu 1995, pobeže iz Knina, u žurbi i strahu, bez ičega, sem uniforme na sebi. Napusti kuću i zavičaj sa dvesta hiljada očajnika kao što je on. Nije bio, nije umeo i nije se za to ni spremao, među onima koji su, još za rata, umnožavali bogatstvo, kupovali vile po Beogradu, gomilah blago po tajnim računima i sefovima. Živi, ako je to život, u nekom napuštenom skladištu zardale gvožđurije kraj Save, hrani se u narodnoj kuhinji za gladne, maršira i peva ispred restorana, prosjaci za hleb, kako govori, a taj hleb je, najčešće, alkohol. Danas, dok vrhovni komandant objavljuje „veličanstvenu pobedu“ na Kosovu, Harambaša od Knina ne može da ga vidi ni čuje, ali Harambašu, dok maršira između kupača, obuzimaju i patriotski žar i lični očaj, u isti mah. Svi ti kupači, zna to on, misle da je poludeo i to njega boli, pa bol razbija pesmom. Sve do Knina i do Varaždina, gazi vojska, Srbin do Srbina. Otpeva to, najglasnije što može, pod onom kapom sa kokardom. Zaplaudiraše mu. Kikoću se. Svašta mu dobacuju. Harambaša ne otrpe, ne izdrži, Sede na vreli pesak, pokri glavu drugom kapom, zaplaka i zapeva Druže Tito, ja ti pomanito.

Naglo se naoblači. Od Šapca i Cera, od Tekeriša, sela vojnika Dragoja Tekeriša, začuše se gromovi.

*

Beše sparani dan u Parizu. Dok je, u Beogradu, raskoračen pred objektivom TV kamere, vrhovni komandant čestitao narodu kosovsku pobedu nad NATO alijansom, jedna devojkica upadljive lepote pozirala je ispred Trijumfalne kapije, nasmešena i ozarena, zagledana u starijeg muškarca, u odelu i sa kravatom, koji je fotografiše.

- Sjajno, Mirni... ostani tako... ne sklanjaj taj pramičak sa lica... bravo... sad ukrsti ruke na grudima govori joj on.

Njeno lice, kao u šiparice, duga i plava kosa njena, malo kovrdžava, crvena bluza diskretno raskopčana, uzane plave farmerke, crvene patike i mala torbica koja visi o ramenu.

- Zamoli nekog od turista da nas slikaju zajedno reče ona.

- Evo dobrovoljca, ako dozvoljavate - priđe im jedan mladić. - Zemljaci smo, čuo sam da pričate na slovenačkom.

- Baš vam hvala, mnogo ste ljubazni - odgovori mu ona, na srpskom, a njen pratilac mu, uz smešak, pruži fotografski aparat, zagrlji devojkicu i zagleda se u objektiv.

- Vi ste iz Srbije? - upita ona kad prestade poziranje.

- Iz Srbije.

- Iz Beograda?

- Iz Beograda uslovno, a iz Šapca bezuslovno - odgovori uz smeh.

- Kako to? - osmehnu se i ona.

- U Beogradu sam studirao, u Šapcu se rodio i odrastao, a u Parizu sam u poseti mom pradedi.

- U poseti pradedi! Pa koliko vaš pradedi ima godina?

- Stotinu i deset, ako računam i vreme dok je bio živ. Od 1917. je u Parizu, na srpskom vojničkom groblju - naglo se uozbilji.

- Ja sam Miran, radim u ambasadi Slovenije, kao konzul - pruži mu ruku muškarac kojega je fotografisao. - Volim Beograd, tamo sam radio i živeo sve do rata... A ova lepa dama je...

- Znam, čuo sam, ona je Mirni.

- Nije, ja je tako zovem. Ona je Tonka, sudija u Ljubljani, a ja sam joj ujak, kod mene je u gostima... A čime se, oprostite, vi bavite?

- Ja sam istorijski kuvar. Pantelija Ilić, istorijski kuvar u Parizu.

- Istorijski kuvar?! Jesam li dobro čula i razumela?

- Doktor sam istorijskih nauka, a kuvar u Parizu.

- Šapčani, Šapčani... - prasnu ona u smeh. - Svi vi iz Šapca ste malo pobrkani. Čiv... čivaši, da li vas tako zovu?

- Čivijaši, lepotice - rukom joj, nežno, dotače rame. - A otkuda vi znate da smo mi, Šapčani, čivijaši i da smo... da smo pobrkani, kako rekoste?

- Kao studentkinja, poznavala sam jednog vašeg zemljaka... zvao se Tekeriš.

- Tekeriš je ime sela...

- Znam, znam, Tekeriš mu je bio nadimak u vojsci... Dragoje Dragojević, bio je arhitekta. Da li ga, možda, poznajete?

- Poznavao sam ga.

- Šta je sa njim? Gde je?

- U selu Tekerišu... na groblju - prošaputa on.

- Tekeriš... moj... moj dragi Tekeriš - zaplaka ona i prekri oči dlanovima.

- Prokleti rat - reče konzul. - Bila bi nam čast da ručamo zajedno.

- I meni bi bila čast, ali nemam vremena. Žurim do mog restorana - odgovori mu.

- Koji je to restoran? - upita Tonka, brišući maramicom suze.

- Preko puta je srpske crkve, u kvartu Montroj. Restoran se zove Bila jednom jedna Jugoslavija.

- Da, čuo sam. Kažu da je uvek pun gostiju.

- Prepun. Dolaze svi. Srbi, Hrvati, Bosanci, Albanci, Crnogorci, Makedonci. Dolaze i Slovenci. Sve je više i Francuza.

- Čega ima na meniju, istorijski kuvare? - našali se konzul i zagrlili Panteliju.

- Svega, najboljeg, iz svih krajeva pokojne države. Svega, samo nema muzike, nema pevanja.

- Zašto? - začudi se Tonka.

- Uz muziku i pesmu svi mi poludimo. Nećemo da rizikujemo... Nagovaram vlasnika restorana da dozvoli jednu, samo jednu pesmu, ja bih je pevao.

- Koju? - znatiželjan je konzul.

- Vama je, sigurno, nepoznata. Tko mi ubi Katarinu od Stefana Bajevića.

- Ujaku je nepoznata, ali meni nije - reče Tonka. - Jaje ljubim, daje budim, njena glava na jastuku od Triglava, nebo rida do Ohrida... - otpevuši to ona tiho, tiho. - Divna pesma, potresna, i sada je peva moje društvo u Ljubljani... Čitala sam i da su njenog autora ubili u Dubrovniku... Strašno, strašno.

- Jeste, Stefana su ubili, a ja sam napisao svoj nastavak njegove pesme.

- Mogu li da čujem? - molećivo se zagleda Tonka u njega.

- Ne bih... nekako mi neprijatno, a ne želim da vas odbijem... Mrkla tama zvezdu progutala, pa je zvezda tami govorila: ja ću tebe tugom sagoreti, ali sebe, ali sebe neću preboleti... - naglo prekide deklamovanje nalik tužbalici. - Idem, drago mi je što smo se sreli i što ste mi ulepšali ovaj dan.

- Rezerviši nam sto, vidimo se večeras - neočekivano ga zagrlili Tonka i poljubi u obraz.

(1999)

KOSIJER

Nadimci se stiču u detinjstvu ili u ranoj mladosti, a Mijat Bukvić dobi ga u svojoj sedamdesetoj. U nezgodno vreme, tri godine posle svršetka Drugog svetskog rata, rodi mu se kćerka. Želeo je Mijat da ona bude Staljinka, ali se uplaši od hapšenja. Nova revolucionarna vlast, njegova vlast, surovo i bez milosti, za narodne izdajnike proglašavala je i u zatvore odvodila njegove ratne drugove, članove njegove Komunističke partije, koji nisu hteli da se odreknu druga Staljina, vrhovnog vođe svih komunista i proletera na svetu.

Predratni siromašak Mijat Bukvić, iz Govedareva, planinskog hercegovačkog sela i bogu za leđima, partizanima, a ubrzo i Komunističkoj partiji Jugoslavije, pristupio je početkom 1942, u svojoj dvadeset i četvrtoj godini života. Na tu stranu, a protiv kralja u izbeglištvu i okupirane Kraljevine, otišao je samo zbog Rusije, a Staljin je bio Rusija. Kad su se srpski ustanici protiv hrvatskih ustaša i njihovih zlodela nad Srbima podelili u dve vojske, jednu kraljevu i drugu Staljinovu, i stali ispod dve zastave, „klasni razlozi“ nisu odlučujuće presuđivali o tome ko će na koju stranu. U selu Govedarevu nije bilo nijednog bogataša, nijednog kulaka, protiv kojih je, usred ratne kasapnice, u porobljenoj i raskomadanoj državi pokrenuta socijalistička revolucija. Čisto „klasno gledano“, razmišljao je Mijat, čitavo njegovo selo trebalo je da bude za Staljina i partizane. Ipak, gotovo pola te sirotinje odluči se za četnike. Za Tita, vođu partizana i komunista, malo koje znao, a za Staljina, vođu „majke Rusije“, znali su svi.

Siromašni i neškolorani seljak Mijat Bukvić (jedva je umeo i da se potpiše) izvežbao se, za trajanja rata i socijalističke revolucije, u priči i agitovanju za „svijetlu i srećnu budućnost“. Svaku svoju priču kitio je drugom Staljinom i „majkom Rusijom“. Tita, svog vrhovnog komandanta i komunističkog vođu, pominjao je retko. Verovao je, svi su njegovi drugovi verovali, da je Titu ime dao Staljin i da je on Rus, kako se govorkalo. U ratu je Mijat, kako god da je on merio, birao između kraljeve Srbije i Staljinove Rusije. I odabrao je Rusiju. Posle rata, kao pobednik, napustio je svoje ubogo Govedarevo, dobio stančić u obližnjoj varoši, zaposlio se kao kurir u opštini, oženio se i, baš usred te sreće, usred njegovog gospodskog života, rodi mu se kćerka, a grom udari u brak između Tita i Staljina.

Grom je to bio i u njegovo srce, u dušu, u mišljenje, u veru, u sve. Staljinka. Kako li se radovao takvom imenu svog prvorođenog deteta. Drug Staljin je za njega, i dalje, bio sve i svja, revolucija, stan u gradu, gospodsko odelo koje ne žulja, gospodski beli hleb, gospodske ruke bez žuljeva, Rusija, nebesa, raj i san. Morao je da izabere: da se odrekne Staljina ili svoje slobode i svega što mu je poklonjeno, čime je nagrađen, zbog vernosti Staljinu. Odabrao je. Nesuđena Staljinka dobi ime Aneta, a njega unaprediše u pomoćnika komandira milicije u varošici. Sa stidom, koji je vesto skrivao, tri je godine hapsio Staljinove pristalice.

Odraste Aneta, završi gimnaziju, upisa studije književnosti u Beogradu, pomiri se Tito sa naslednicima druga Staljina. Na trećoj godini studija, Aneta se zaljubi u Vadima Baturina, službenika sovjetske ambasade u Beogradu i, nekoliko meseci kasnije, udade se za njega i ode sa njim u Moskvu. Mijatovu sreću senčila je, ipak, tuga zbog kćerkine prevare. O ljubavi sa tim Rusom ništa mu nije pisala, a udaju je krila i kad je od oca tražila da joj izvadi njen rodni list i još neka dokumenta. Sve je to Mijat oposlio. Mislio je da su joj ti papiri potrebni zbog studija. Venčanje Vadima baturina i Anete Bukvić obavljeno je u ruskoj ambasadi u Beogradu, a Mijat je to doznao tek kad mu se kćerka, iz Moskve, javila podužim pismom, ne objašnjavajući zašto se udala tajno i sve sakrila od oca i majke. Pisala je da je presrećna, ali o tome šta joj muž radi, koliko zarađuje, u kakvom stanu ili kući žive, nije napisala ni reči. Niti je oca i majku pozvala da je posete.

Nameravao je Mijat da i nepozvan ode u Moskvu, kupio je i odelo, cipele, belu košulju, crvenu kravatu. I taman kad se spremao da, u Beogradu, u ruskoj ambasadi, dobije dozvolu da poseti kćerku, ona mu se javi iz Argentine. Muž joj raspoređen na „novu dužnost“. Koju dužnost, to nije napisala. U Argentini je rodila

i sina Jegora. Rodila je Jegoru i sestru, bliznakinju. Poželela je bila Aneta da njena kćerka dobije ime Jugo slava, da je, kad poraste, podseća na majčinu rodnu zemlju i korene. Vadim to odbi, ljutito i odlučno. „Zvaće se Katarina, kao velika carica naša“, presudio je. Na nesreću, Katarina umre sedamdeset i tri dana po rođenju. Naprasno, od bolesti kojoj lekari ne nađoše uzroka. Preko noći, otkazaše bubrezi, pa jetra, pa pluća. Zašto? To ni obdukcijom nije utvrđeno. Zbog sanitarne predostrožnosti, leš Katarinin je kremiran, a pepeo je zakopan duboko u zemlju, bez ikakvog belega. Aneta je to sakrila od oca i majke, a ni Jegor nikada nije saznao da je imao sestru Katarinu.

Ne vraćajući se u Rusiju, Mijatov zet, koga on nikada nije ni video, premešten je na Kubu, a tek 1986, kad je Mijatov unuk Jegor punio trinaestu godinu života, od kćerke je stiglo pismo iz Moskve. Po nesreći, ni sedmicu dana po prijemu tog pisma i poziva ocu i majci da dođu u posetu i upoznaju svog zeta i unuka, Mijatovoj ženi puče stomačna aorta. Umrta je brzo, nije se mučila.

Mijat krenu u Moskvu tek dve godine kasnije. Udovac, uveliko u penziji, ali još dobrog zdravlja i neokrnjene zaljubljenosti u Staljinovu sovjetsku Rusiju. Titovom smrću, koja ga nije ni potresla ni obradovala, skinuo je katanac sa svog srca i najradije se družio sa iberovcima, Staljinovim pristicama koje je on hapsio.

Njegova Aneta i njen Vadim sačekale ga na aerodromu. Kćerku je jedva prepoznao. Ugojila se i ostarila. Samo su joj oči bile mlade i vragolaste, kao onda, davno, u osnovnoj školi i gimnaziji. Vadim plavokos i proćelav, srednjeg rasta i „tvrdog ruskog sastava“, kako mu je Mijat i rekao, a prevela Aneta, sa radosnim smeškom. Ispred aerodromske zgrade, Mijat se zaputio do jedne breze u parku, kleknuo i poljubio zemlju.

Prekrstio se i rekao: „Bog na Nebu, a Rusija na Zemlji.“ Vadim je to razumeo i bez prevodioca.

Bio je u Moskvi, a Moskvu, danima, nije ni video. Vadim i Aneta živeli su u Podmoskovlju, daleko od grada, u prizemnoj brvnari sa uređenom baštom, koja je, u to doba godine, u julu, mirisala od raznovrsnog (veća sađenog i negovanog Anetinim rukama. U tom kraju Podmoskovlja, stanovali su „srednjerangirani“, kako mu je kćerka objasnila. Ni oniži ni visoki, nego oni srednji, oni između, glumci, pisci, diplomate, oficiri, novinari. „Visoka klasa“, oni koji su na vrhu piramide, u Podmoskovlju su imali svoje zamkove, parkove oko njih, kućice za šofere i poslugu, garaže za auta i džipove, državnu stražu. Do tih dvoraca za „sovjetsku gospodu“, samo da ih vidi, Mijat nije mogao. Bili su daleko i bilo je zabranjeno da se tamo zalazi. Vadim bi veoma rano odlazio u Moskvu, u svoje ministarstvo, i vraćao se, često, i posle ponoći. Jegor je ka Moskvi kretao nešto kasnije od oca, u školu i na treninge. Voleo je hokej na ledu, učlanio se u CSKA, Centralni sportski klub Sovjetske armije. I on se vraćao kasno, pa je Mijat, možda i duže od desetak dana, kao sužanj da je, čamovao sa kćerkom u toj podmoskovskoj brvnari.

Subota beše kad Aneta prekori sina što ne pođe sa dedom, da prošetaju Moskvom i da mu pokaže neke od znamenitosti grada koji je dedi u srcu od rođenja. Unuk se opirao i prebacivao majci zašto ona ne proše- ta sa svojim ocem, manje je zauzeta od njega, a njemu se više ne obilaze ni moskovski spomenici, ni muzeji, ni groblja. „Mama, meni je dosadno i kod Lenjina i kod Borodina“, povikao je, ali Mijat nije najbolje razumeo šta je njegov unuk rekao. Zato se i začudio kćerkinjoj reakciji: „Gorbačov i Perestrojka doći će nam glave, sva se paščad otrgla sa lanca i laju šta im je volja.“ Kazala je to na srpskom, pa sada mladi Jegor nije razumeo majku.

Stiže taksu i deda i unuk krenuše u razgledanje Moskve. Jegor hoda uz Mijata širokim Prospektom Gorkog i čuti. Deda ne razume ruski, sem poneke reči, a unuk srpski malo i razume, ali na tom stranom jeziku ne ume da dedi objasni bilo šta. Tim pre što tog dečaka nisu privlačili ni Crveni trg ni Lenjinov mauzolej, ni panorama Borodinske bitke, ni kremaljske palate i crkve. Sve je to video, i to mnogo puta, učio o tome u školi, gledao na televiziji. Njega su privlačili Bitlsi, farmerke, koka-kola, američki filmovi. I deda njegov je čutao. Zabečen u prazne izloge sa parolama, u žene koje voze trolejbusa i tramvaje, u puste prodavnice voća i mesa, u smrknuta lica većine ljudi na tom bulevaru, pomišljao je da sanja. Putovao je on i do Mostara i do Sarajeva, jednom je bio u Dubrovniku, a video je i Beograd. On u Moskvi nije zbunjen, on je začuđen. Sve što vidi u „svetoj Moskvi“ njega rastužuje. Ne vidi nigde raj o kojem je maštao. Vidi i prosjake i pijance, koji pevaju glasno, ili nešto uzvikuju, mnogi i padnu na trotoar. „Staljin Levijatan Rusije“, galamili su neki mladići. Mijat ih je i čuo i video, ali ih, na njegovu sreću, nije razumeo.

„Crveni trg, vodi me tamo“, reče svom unuku. Jegor se pretvara da ne čuje. „Lenjin, Lenjin“, vuče ga deda za ruku. „Lužnjiki, Lužnjiki“, odgovara Jegor, pa vodi Mijata prema stadionu, na veliki moskovski derbi u hokeju na ledu, između CSKA i Spartaka, a njegov deda za tu igru nije ni čuo u svom životu.

*

Vrati se Mijat iz Moskve. Stan premali da primi radoznalce, da im priča kako je u Rusiji i šta je, tamo, sve video.

Čudo neviđeno, čudo nad svim čudima. Zgrade po deset, po stotinu, po pet stotina spratova, krovovi im n oblacima, a nemaju temelje, nego lebde u vazduhu! Želeo je da ih očara i zadivi ruskim čudesima, da svojom maštom prekrije tugu što nema ni traga onoj Rusiji iz njegovih snova.

Na nesreću svoju, pretera mnogo u bajci, pa mu se počeše rugati. On se, tada, odluči da im prepriča jedno čudo nad čudima, koje nije bilo izmišljeno, nego viđeno, i to izbečenih očiju.

Kunem vam se, ljudi, u sve svoje i žive i mrtve, da ništa neću preskočiti, niti nešto dodati ili uveličati, nego vam ispričati i opisati kao da ste bili sa mnom. Povede me unuk tamo, ne reče ni đe idemo ni šta će se desiti. Kupuju ljudi karte, ali moj unuk, na ulazu, pokaza nekakvu legitimaciju i puštiše nas unutra džabe obojicu. Pomislih, u prvi mah, kad uljegosmo u tu veliku dvoranu, da se održava nakav važan zbor sovjetskih komunista, hiljade njih unutra, neki stole, neki sjede, a svi galame i mašu zastavama. Velim, onako u sebi, mora da čekaju druga Gorbačova, ali odmah prottnem od čuđenja. Taj dvorana kao dubo- dola, narod je okolo, uzdignut, kao na stadionu, kad se igra fuzbal. Nikada ja, doduše, nijesam bio ni na jednom stadionu, ali jesam gledao na televizoru, pa znam kako izgleda. Ovo što vidim u Moskvi pomuti mi pamet. Ona dubodola, na kojoj se kod nas igra fuzbal, a svijet ozgo posmatra, cakli se kao ogledalo. Pomislim: šta li je to zaboga? Okle Rusima onoliko ogledalo? Polomiće se, mora se polomiti, ako se fuzba- leri rastrče po njemu. Nije ogledalo, ali šta je, ako nije ogledalo? Led! - sinu mi u mozgu. Okle led usred ljeta, kako se ne istopi? Znam ja, razmišljam u sebi, kao što i vi znate, da Rusi mogu sve, ali da ledom ili ogledalom popločaju onoliki prostor, teško mogu da razumijem. 'Šta se ono cakli?', pitam unuka. On me od galame i ne čuje. Digao se i galami. On viče Ce-Ka, Ce-Ka, (CE-ES-KA - CSKA) kliče komunistima. Neki ispred mene kliču nakvom Spartaku. Kom Spartaku, nije valjda onome robu, majka im kukala? Odjednom, na ono ogledalo, ili led, izjuriše nekakve prikaze, nijesu ljudi, no prikaze, Marsovci, šta li su. Jedni nose crve ne šljemove i oklope, drugi crne, na nogama im neke cipele sa gvožđem umjesto đona, tankim gvožđem, kao zatupljeni nož, i svaki nosi po kosijer u ruci, dobro sam gledao, kosijer, kosijer, nalik ovom našem kosijeru kojim, sa strane, sijećemo sijeno u plastu. Istrča na ono ogledalo, mora da je ogledalo, a ne led, i jedan mladić bez oklopa i bez šljema, pa baci miša medu njih. Prije toga, zaboravih vam reći, na dva kraja one dubodole dovukoše dvije mreže, dva tulca za miša

Jadna vam majka, samo da ste videli kad na crnog miša kidisaše kosijerima. Kližu po onom ogledalu kao daje od leda, udri po mišu, otimlju se ko će da ga učera u one mreže. Oće ga saćerati, neće ga saćerati, urlamo mi koji gledamo, mene znoj oblio. I oni crveni ga uguraše u mrežu. Bogu milom hvala, pomislim ja, nekako mi drago što su baš crveni došli mišu glave, jer vidim da je to milo i mom unuku. Ce-Ka, Ce-Ka, dreči on, Ce-Ka, Ce-Ka, podvikujem i ja. Kad ono, kukala vam majka, pustiše miša iz tulca, izguraše ga na čistinu, pa opet udri kosijerima po njemu. Sedam puta tako, dok ..im ja gledao, sedam ih gromova ubilo. Zamanta mi se u glavi, ne znam kako jadni miš ne ispusti dušu, 1 ako ne pušta ni kapi krvi iz sebe. Onako pomamni i oklopljeni, onim bi kosijerima za sat vremena ubili i međeda, slona, svaku zvjerku - razmišljam i čudim se. Izađem napolje, da ne gledam više taj kastig, saće- l .mi unuka, a on, kao da je pijan, otrča do telefonske govornice, pozva taksu, strpa me u kola, reče šoferu dr da me odveze, pa se vrati da proslavlja pobjedu. Prije toga, upitam ga jesu li njegovi, jesu li ovi naši iz Ce-Ka, ubili miša, ama mi on ništa ne reče... Eto, svega mi, ovako je bilo, pa vi sada vidite kakvih čuda Ima u Rusiji.

*

I lako, u svojoj sedamdesetoj godini života, Mijat Bukvić dobi nadimak Kosijer. Isprva se ljutio, ali se, ubrzo, pomirio sa svojim nadimkom, novim imenom, i kojim je i umro.

Ubijana je Jugoslavija, i ubijena je, a Kosijer je, svih tih strašnih godina, za sve zločine i sva zla krivio „izroda Gorbačova“.

„Da taj izrod ne sruši komunizam u majci Rusiji, ođe ni praćka ne bi pukla“, govorio je.

Umro je u januaru 2000. Kćerka njegova Aneta ne dođe mu na sahranu. Avioni iz Rusije i čitavog sveta nisu više sletali u Beograd. I za to je Mijat Bukvić, zvani Kosijer, okrivljivao „izroda Gorbačova“.

Poslednja želja mu je bila da ga sahrane ispod petokrake, bez krsta i popova, i da mu kovčeg uviju u crvenu zastavu sa srpom i čekićem u gornjem uglu. On je tu zastavu, svoju Bibliju, čuvao u stanu.

Jedan starac, a mladić daleke 1949, kada ga je Mijat Bukvić uhapsio zbog toga što nije hteo da se odrekne Staljina, oprostio se od pokojnika sa tri reči. Prineo je stisnutu pesnicu slepoočnici i uzviknuo: „Živio drug Staljin!“

(2001)

00000, MILUTINE!

U maju šezdeset i sedme, u Studentskom gradu, kad je studente tresla predispitna groznica, pa su, zbog učenja, i do zore gorele sijalice u mnogim sobama, kasno uveče, iz neke od soba, ili sa terase neke, grunu prodorni zov: „Ooooo, Milutine!“ Najmanje hiljadu studenata istrča na balkone ili otvoriše širom prozore, pa odgovoriše zvižducima i svakojakim psovkama.

Sutradan, u isto vreme, odjeknu isti zov: „Ooooo, Milutine!“ Ponoviše se i horski zvižduci i psovke.

Možda tek četvrte ili pete večeri, primetiš da taj Neko, skriven i nevidljiv, Milutina doziva tačno u ponoć. Prekidali su učenje i spremali se da protestuju, da izbace napetost iz sebe, već pet minuta pre ponoći.

Nepogrešivo tačno, dvadesetak dana, ni sekundu ranije ni kasnije, zagrmeo bi zov: „Ooooo, Milutine!“ (Ileo Studentski grad bio je izvan sebe od besa.

Neočekivano, jedne večeri, on se ne javi. Ne javi se ni sutradan, ni za narednih pet dana. Uzaludno su studenti pogledavali u sat, iščekivali i molili se u sebi da ga čuju. Da se nije razboleo, da nije uhapšen, ili se odselio iz Studenjaka?

Pretposlednje majske noći, kad su već bili izgubili svaku nadu, tačno u ponoć, odjeknu: „Ooooo, Milutine!“ Studenjak se prolomio od aplauza.

Nepoznati je dozivao Milutina još nekoliko večeri. Odjednom, radosni pokliči nisu mu prijali i on je prestao da se javlja.

Tri decenije kasnije, jedan od onih koji su zviždali „Milutinu“, da bi mu ubrzo aplaudirali i klicali, bio je profesor univerziteta. Čuveni psihijatar, uz to i pesnik, čija su predavanja i pesničke večeri punile dvorane u Srbiji. Zima beše kad je gostovao u Lebanu. Dom kulture krcat. Priča profesor o svesnom i podsvesnom u svakom čoveku. Tita već uveliko nema, nema ni Jugoslavije, a profesor govori da se terorom i zločinom žrtva može prevaspitati i preobraziti u obožavaoca svog dželata.

- Većina ljudi u Srbiji i danas je za komuniste, a skoro sva Srbija je, pri kraju Drugog svetskog rata, bila protiv njih. Narod su prevaspitali ubistvima i zatvorima. Strahom ih pridobili za najvernije pristalice. Trajne pristalice. Robovi se navikli na svoje okove i zaljubili se u njih.

Mnogima u dvorani zasmetaše ove profesorove reči, počеше da se meškolje, da gunđaju, a neki da protestno i odlaze. On razumede da je preneglio, da je još rano i rizično sužnjima prinositi ogledalo, pa požuri da svoju „dijagnozu“ malo razblaži.

- Često, prevrate u čovečijem umu i osećanjima ne izazivaju ni zločini ni strah od njih. Mnogo je slučajeva kada se najveća ljubav preokrene u mržnju. Ili kad ljudi, najiskrenije, bez ikakve prisile, zavole nešto protiv čega su bili, takođe iskreno i bez prinude. Nešto slično doživio sam kao student, u Studentskom gradu, u Beogradu... - krenu Profesor sa pričom.

- Ooooo, Milutine! - preseče ga, u pola priče, gromoviti zov, iz zadnjeg reda u dvorani. Ista boja glasa i prodorna jačina.

Zaćuta profesor. Svi posetioci, začuđeni, izokrenuli poglede prema zadnjem redu. A, u tom redu, svi zagledani u Budimira. I oni se čude. Poznaju ga, šta mu bi, da se, iz čista mira, tako prodere? I on je profesor. Predaje pedagogiju u gimnaziji.

- Milutine dragi, jesi li to ti? - povika profesor.

Digni se, i dođi ovamo, da te zagrlim, tražim te već trideset godina, spominjem te i u jednoj mojoj pesmi.

(2003)

MISIRKA ALI-PAŠINA

Milo je u hercegovačkoj varošici Orlovu i onih koji su • i sumnjom primali priče da je Radoš Stočević bio načitan i veoma obrazovan, ali nije bilo baš nikoga ko je mislio da on nije bio lud.

U Orlovo je došao u jesen 1992, sa Srbima iz Mostara, izbeglim od mržnje i zločina u ratu svih protiv svih, Srba protiv Muslimana i Hrvata, Muslimana protiv Srba i Hrvata, a Hrvata protiv Muslimana i Srba, strašnom ratu, koji je izbio mučki, iznenada i brže nego što udari grom. I ni rata je predavao biologiju u mostarskoj gimnaziji, a sa naročitom strašću zanimao se i za istoriju, književnost, filozofiju i religiju. Moglo bi se reći da je istorijom bio i opčinjen, naročito zbivanjima u Hercegovini, u devetnaestom veku, za vladavine vezira Ali-paše Rizvanbegovića, Ali paše Stočevića, rođenog u Stocu, varošici u kojoj će se, skoro dva veka kasnije, roditi i Radoš Stočević.

Svoju nesreću, daje rođen kao bogalj, bez leve ruke i .lupala desne noge, on će doživeti i kao žalosnu sreću,

jer niko od njega nije tražio da učestvuje u ratu koji je prezirao. Sa ortopedskom cipelom i bez jedne ruke, n trideset i trećoj godini života, Radoš Stočević je, kao izbeglica, primljen za profesora u orlovačkoj gimnaziji, ali je, pred sami kraj rata, proglašen ludim i najuren iz škole. Svi su poštovali njegovo enciklopedijsko značenje iz raznih oblasti, prilježnost u nastavi i najbolji odnos prema učenicima. Podozrenje na sebe navukao je pričom da su biljke i voćke kao ljudi, da pamte, da pate i raduju se isto kao ljudi, da i govore, i da ih on čuje i razume, on njih, a one njega. Ta predavanja bi, možda, bila shvaćena i kao mala nastranost, česta kod učenih ljudi, da profesor Radoš Stočević nije počeo i da razgovara sa biljkama i voćkama i da prepričava šta je sve čuo od njih.

Bez ikakvog posla i zarade, živio je od mizerne socijalne pomoći i milostinje ljudi koji su ga posećivali u jednom sobičku, u baraci za beskućnike, i to više pokretani željom da popričaju sa „ludim Radošem“ nego li čistom ljudskom dobrotom. Jednoga dana, vre log avgustovskog dana, u taj sobičak navrati i Radoševa komšinica, takođe izbeglica iz kotline Neretve, i donese mu tanjir pun smokava.

- Moje misirke - povika on.

- Pašine misirke - odgovori ona. - Jutros sam ih ubrala kraj Bune, sa pašinog stabla, ispred pašinog spaljenog konaka.

Neke od tih smokava behu žućkaste, kao zlato, neke tamne, a neke rumenkaste kore. Radoš uze baš rumen kastu, omirisa je, zagleda se u nju, a komšinica se uplaši od čudnog sjaja u njegovom pogledu i podrtavanje

usana. Upita ga nešto, ali je on ne ču. Zurio je u smokvu, prinosiso je nosu i mirisao, ljubio je i prislanjao uz svoje obraze. Iznenada, potekoše mu suze, a žena koja mu je donela tanjir smokava iz njegovog i njenog zavičaja uplaši se i ode. Nekoliko minuta Radoš nije ni primetio da nje nema, a kada shvati da je sam, sa pašinim misirkama, zaključa vrata svog bednog sobička, svog izbegličkog zatvora, pa se usseta po tom kavezu i poče da galami.

- Moj zemljak i moj rođak Ali-paša kriv je za sve tvoje rane, tvoje suze i tvoju svaku nesreću - pričao je toliko glasno da je uznemirio i pred vrata svog sobička okupio buljuk znatiželjnika iz te barake za izbeglice. Načičkali su se pred Radoševim vratima i slušali. Jedan mladić uključio je i diktafon.

Donio te iz pitomog Misira među divljake, lopove i krvopije, među razbojнике, kakav je i Ali-paša bio. Ova smokva, govorio je paša, rađa đecu sa tri različite boje kože, a ode, uz Neretvu, svi smo iste boje kože i istoga jezika, ali smo od tri vjere. To je pričao Ali-paša kad je tvoju babu zasadio ispred svoga dvora i hvalisao se da će trorodna i trojedna misirka njegova da povede i sjedini u snop merhameta i tri vjere u njegovom pašaluku. Nije vjerovao u to što je govorio, a bilo bi mu uzalud, sve i da je vjerovao, sve i da je, čudom nekim, ispod stabala svojih misirki, koja su se umnožavala, zlatnim dukatima podmićivao zlom zadojene muslimane, pravoslavce i katolike, da se odvežu od mržnje i smrti u sebi...

Radoše, s kim to pričaš? - upita ga neko iz gomile pred vratima. Ključ je bio u bravi, pa se, jedva, i samo

na trenutke, moglo videti da on priča u hodu, povre meno zastajkujući, i da mu je smokva u ruci.

- Ta tvoja baka, ona mladica koju je u sepetu od pruća mjesec dana Ali-paša nosio od Misira do Mostara, samo se zla nagledala. Ljudskih glava na kočevima, obješenih mučenika kraj drumova, sužanja u lancima, hajdučkih krvavih osveta i pohara, a gledala je, i jaukala od žalosti, i kako objiesni i podivljali serasker Omer -paša mostarskim sokacima sprovodi svog sužnja, svog roba Ali-pašu Rizvanbegovića, a fukara sve tri vjere ga šaketa, psuje i pljuje...

- Sjedi, bolan, pojedi koju smokvu i odmori se zamoli ga komšinica koja mu je smokve i donela. - I ne galami toliko, izdaće te i grlo i snaga.

- Odbij od mojih vrata, stoko bez repa! - vrisnu Radoš i zaprepasti sve te znatiželjnike. Znali su ga kao tihog čoveka, nalik senci. Nikada nije galamio, a kamo li da je izustio neku ružnu reč i da je nekog opsovao.

- Otvori, bolan, naši smo - povika neko. - Beskućnici, kao i ti. Prašina, kao i ti. Žrtve ovog rata, kao i ti

- Mi smo stoka i bez repa i bez pameti, mi smo krivi za sve - povika Radoš. - Imam dvije bombe, sad ću da dignem u vazduh i vas i sebe!

- Nemaš ti nikakve bombe, samo nas plašiš - reče mladić sa diktafonom. - Okle tebi bombe? I što d.t ubijaš nas, vrati se u Mostar, pa diži u vazduh ustaši i balije - namerno je izazivao Radoša, a on izgubi i poslednju trunku razuma i prisebnosti.

- Izbjeglice, pogorelci, nesrećnici, nevine žrtve. Laž, laž, laž! - vrištao je, izvukao ključ iz brave, da bolje.

kroz ključaonicu, vide kako poskakuje dok ih grdi i psuje, i da vide, na stočiću, kraj tanjira sa misirkama, i dve crne, izrezbarene kruške, nalik bombama. - Drugi MI skrivili našu nesreću, tako cmizdrite i tako lažete. Koji drugi? Jesu li to naši ratni komandanti, jesu li to vode naših partija, jesu li to vladike, biskupi i muftije? Stoko bez repa i bez pameti, niko od njih nije poginuo, nikome ni sin nije poginuo, niko nije ni metka opalio, niko nije obeskućio, svi su se napljačkali i naotimali svega, a mi, stoka bez repa i bez pameti, sada ih obasipamo pohvalama i počastima. Izgubili smo sinove, porodice, imanja, postali smo čopor bivših ljudi, niko i ništa, bez ikoga i ičega, a u svoje krvnike zagledani smo kao u svece. Kukamo i probada nas bol za glavešinama kojima sude stranci u dalekom Hagu, kukamo glasnije a njima nego za svojom ubijenom djecom, očevima, majkama, spaljenim zavičajima...

Prekini, luđače! - povika neko pred Radoševim vratima. - Pljuješ na grobove palih za našu vjeru, za našu naciju i slobodu, na sve što nam je najsvetije.

Pljujem na nas, bezumne, i na naš rat - odgovori Radoš. - Da, na naš, samo naš rat, stoko bez grama pameti. Na dernecima, na mitinzima, po crkvama i džamijama, preko televizije i radija, preko novina,

I neko svakakvih oglasa i proglosa, pozvali nas vjerske i partijske vođe, da se ubijamo, da jedni drugima oči vadimo, da se svetimo za prošle pogibije i prošla izbjeglištva, a mi, kao zapete puške, odmah za puške i noževe - zacenu se od priče i besa, sede da se odmori, .iii ne zadugo, diže se i nastavi, sada malo tišim glasom.

- A šta bi, zamislite, bilo da smo mi, da smo svi mi bez pameti, iz sve tri vjere, imali pameti, da su nam propovijedi smrti prolazile pored ušiju? Šta bi se desilo? Rata i smrti ne bi ni bilo, jer su i rat i smrt bili namijenjeni samo nama, koji danas lažemo sebe da smo žrtve, da smo nedužni. Nijesmo nevini, mi smo glavni krivci. Onima u Hagu - poče Radoš i da se cereka - ja ne bih ni sudio. Nagovorili budale da se ubijaju i da jedni druge tjeraju u izbjeglištvo. Pozvali ovce na klanje, a ovce jurnule u svoje zgibenije, kao na solilo.

- Smradu ljudski, luđače jedan, niko od nas nije htio rat, spašavali smo živu glavu od ustaša i balija. Od koga si ti pobjegao iz Mostara? Da nijesi, možda, pobjegao od Srba? - prepozna Radoš glas direktora orlovačke gimnazije, iz koje su ga oterali kao ludog.

- A od koga su, Miroslave, pobjegli Muslimani iz Orlova? - uzvrat Radoš svojim pitanjem. - Oni što su u zatvoru, u Hagu, a ima ih od sve tri vjere, posijali su smrt i ludilo u nemisleće ljude sve tri vjere, a oni se, ludi Miroslave i poštovani direktore gimnazije, među sobno nijesu ni mrzjeli. Eno ih, u Hagu, kao braća najrođenija, zajedno igraju fudbal i odbojku, zajedno kartaju, slave jedni drugima rođendane. Sirotinja izginula, sirotinja se nabola na njihove kame, sirotinja u grobovima, sirotinja u izbjegličkim barakama, a vladi ke, muftije i biskupi silniji su i objesniji nego prije rata, i oni, i političari, i guslari našeg vijekovnog bezumlja i zgibenija.

- Sad si na zub svoje duševne ili mentalne bolesti uzeo i srpske gusle i guslare - posprdnmu se direktni

gimnazije, dodatno podstaknut i dolaskom zapovednika orlovačke policije i antiterorističke grupe koja se pripremala da provali u Radoševu sobicu i da ga uhapsi ili ubije. Tu akciju, međutim, zakoči i odgodi neočekivani obrt u govoru „teroriste“.

- Sestro moja, misirko Ali-paše Stočevića, mučenice, koja si jedina nedužna za sva naša zla, od tvog preseljenja iz Misira pa do danas, oprost Radošu Stočeviću za svaku danas grku i brzu riječ. Ti jesi smokva, koja se jede, ali ti si i rod i pamćenje stabla koje te rađa i koje se ne jede, nego

traje, razmnožava svoje žile, iz kojih rastu nova stabla, novi svjedoci. Uz gusle, u Hercegovini Ali-paše Stočevića i Radoša Stočevića, prisjeti se, pjevaju sve tri vjere. I pjevaju, samo, o smrti. O stalnoj smrti i stalnoj osveti za ranije smrti. Pamtiš li, misirko, ijednu pjesmu u slavu života? Junak je onaj, samo onaj, ko je nekog pogubio, ko se osvetio i za smrt naplatio. U ovoj divnoj, ali prokletoj, tvojoj i mojoj Hercegovini, život je u smrti, život je smrt, i mi ćemo da se u smrti udavimo, da nestanemo. Sva tri lista hercegovačke

I djeteline, sve tri vjere. Djetelina sa četiri lista, djetelina života i sreće, ne raste u Hercegovini. I da ti kažem još nešto. Ti si me zaustavila u naopakom naumu da aktiviram ove dvije bombe, ili da prospem benzin iz one kante u čošku, i da se spalim. Spriječiš me tvoje suze, tvoja priča, koju sam danas čuo prvi put, da je moj zemljak i rođak, Ali-paša Stočević, tvoje rodstvenice, Ali-pašine misirke, darovao Njegošu, kad su se sreli u Dubrovniku, i da vladika i mladi knez crnogorski, omamljen njihovom ljepotom i mirisom, nijednu nije progutao, nego ih je samo mirisao i dodirivao usnama.

O tome ne pjevaju guslari smrti. Niti pjevaju o tvojim suzama na Starom mostu, u Mostaru, kad je fukara sve tri vjere, fukara bez pameti i obraza, slušala nečasnu naredbu Omer-paše Latasa da glupava svjetina hercegovačka svojim prostaklukom tuče i dotuče mog rođaka, velikog hercegovačkog vezira i najvećeg, i po dobru i po zlu, kojeg je ikada moj zavičaj imao. Ali -paša Rizvanbegović je, ti mi to reče, smokve misirkc imao u svojim džepovima. I, ti mi reče, da si plakala od tuge i bijesa, dok ga je fukara sve tri vjere vrijeđala u duši njegovoj ubijala. Od tvojih suza, koje su tekle iz Ali-pašinih džepova, bile su mu mokre čakšire, a Omer-paša, silni serakser, govorio je glupoj svjetini da se njegov sužanj od straha i sramote upišao. Ne. Ja vjerujem tvojim suzama, moja misirko. Tvojim onda, a svojim sada. Bog me kaznio, ne time što me je stvorio kao bogalja, nego time što se rodih u ovom vremenu, kad se uzdiže i zapaši ona ista fukara koja je meračila i seirila nad mukama Ali-pašinim. Zbog te fukare, moja misirko, tvoj Radoš je bez kuće, bez groblja, bez posla, bez nade, još i lud. Sve Ali-pašino, a i moje, porušeno je, spaljeno i pokradeno u ovom mom vremenu, zlom po svemu i zlom po svakoga.

*

Svi pred vratima tog izbegličkog sobička, a i antiteroristički specijalci, koji su prisluškivali šta to govori ludi Radoš i kome, poskočili su i vrisnuh od iznenadnog pucnja. Zatekli su ga osmehnutog, sa pištoljem u jednoj ruci koju je imao, i sa tanjirom Ali-pašinih misirki mi stočiću. Bile su isprskane krvlju.

(2009)

PRODUŽI

Kad pisac uvlači sebe u ono o čemu piše, onda je to rizični teret za njega. Nisam, nikako, mogao da to izbegnem i da, u ovoj priči, budem neko drugi. Čitalac će i razumeti i zašto.

U aprilu 2001. godine, dok su izborni pobeđu i

ii Srbiji još proslavljali poraz Slobodana Miloševića a šuma u beogradskom Košutnjaku presvlačila se u proleće i zelenilo, sretnem jednog čoveka. Nosio je dve oveće plastične posude pune vode.

Imao je, procenio sam, šezdesetak godina, a odeća njegova i čela poja\ a udavali su siromaha.

Pratio me je moj veru i vučjak Laki. „Crvene beretke“ Državne bezbednosti, koje su. nekoliko puta, pokušavale da uzmu moju glavu, i dalje su ubijale, kidnapovale i harale Srbijom.

- Odakle je ta voda? - upitah neznanca.

- Sa Hajdučke česme - zastade on i poturi one rive posude.

- Da li je piješ?

- U ogromnim količinama.

- Čuvaj se. Čitao sam daje voda sa Hajdučke česme bakteriološki neispravna.

- Baš me briga šta pišu. Ja ovom vodom izlečio bubrege.

- Dobro je da u to veruješ - odgovorih mu.

- Čudan ti je ovaj pas. Ogroman, ali nije opasan. Liznu mi ruku, a ne poznaje me.

- Opasan je, ali oseća da si dobar čovek.

- Pas ti je lud, ako tako misli o meni - sede on, a lice mu planu tugom uvijenom u bes. - Dođe mi da se obesim.

- Zašto? - osmehnem se, a osećao sam da je takvo pitanje neumesno. - Kako živiš?

- Kako živim? - kao da se začudi. - Gore od svakog psa lualice, otkako ovaj izdajnik Drašković obori Slobu i preuze vlast - zabeči se u košutnjačku stazu na kojoj smo se sreli. Činilo mi se da će da zaplače.

Razumedoh, u trenu, da taj čovek mene i ne poznaje. On zna samo ono što je o meni godinama slušao, što se o meni pričalo u društvu u kome se on kretao, ali da me on, nikada, nije video. Čak ni na ekranu svog televizora, ako ga ima, a sve su prilike da ovaj siromašak nema televizor i da, možda, ima samo radio. Nema ni radio-aparat, pomislih. On je, izgleda, punih deset godina, slušao samo „radio Milevu“, onu stanicu čije se vesti, naročito ako neistine protura vlast, šire od uva do uva i prihvataju od mnogih kao istina.

- Znaš li, prijatelju, da taj Drašković, na koga si toliko kivan, nije u ovoj novoj vlasti? - upitah ga.

- Kako nije? - začudi se on.

- Tako što su, kad je pao tvoj Slobodan Milošević, pali i Drašković i njegova stranka. On jeste rušio Miloševića, on ga je i srušio, ali su Srbi glasali i protiv njega i protiv Miloševića.

- Daj mi cigaretu, ako imaš - odgovori on приметно iznenađen.

Posmatram ga. Puši pohlepno, razmišlja i nešto premerava.

- A reci mi, druže, ko su onda ovi koji vedre i oblače? - zagleda se u mene.

- Oni su Draškovićeви prijatelji - odgovorih nespretno. - On ih je okupio, on ih je obučio, on im je učitelj, ali su oni njega izdali.

- Pričaj to nekome drugome - osmehnu se posprдно. - Oni su njegova banda, njegova paščad.

- Ali, prijatelju, on više nije sa njima.

- Za Titovog vremena živeo sam kao čovek, a pod Slobom... - naglo začuta. - Bio rat, Amerika i Vatikan uzeli Srbe na zub, ali nisam bio gladan. Sloba džabe davao sirotinji ulje, butkice, hleb, ponekad i sapun i prašak za veš. Obori ga Drašković, kako i ti kažeš. I vidi me, dobro me pogledaj. Proklinjem čas kad smo se rodili obojica.

- Koja obojica? - spustih mu dlan na rame.

- Ja i Drašković, eto koja dvojica - ustade, podiže posude sa vodom i ode uzbrdo.

Narednih nekoliko meseci, često smo se sretali. Uvek je nosio vodu sa Hajdučke česme. I svaki put je, pri kratkom razgovoru sa mnom, za svoje muke krivio „onog Draškovića“. Nije hteo da kaže ni svoje ime, ni

gde stanuje, ni kolika mu je penzija, ako je ima. „Ja sam niko i ništa, pa me ništa i ne pitaj“, rekao je.

Stiže i jesen, košutnjačka šuma počela da odbacuje sa sebe požutelo lišće, ponovo ugledam svog neznanog prijatelja. Mnogo mu se obradovah. Sedmicama sam u džepu od trenerke nosio nešto novca, da mu, nekako oprezno, da ga ne povredim, ponudim malu pomoć kad ga sretnem. Nameravao sam i da uzmem onaj jedan njegov bidon od plastike, pun vode i težak poprilično, pa da ga, u šetnji i razgovoru, otpratim tamo gde stanuje. Da vidim gde živi i sa kim živi, a verovao sam, odnekud, da je samac. Žena mu umrla, ili gaje napustila, ili se nikada nije ni ženio? Požurim prema njemu, ali on zastade i, kao po komandi, skrenu sa staze i okrenu mi leđa. Nije seo, nije ni produžio da hoda. Stajao je kao kip, nepomično, ne ispuštajući iz ruku one bidone sa vodom. Moj vučjak zakorači prema njemu, a ja mu naredih da se vrati. Razumeo sam sve i osmehnuo se, samo što moj košutnjački poznanik nije imao oči na potiljku, pa taj smešak nije mogao da vidi.

On je, odnekud, ili od nekoga, saznao ko sam. Posti deo se. Možda se, razmišljao sam, i uvredio zbog moje podvale i prevare. Zašto mu, pri prvom našem susretu, nisam rekao ko sam? Sada je, sigurno, još kivniji na mene. Čekaću da vreme učini svoje, da popuste i njegov stid i bes, pa ću mu prići, sve mu objasniti i zamoliti ga da mi oprost. Tako sam razmišljao.

On je, međutim, bežao od mene. Sretali smo se sve rede, jer je on, sve rede, išao na Hajdučku česmu, po vodu koja leći bolesne bubrege. I svaki put bi, čim hi me opazio, skretao u šumu, žurno se udaljavajući, leđima okrenut, bez zastajkivanja i osvrtnanja.

Prođe godina, prodoše dve godine. Njega nestade. Verovao sam da je umro i, godinama, koje su se nizale brzo i neosetno, sa posebnom tugom sećao se log čoveka.

Umrije i moj vučjak, u Košutnjak sam odlazio u pratnji njegovog unuka, a i njemu dadoh ime Laki. Januar, škripi smrznuti sneg pod nogama, u Košutnjaku nasečem božićne badnjake i krenem kući. Na klupi, pored staze, sedi neki starac. Poglednu prema meni, sa naporom se pridiže, pa sede, okrenut leđima i pognute glave, objumljene dlanovima. Prepoznah ga i zastadoh. Možda i ceo minut, ćutke i sa žalošću, posmatrao sam tog očajnika. Bio je umotan u najlon. Nije imao ni cipele ili čizme. Krpe uvijene najlonom. Kuke su mu podrhtavale, a treslo se i njegovo zgrčeno telo, što od mraza, što od mog prisustva i zagledanosti u njegovu patnju i jade. Tiho uzdahnem, da on ne čuje,

i polako se udaljim. Žao mi ga, stid me što mu se ne javih, pa se vratim. Zamuckivao sam od straha kako će da razume to što mu govorim.

- Sa pravom si ogorčen na mene... Nisam smeo tla krijem ko sam... u pravu si i za onu moju pašćad i bandu, kako mi reče onda kad se sretosmo prvi put... sve si u pravu, pa te molim da mi oprostiš.

On, tada, skloni dlanove sa lica, okrenu glavu prema meni, ali pogleda, i dalje, oborenog ispred sebe. Neobrijan, lice smežurano, obrazi usahli, iskočile i od mraza pomodrele jagodice, nekakva masna kapa mu na glavi. Bidona sa vodom nema.

- Želim da ti pomognem... mogu da ti pomognem... makar za odeću i obuću, za lekove... da ne budeš gladan. Duša me boli, dobri čoveče... Sutra je Božić, da skineš taj najlon i krpe sa sebe... Nemoj da se uvrediš što ovo govorim, prihvati me za prijatelja... Želim da ti pomognem, pogledaj me, ne ćuli, kaži nešto.

Nije me ni pogledao. Začudo, prestao je da drhti.

- Produži! - rekao je zapovednim glasom, podigao desnu ruku i odmahnuo, terajući me od sebe.

(2010)

PROFESOR SAVO

Proređene kose, koje, odavno, na temenu i nema, vodnjikavih podočnjaka i sa kostoboljom koju donose starost i nagle promene vremena, Dimitrije Vasić, sudija u penziji, naglo je ustao iza stočića u kafiću blizu svog beogradskog stana, i povikao: „Profesore!“ Samo što je to izgovorio, neki reski bol, poput klešta, stegao ga je u grudima, prebledeo je i jedva se spustio u stolicu.

Da li vam je pozlilo? - pritrčala je stolu mlada šankerica, uplašena da je sudiju Vasketa, kako su ga zvali, pogodio srčani udar.

Dobro sam, napravi mi limunadu - prošaputao je i naporom i sa čudnim osećanjem stida, stida i žalosti, istovremeno.

Od jednog mlađeg muškarca, koji je ušao u kafić, preleteo pogledom po gostima i brzo izašao, njemu se pričinio njegov profesor Savo Aleksić iz gimnazije u Gacku, daleke 1964. godine. Srednjeg rasta, u sivim pantalonama i teget sakou, smeđokos, sa razdeljkom na levoj strani, sa rupicom na bradi i kestenjastim očima uvek punim sete i tuge. Sličnost tog neznanca sa njegovim profesorom bila je toliko ubedljiva i hipnotička da je sudija Dimitrije Vasić, u trenu jednome, zaboravio na vikor vremena. Niko u tom kafiću nije znao, niti je mogao znati, kojeg je to profesora on zovnuo, ni zašto je, odjednom, iza tog zova, prebledeo i srušio se u stolicu. Njega je, međutim, nagrizala sramota zbog tog ispada, a još više žalost za decenijama svog prohujalog i već mrtvog života čije je parčice vadio iz pamćenja.

Matarska pijanka u gatačkoj gimnaziji, studije u Beogradu, garnizon u Zrenjaninu gde je služio vojsku, prvo zaposlenje u okružnom sudu, poznanstvo sa Ksenijom... Duboko uzdahnu, požele da zaplače. Umrije Ksenija pre dve, da li pre dve ili pre tri godine? Ne dadoše im se deca, na nesreću njihovu, ili na sreću, on ne zna šta je od to dvoje. Život je mučilište i ništa više. Utvara. Bauljanje ka smrti. Sve je neizvesno i nesigurno i prividno i prolazno osim te, neizbežne, presude. Smrtne. Kao sudija Vrhovnog suda, objavio je esej o ukidanju smrtne kazne. Novine su pisale da je sudija Dimitrije Vasić, tim tekstom, „dodirnuo nebo pravne nauke“. Gluposti. Trabunjanje. Umalo to ne izgovori glasno. Smrtna kazna se ne može ukinuti. Ona se izriče svakom čoveku i svakom živom stvoru u trenutku rođenja. Sve što živi mora da umre. Mora. Ma ko da je on, Tvorac je ubica. Vasiona je ubica. A on, na smrt osuđen, ukidao smrtnu kaznu. Ukidao vrhovno načelo života, vrhovno i neoborivo. Žalba je nemoguća i nema kome ni da se uputi. Njegov slavni esej, preveden i na

vodeće svetske jezike, danas mu, u ovom kafiću, liči na malopredašnju halucinaciju, kad je zovnuo svog gimnazijskog profesora. Kad mu se pričini da je živo nešto čega, odavno, nema i neće ga više nikada biti. Ni njega, u gimnaziji, ni profesora Sava. Ono čega više nema može da se oživljava samo u sećanju, i samo dotle dok ne bude izvršena smrtna kazna i nad sećanjem, i nad onim koji se seća.

Ponovo uzdahnu. Plati piće, diže se i ode u svoj pusti stan. A uzburkane misli odvedoše ga iz te čamotinje u mladost njegovu, u gimnazijske dane, u kojima li, samo kada bi se to moglo, ostao do smrti.

Profesor filozofije Savo Aleksić, po treći put zaredom, na velikoj crnoj tabli, kredom ispisuje istu rečenicu i, po treći put, glasno ponavlja: „Cogito, ergo sum, oči ti iskapale!“ Fatima Brižitka, a zbilja je ličila na Brižit Bardo, ukipila se i crveni od stida što ne razume šta je profesor napisao. „Džaba ti ljepota, duduk ostaje duduk“, reče joj, a ona udari u plač. Prilazi joj profesor. „ivo i nežno je pomilova po dugačkoj i kao zrela raž žućkastoj kosi. „Oprosti, molim te, jedne tvoje suze ne vi i jedi sva filozofija“, reče, ode za katedru, sede i začuta.

Uvek je tako činio. Izručio bi i nagrdio đaka, isterao i sa časa, a onda bi se povratio i pokajao, tražio oprostaj i sebe krivio za svaku svoju gorku i prejaku reč.

Priseća se Dimitrije Vasić i da mu je on, često, na MISU, iz džepa sakoa, krao cigarete. Onu belu, sarajevsku, drinu. Profesor Savo bi se zaneo i raspričao o Hegelu i Prudonu, o Sokratu ili Ničeju, a on bi mu, oprezno, zavukao ruku u džep, izvadio kutiju drine i odvio nekoliko cigareta. Trajalo je to sedmicama Sve dok mu profesor Savo, jednoga dana, pažljivo, da ne čuje niko od učenika, nije prišapnuo: „Nemaš ni mrvice dara za džeparoša.“

Dimitriju Vasiću ni danas nije jasno zašto se njegov profesor toliko dugo pretvarao. Možda zbog toga što je sve voleo da oceni i osmotri sa zadržkom, sa razdaljine Napisao bi, tako, na tabli ime filozofa o kojemu će da predaje, pa bi, ćutke, izmičući se unazad, došao do zida učionice i, tek odatle, sa razdaljine, glasno pročitao ono što je napisao. Govorio je: „Ne zabijajte nos u knjigu odmaknite se od slova, da bolje vidite i razumijete.“ Mića Milošević sedeo je u istoj klupi sa Dimitrijem. Eh, moj dobri i nesrećni družo - tužnim uzdahom poškropi sudija Vasić sećanje na njega. Kako li su se njih dvojica, prepirali oko Zvezde i Partizana. Mića završio književnost u Sarajevu, predavao u gimnaziji u Zenici, poginuo posle nekakve proslave, malo više popio i stropoštao se niz betonsko stepenište... Mića Milošević citirao Jesenjina: „Licem k licu, ne vidi se lice, ono se vidi tek na rastojanju.“ A profesor Savo mu, odmah, upisao peticu iz filozofije. Do kraja časa ponavljao je taj stih Sergeja Jesenjina.

Znao je da, sasvim iznenada, prekine predavanje ili propitivanje i počne da priča o svojim studentskim danima, o zamkama velikih gradova, o smrti i besmislu ljudskog života, uvek dodajući i da je taj besmisleni život čarobna nagrada. „Mi koji umiremo, makar zakratko, nijesmo ništa“, govorio je.

Samo je on od svih profesora imao običaj da pomiluje učenika po kosi ili obrazu, kao daje pred sobom imao decu, a ne generaciju maturanata iz 1964. godine, Sem filozofije, predavao je i istoriju, ali dosta drugačije, legnuto i oprezno. U razredu je bilo šesnaest pravoslavnih i šesnaest muslimana. Mnogo toga što je govorio nije bilo u našim udžbenicima. „Veliki hercegovački vezir Ali-paša Rizvanbegović bio je pobratim sa Njegošem, on je služio tuđu vlast i državu, ali nije bio tuđinac, nego naše gore list“, počeo bi da priča, pažljivo merkajući kako ko u razredu to razume. „Gusle, vidite, u zvijezde okivaju ubicu Smail-age Čengića, a ubijen je mučki, iz zasjede, što se kosi sa viteškom etikom, koju je malo ko ikada poštovao.“ Ništa nije prikrivao, i sve je uvijao u priču koja neće nikog ni da uznesu ni da ponizi. Na časovima filozofije nije bilo potrebe za ikakvim oprezom, pa bi se profesor Savo razmahao i ako je i koliko želeo i hteo.

Jedini on od profesora nikada nije nosio kravatu.

„Liči mi na uže za vješanje“, govorio je. Sive pantalone, teget sako, a košulja, bela ili siva, raskopčana pod grlom. Pod bradom je imao nekakvu pokretnu lopticu veličine oraha, verovatno masno tkivo. Bio je rođenjem, iz Kljakovice, seoceta na samoj granici Hercegovine sa Crnom Gorom. Na maturalnoj večeri, razred je pevao: „Kljakovica Sava rodi, da nas uči i predvodi.“ Profesor je, tada, otvorio onu belu, sarajevsku, drinu, zaredao od jednog do drugog maturanata, nudio cigaretu i, lično, kresao šibicu.

Gde li je sada profesor Savo? - pita sebe Dimitrije Vasić, sudija u penziji. Da li je još živ? Nikada ga nije sreo za sve ove godine, za sve decenije. One jeseni kad se Dimitrije Vasić otisnuo u Beograd, na studije, profesor Savo je spakovao svoj samački kofer i otišao u neku drugu gimnaziju, da za život priprema neke druge maturanate, i da mu, neki drugi, iz džepa sakoa, krađu onu belu,

sarajevsku, drinu. Po pričama, koje su stizale do Dimitrija, nema varoši, nema grada, nema gimnazije, gde bi se profesor Savo zadržavao duže oči jedne školske godine. Nikšić, Užice, Novi Sad, Bijeljina, Kraljevo, Mostar, Vranje, Banja Luka... Planu rat, nestade one države, nestade i one bele, sarajevske, drine. Da li je profesor Savo preživeo taj užas? Je li se oženio? I gde li je, danas, Fatima Brižitka? Gde su Jasmina, Enesa, Munevera? Gde su Enver, Šefik, Kasim, Mevludin, Alija? Kuda li su sve razvevani gimnazijski drugovi Dimitrija Vasića? Naročito se priseća baš njih. Muslimana, jer ih u Gacku više nema nijednoga. Rat je razvevao i ove naše, unesrećio je i Srbe, pomisli Dimi trije Vasić, i odmah se postide od takve pomisli i podele na naše i njihove. U maturalnom razredu profesoru Sava Aleksića svi su bili naši, žalosno se osmehnu. U notesu traži telefonski broj Ratka Mandića, sada je i on u penziji, a predavao je, posle studija, baš filozofiju i baš u gatačkoj gimnaziji.

- Znaš li, Ratko, išta o našem profesoru Savu? - pita ga. - I gde je, pade mi na pamet, Fatima Brižitka?

- Ništa.

- Pitaj Dušana, našeg profesora matematike, možda on zna.

- Pa Dušan je umro ima pet godina.

- A Vlado, profesor biologije?

- I on je umro. Raspitaću se kod nekih ljudi, zvaću te ako išta doznam.

Nazvao je Dimitrija istoga dana, uveče. Profesor Savo je umro i sahranjen u Herceg Novom. A Fatima I tri žitka je negde u Švedskoj.

U Švedskoj? Nije ona tamo i nije profesor Savo na groblju, u Herceg Novom. Neće, eto, Dimitrije Vasić tla to prihvatiti. Sve njih, maturante iz 1964, i mrtve i još žive, i naše i njihove, i proterane i svuda raštrkane, profesor Savo okupio u onoj istoj učionici, miluje Fatimu Brižitku po kosi, i govori joj: „Jedne tvoje suze ne vrijedi sva filozofija.“

(2012)

ŽARE MAGARE

Prostrana sudnica u prizemlju napunila se za manje od pet minuta. Neki nemir u meni natera me da uđem među prvima. Nemir i nije prava reč. Razdirali su me bes i sramota, a i strah od brzog jezika i naprasite naravi optuženog Žarka Mišića, zvanog Žare Magare, čiji sam bio branilac. Taj ružni nadimak, na koji se on nije ljutio, stekao je baš zbog svoje tvrdoglavosti i zadržan inata da se ne povija pred bilo kim, a posebno ne pred jačima od sebe.

Toga jutro, posetio sam ga u gradskom zatvoru i molio da na suđenju ne govori ništa, da sve prepusti meni, uz uveravanje da ću oboriti optužnicu. Tim obećanjem pokušavao sam da stišam Žarkovu naopaku narav, da ga podmitim oslobađajućom presudom, ako bude čutao u sudnici, iako u takav ishod nisam verovao. Mogu ga, razmišljao sam, odbraniti od optužbe da je „klevetao i vređao svetog cara Lazara“, čak i od optužbe da je „priznao lažnu državu Kosovo“. Žarko Mišić, zvani Žare Magare, seljak je sa Povlena, jedva da je i pismen, nije on upoznat sa kosovskim epom i mitom, a bio je i pijan na toj svetkovini u Valjevu, na koju je svratio i nezvan i slučajno. U tom delu, optužnica je, činilo mi se, bila oboriva. Ali kako da svog šticenika odbranim od „teške telesne povrede“, koju je naneo vladici Jeremiji, i od „napada na uglednog akademika kojega je polio vinom, pretio mu, vređao ga i psovao“? Za tabloidne medije u Srbiji, koji su dani ma najavljivali suđenje, moj klijent je bio nacionalni izdajnik i „strani plaćenik“, pažljivo biran, odabran i pripremljen za svoju „terorističku akciju“. Državna bezbednost je, kao i u najmračnijim godinama komunističke diktature, prisluškiivala „unutrašnje neprijatelje“ i nadzirala njihove kontakte sa „zapadnim agenturama“, posebno američkim, ali je, prema medijskim analitičarima i ekspertima za „subverzivni rat protiv Srbije“, bilo teško, skoro i nezamislivo, posumnjati da će jedan polupismeni seljak, uz to prznica i pijanac, biti angažovan za izvršenje „diverzantskog napada“ na same temelje srpske države, kulture i crkve.

Taj „terorista“, moj šticeNIK, u sudnicu je uveden sa lisicama na rukama, između dvojice policajaca, kao da su mu deveri. Skidoše mu lisice pred klupom za optužene, i to tek kad on sede. Još je leto, a on u zimskim čakširama, u sivkastom gunju i u gumenim opancima. U zatvoru su ga, pre četiri meseca, ošišali na „nularicu“, kako se to kaže, pa mu kosa još nije bila dovoljno porasla, a

čekinjasta je i neproređena, iako je Žare Magare prevalio šezdesetu. Dan uoči suđenja, donela mu žena odelo, nove cipele i čarape, ali je on naterao da to sve

vрати kući, sve sem bele košulje. Neka mu, rekao je, sude u robi u kojoj je i uhapšen.

Tužilac Petronije Goranović, visok i širokih ramena, lica još potamnelog od letnjeg sunčanja, kicoški nauljene kose, u teget odelu i sa drečeće crvenom kravatom, poduže je, ne skrivajući ni pretnju ni prezir u svom pogledu, odmeravao optuženog, zatim prineo dlan ustima, kašljucnuo i teatralno, kao daje u pozori- .tu, obratio se sudiji. Za pomoćnika okružnog tužioca premešten je iz Državne bezbednosti, gde je, skoro čelu deceniju, radio u specijalnom odeljenju zaduženom da prisluškuje i uhodi „unutrašnje neprijatelje“, da ih i hapsi i isleđuje, a govorkalo se i da je neke od tih neprijatelja vlasti preporučivao i za likvidaciju.

Poštovani gospodine sudija, optužnica, koju zastupam po službenoj dužnosti, nije ona optužnica koju sam ja bio sročio i koja je bila u saglasnosti sa teškim zločinom optuženog! - iznenadi sudiju i sve u sudnici. Začudio je i mene. Pomislio sam da odustaje od optužnice, pa traži izgovor za takvu neočekivanu odluku, tim pre što je začutao i, smeteno, prebirao po fascikli sa papirima, na stolu ispred sebe.

- Znači li to da povlačite optužnicu? - upita sudija.

- Taman posla. Prihvatam i zastupam optužnicu, samo mi je žao što su je moji šefovi ublažili... hoću da Ližem što su je prepravili u kvalifikaciji zločina - odgovori tužilac Petronije Goranović. - Ja sam bio napisao da je optuženi počinio krivično delo terorizma i napada na ustavni poredak države, baš kao što pišu mnogi naši patriotski i antizapadni mediji. Da je prihvaćena moja kvalifikacija teškog zlodela, optuženi bi mogao da dobije i dvadeset ili trideset godina zatvora, što i zaslužuje, i ne biste mu sudili vi, kao inokosni sudija, nego tročlano veće... Ovako, maksimalna kazna je samo osam godina... samo osam godina! - podviknu i lupi dlanom o sto.

- O visini kazne vi ne odlučujete - reče sudija Hrvoje Josipović. - Nastavite i obrazložite optužnicu sa kojom se ne slažete, ali je prihvatate.

- Po instrukcijama neprijateljskih stranih agentura, svojim plaćeničkim jezikom optuženi je zgazio cara Lazara, kosovske vitezove, Ustav Srbije, sve što nam je najsvetije, napao je akademika Jaukovića, velikog branioca i zaštitnika srpskog Kosova, a vladici Jeremiji, svecu koji hoda, polomio je dva zuba, jedan u gornjoj, a jedan u donjoj vilici! Osim toga i povrh svega...

- A tebi ću polomiti sve zube i sva rebra, ako ikad izađem iz vaše apsane! - skoči Žare Magare sa klupe za optužene, policajci ga zgrabiše za ramena i prisiliše da sedne, a mene obli hladan znoj. Moj jurodivi klijent ne samo da nije hteo da čuti, kako mi je bio obećao, nego je, svojom ludom pameću i brzim jezikom, usred sudnice, počinio i krivično delo.

- Napravite li još samo jedan sličan ispad, bićete udaljeni iz sudnice - zapreti mu sudija. - A za ovaj ispad bićete kažnjeni novčano.

- Bolje da me obesite - povika optuženi. - Ja para nemam, mogu da platim samo glavom.

- Ućutite, poslednji put vas upozoravam - podvi knu sudija. - Nastavite, gospodine tužioče.

Malo mi laknu. Pretnju tužiocu, da će mu polo miti sve zube i rebra, sudija je označio kao „ispad“. Kao nepristojno ponašanje, bezmalo. Odnekud mi se pričiniilo i da je sudija naklonjen mom štićeniku. Možda zbog njegovog dobroćudnog lica i povremenog podrugljivog smeška dok je tužilac govorio, smeška koji je, očito, želeo da suzbije, ali to nije mogao. Bio je proćelav, pred penzijom, često je žmirkao i maramicom brisao znoj sa čela.

Tužilac je govorio dugo i vatreno, kao da je na frontu, dokazivao da su zločini mog štićenika isplanirani u „centralama svetske antisrpske zavere“, a tvrdio je, sa strašću donedavnog islednika Državne bezbednosti, i da postoje „više nego ozbiljne indicije“ da je optuženi Žarko Mišić dobijao novac i od albanske mafije. Sudija je stišavao glasna gundanja mnogih u sudnici, pa i aplauze tužiocu, a ja sam, kao ošamućen, netremice držao na oku svog štićenika, moleći ga, pogledom i čestim prinošenjem kažiprsta usnama, da čuti, da samo čuti. I on je ćutao. Sve mi se čini zbog straha od novčane kazne.

- Spomenuli ste centrale svetske antisrpske zavere obrati se sudija državnom tužiocu. - Budite precizni, koje su to centrale?

- Kako koje?! - poskoči Goranović. - Ne mogu da verujem da to ne znate. To znaju svi.

- Odgovorite na moje pitanje. Ovo je sud, nema anonimnih zavera i zaverenika.

- Te centrale svetske antisrpske zavere su u Vašingtonu, Briselu, Berlinu i Vatikanu. To znaju i vrapci na grani. Zapravo, sem pravoslavne Rusije, koja nam je vekovna zaštitnica i majka, svi drugi na ovom svetu su protiv Srba - podiže desnu ruku, ispruži kažiprst i uzviknu: - Pravoslavlje ili smrt, Kosovo ili smrt!

- Tako je! - skoči vladika Jeremija, a povici odobravanja i frenetični aplauzi publike nekoliko minuta potresali su sudnicu.

Kad se sve stiša i umiri, tužilac Goranović kao da dobi krila. Zaboravi na mog branjenika, pa otplovi u 1918. godinu, obruši se na kralja Petra i sina mu Aleksandra, optuži ih za stvaranje „antisrpske Jugoslavije“.

- Mogli smo i morali smo da proširimo Srbiju dokle nam je bio ćef, da uzmemo svu Bosnu, svu Hercegovinu, svu Dalmaciju, pola Albanije, da se proširimo i do Soluna, da proteramo sve Arnaute, da u pravoslavlje vratimo Muslimane, da pripojimo sebi i trećinu Bugarske. Sve smo to mogli, Balkan bio šnicla na srpskom tanjiru...

- Molim vas, molim vas, vratite se optužnici - jedva dođe do reči sudija Josipović.

- Pa i sve ovo je sastavni deo optužnice. Stvarajući Jugoslaviju, sebi smo iskopali grobnicu. Dva smo puta u nju bacani. Prvo su nas u tu grobnicu gurnuli Hitler i Pavelić, a u nedavnim ratovima Amerika, Nemačka i Vatikan... Amerika, prokleta Amerika, više od svih. Amerika nas je bombardovala i otela nam sveto Kosovo! - zarumeneše mu se nos i jagodice od besa, a mnogi u sudnici, jednako uspaljeni, poskočiše sa svojih sedišta.

- Oduzimam vam reč - hrabro će sudija Josipović. Hrabro, jer je znao da na sebe navlači gnev ne samo državnog tužioca nego i gotovo svih u sudnici. - Vi mitingujete, a to u ovoj sali nije dozvoljeno. Gospodine Mišiću, da li ste razumeli optužnicu? - obrati se mom branjeniku.

- Krstio sam se, videli ste, dok je tužilac ružio kralja Petra i kralja Aleksandra. Sramota, sramota velika...

- To vas ne pitam, nego vas pitam jeste li razumeli optužnicu protiv vas? - ne dade mu sudija da se upušta u raspravu, u svađu sa tužiocem.

- Ništa nisam razumeo, ali ću, krsta mi, reći sve kako je bilo, samo ako smem - prekrsti se.

- Smete, zašto ne biste smeli? - osmehnu se sudija.

- 'Oću li morati da plaćam globu ako kažem istinu?

- Nećete - opet se osmehnu sudija. - Kažite sve što želite, ali bez pretnji i uvreda. Jesmo li se razumeli?

- Ovoga mi krsta - ponovo se prekrsti - ja na taj blesavluk, 'oću reći proslavu, nisam otišao namerno... oću reći, nisam ni znao da se to održava. Došao sam u Valjevo, da obiđem bolesnog kuma, pukla mu žuč, da prostite... Ne sporim ja da sam kod kuma i malo više popio, njegova kruškovača kao grom... 'oću reći, dovezao me komšija Živko svojim traktorom sa prikolicom u Valjevo, a po dogovoru nađemo se u centru grada, blizu crkve, da se vratimo na Povlen. I taman mi krenuli prema njegovom traktoru, bio ga Živko malo dalje parkirao, kad ono, imam šta da vidim. Velika plakata od skupog i sjajnog papira iznad ulaza... Nisam ni znao da se ta zgrada zove Dom kulture. Krupna i masna slova na toj artiji. Pročitam, glasno, da čuje i Živko: SRBIJA JE BEZ KOSOVA TRUP BEZ GLAVE... Odmahnem rukom, izgleda mi blesavo to što sam pročitao, htjedoh i da produžim prema Živkovom traktoru, ali me zaustavi ona kumova kruškovača i povuče za jezik...

- Optuženi nas zamajava, on se ruga sudu - povika tužilac.

- Gospodine Mišiću, molim vas da preskočite sve što nije vezano za optužnicu - reče sudija.

- Vezano je za mene, mene su vezali zbog tog plakata - odgovori optuženi. - Ne zovu mene slučajno u našem selu Žare Magare. Vazda nekud zadrem i vazda mi iskoči na nos... Zovnem Živka i pitam ga imamo li nas dvojica glave? „Ćuti, pijanduro“, odgovori on. „Hodaju li“, pitam ga, „po našem selu, po Valjevu, po čitavoj Srbiji, ljudi bez glava na ramenima?“ Živko se smeje i tegli me prema traktoru. On mene prema traktoru, ja njega prema plakatu. „Bilo Kosovo u Srbiji ili ne bilo, Srbija je živa, Srbija nije leš“, govorim Živku, kad grunu aplauz. Neko u toj zgradi, pred kojom stojimo nas dvojica, klepeće dlanovima, uši čoveku da prociknu, a kliče se, čujemo, protiv Amerike. Ne mogu da odolim, uđem sa Živkom unutra. Sala prepuna, stanemo pozadi, nemamo gde da sednemo...

- Gospodine sudija, zašto dopuštate optuženom da vređa našeg svetog patrijarha? - planu tužilac.

- Ne razumem, on patrijarha nije ni spomenuo - smireno će sudija.

- Kako nije? Srbija je bez Kosova trup bez glave, to su reči našeg svetog patrijarha.

- Glupe su, vala, pa da su i Svetog Petra ili samog Isusa - dočeka moj šticićenik. - Srbija nikada nije bila trup bez glave. Nije, i neće biti. Jesam li lud, jesam li izdajnik i neprijatelj Srbije zato što mislim ovako?

- Šta je dalje bilo? - upita sudija. - Kako ste i zašto otišli do prvog reda u sali, gde su sedeli vladika Jeremija i akademik Jauković?

- Živko i ja smo dugo stajali pozadi, a taj što je po položaju akademik nije sedeo u prvom redu, nego je stajao na bini i pričao o tici.

- Kakvoj ptici?

- Ne znam, verujte, niti mogu znati. Prvo je rekao da je to bila tica, golub ili soko, ne mogu da se setim, da je caru Lazaru ta tica donela pismo od Boga, pa se tica pretvorila u Svetog Iliju... krsta mi, sve je to pričao. Car Lazar je otvorio kovertu, izvadio pismo... zbrkan sam malo, da li pismo beše od Boga ili od Bogorodice, pa pročitao to pismo pred našom vojskom, i to baš dan uoči zakazane bitke na Kosovu... Ne razumem, gospodine sudija, zašto mi se smežete? Ja samo prepričavam ono što je taj akademik pričao. Bog je, rekao je on, pisao Lazaru da je uz Lazara, i da će se bitka na Kosovu završiti onako kako car Lazar odabere. Ako odabere veliko i moćno srpsko carstvo na zemlji, pobiće na Kosovu, pogubiće cara Murata i sva će turska izginuti vojska. Ako odabere drugo carstvo, nekakvo carstvo koje nije na zemlji, nego je na nebu, Lazar će izgubiti glavu na Kosovu i sva će srpska izginuti vojska. Tako je, eto, po priči tog akademika, pisalo u pismu koje je donela tica u Kruševac, a Lazar je izabrao da bitku na Kosovu izgubi, da on pogine i da mu izgine sva vojska... Živko i ja smo se zgedavali, krstili se u čudu, a potekle su nam i suze obojici. Narod u sali je pljeskao od radosti, od čega li drugog, a taj što je akademik po položaju hvalio je i u zvezde okivao Lazarevu ludu odluku. Prepuče nešto u meni, nešto jače od mene, gospodine sudija, pa povikah: „Lazar je bio fijuknuo!“

- Fijuknuo, baš tako ste kazali? - upita sudija i jedva zadržao glasni smeh.

- Fijuknuo, ta mi je reč izletela preko jezika. Onda se ugrizoh za jezik, bese mi žal Lazara, pa sasuh vatru na tog akademika, a nisam, verujte, znao ni da je akademik, ni šta to znači, ni ko je on. Jurnuo sam ka bini, ka njemu, u ruci je držao čašu crnog vina, govorio da je to krv Isusova, krv Lazareva i kosovskih mučenika, nazdravljao narodu tim vinom, a narod mu je pljeskao i klicao... Sve se dešavalo brzo, možda i nisam bio pri sebi, što zbog pića, što zbog besa i tuge. Rekoh mu da laže, da nije bilo ni tiče, ni pisma, da je sve izmislio, da je car Lazar otišao na Kosovo da pogubi Murata i Turke, a ne da sebe i vojsku gurne u pogibiju... Svi u sali su zagrajali, čuo sam kako me psuju, izgubio sam pamet, oteo akademiku onu čašu punu crnog vina i to mu vino sasuo u lice. Ovako je bilo, krsta mi. Živko može sve da posvedoči.

- Vladiku Jeremiju ne spominjete. Da li ste ga udarili pesnicom i naneli mu teške telesne povrede, kako piše u optužnici? - upita sudija.

- Ne spominjem ga, jer mi krv udari u glavu čim pomislim na njega... Istrčao je na binu i galamio da sam sotona, gurkao me i pljuvao. Nikada ga, do tada, nisam sreo, niti sam bio u njegovoj blizini, ali sam iz novina i sa televizora znao svašta o njemu. Da guli jadni narod, uzima i crno iza nokta za šarane, za krštenja, za slave, dvorce sebi sazidao, kao da je car, skuplja mu limuzina od čitavog mog sela... Dok je trajao nedavni rat, samo je pozivao u smrt, nosio automat i u crkvu, a radi... oprostite, nemojte dame oglobite, jer ja para nemam, radi i ono sa muškarcima, i sa muškom decom... pisalo u novinama, javljala televizija, ja čitao i gledao, a i sav narod to zna i priča o tome... Onaj tamo, šio me tuži - uperi kažiprst prema tužiocu, kaže da je taj vladika svetac koji hoda. On je đavo, on je lopuža, pederčina i bruka... Jesam, raspalio sam ga po zubima i nije mi nimalo žal! - reče, a sudija mu naredi da učuti i da sedne.

*

Zbog vređanja vladike Jeremije, moj šticićenik udaljen je iz sudnice, pa nije mogao čuti svedočenja oštećenih, vladike i akademika Milije Jaukovića, još šestorice očevidaca, koje je odabrao državni tužilac, i Živka traktoriste, koga smo za svedoka predložili optuženi Žarko Mišić i ja, i koji je svedočio poslednji. Njegov iskaz bio je svedočenje da se sve odigralo baš onako kako je ispričao Žare Magare, ali i optužnica, propraćena i suzama, koja nikog nije spomenula ni po imenu, ni po zvanju, ali nikog nije ni zaobišla.

- Može biti da je nesrećni Žare Magare zaslužio apsanu, ali svi koji su ga proglasili za izdajnika i stranog špijuna zaslužili su ludnicu - rekao je i seljačku šajkaču, koju je držao u desnoj ruci, bacio na pod sudnice i počeo daje gazi. - Evo ovako, baš ovako, kako ja gazim svoju kapu, oni gaze ne samo mog komšiju Žarka, nego i sve nas, svu Srbiju, koju živu saranjuju i guraju je u kosovski

grob. Oni su taj grob iskopali, oni su srušili i Jugoslaviju, nismo ni Žare Magare ni ja - podigao je šajkaču sa poda i zaplakao.

- Nepismena i neotesana seljačka sotonu, Kosovo je naša Golgota, jer vaskrsenja i carstva nebeskog ne biva bez smrti - povikao je vladika Jeremija, a sudija je i njega udaljio iz sudnice.

Tužilac Petronije Goranović, očito, nije razumeo vladličansku mudrost o carstvu nebeskom i smrti kao nacionalnom idealu, nego je, u završnoj reči, krenuo da veliča zemaljsko carstvo, da pohvalama zasipa vlast u Beogradu koja se, kako je rekao, „divovski bori protiv prijema lažne šiptarske države Kosovo u sportske i druge međunarodne organizacije“. Optuženi Žarko Mišić je „nasrnuo na tu borbu naše vlasti, stavio se u službu Amerike i svih srpskih neprijatelja i sebe, pred celim srpskim narodom, naslikao kao nacionalnog izdajnika i stranog plaćenika“. Nameravao je da izrekne još neku sličnu optužbu, ali ga zbuni sudija Hrvoje Josipović.

- Svaka vam je kao da ste Višinski - dobaci mu uz smešak.

- Koji Višinski? - upita tužilac.

- Onaj koji još nije umro - odgovori sudija. - Nastavite, ako niste završili.

- Mogu ja još satima da redam dokaze, ali nije potrebno. Sve je jasno i nesumnjivo - reče tužilac.

- Od kosovske izdaje ne može biti teže izdaje. Nadam se, gospodine sudija, da i vas boli kosovska rana, kao što boli mene.

- Boli me ta rana, ali drukčije, mnogo drukčije nego vas - odbrusi sudija.

- Kako da to razumem? - nakostreši se tužilac.

- Kako vam je drago. Ipak ću vam reći, jer to možda i ne znate, da sam rođen i odrastao u Prizrenu. Tamo sam završio i gimnaziju.

*

Ono što je usledilo baca u zasenak i nevažnost moju završnu reč. Govorio sam duže od pola sata, i sa pravnim argumentima i sa emotivnim nabojem, uverljivo i uzbuđeno, ali i sa strepnjom da mač pravde državnog tužioca ništa ne može ni da otupi ni da zaustavi. I bio sam u pravu.

Sudija Hrvoje Josipović ukinuo je pritvor Žarku Mišiću i osudio ga na šest meseci zatvora, uslovno dve godine. Razumljivije kazano, oslobodio je mog klijenta, pod uslovom da, za naredne dve godine, ne ponovi krivično delo. Da ne pospe crnim vinom uvaženog akademika i da ne izbije dva zuba vladici Jeremiji. Ponovi li zločin, pola godine provešće u zatvoru.

Danima su najčitanije novine i najgledanije televizije na stub srama prikivale sudiju Hrvoja Josipovića. Proglašenje za balistu, mudžahedina i ustašu, a mnoge vladike i sveštenici bacali su anatemu na njega da je „jeretik i duhovna nakaza“. Razrešen je sudijske funkcije i penzionisan, a državni tužilac je zatražio ukidanje presude Žarku Mišiću i, čak, najavio i podizanje optužnice protiv penzionisanog sudije Hrvoja Josipovića...

*

Prema zvaničnom saopštenju, moj klijent Žarko Mišić, zvani Žare Magare, izvršio je samoubistvo, nepunih mesec dana po izlasku iz zatvora. Skočio sa jednog kamena, na Povlenu, iznad povlenskog kanjona, i survao se u provaliju. Obdukcija je utvrdila da nisu nađeni nikakvi tragovi nasilja nad njim.

Živko traktorista izjavio je jednim novinama da je Žarko Mišić bačen u provaliju i da je on, toga dana, video dvojicu nepoznatih mladića kako se penju prema jednoj glavici na kojoj su pasle Žarkove ovce. Žarka nije video, ali Žarkove ovce i te mladiće je video.

Otišao sam do sela, razgovarao i sa Živkom i sa pokojnikovom suprugom. Nameravao sam da pokrenem istragu. Odbili su da svedoče. Jedva sam od Žarkove supruge izvukao priznanje da je njen muž, zaista, na dan smrti, bio kod ovaca na Povlenu. Uveče, po povratku u Beograd, na svom mobilnom telefonu, pročitah anonimnu poruku: „Nemoj da završiš kao Žare Magare!“

Uplašio sam se. Da zatražim zaštitu od policije? Pitaće me na koga sumnjam ili će moju prijavu proslediti tužilaštvu. Da Petronije Goranović istraži ko mi je poslao preteču poruku da ću, ako nastavim da istražujem je li Žare Magare izvršio samoubistvo ili je ubijen, i ja biti ubijen. I da Petronije Goranović traga za ubicama mog štićenika i onima koji su naručili njegovo smaknuće. Osloniti se na tu istragu i zaštitu bilo je besmisleno.

Reših da se poverim hartiji i da priču ponudim nekom časopisu, jer u Srbiji nema dnevnih novina koje bi je objavile, ne zbog dužine teksta, nego zbog sadržine.

*

Puriša Bajević, glavni urednik časopisa Videlo, koji je štampan samo u petsto primeraka, i to triput godišnje, primio me je veoma ljubazno. Mlad čovek, satiričar, zastupljen i u Svetskoj enciklopediji

aforizama, ali u Srbiji odbačen i prezren. Sirotinjski časopis, koji uređuje, uskoro će, reče mi on, biti ugašen.

- Štampaču vašu priču. Zanima me, ipak, zašto ne spominjete u kome je gradu ili varoši suđeno Žaretu Magaretu?

- Zbog toga što su u današnjoj Srbiji sve sudnice iste. Optužuje Petronije Goranović, a nađe li se, čudom nekim, sudija koji njegovu optužnicu ne prihvati kao presudu, odmah biva anatemisan i uklonjen.

- I ja sam Žare Magare - uzdahnu on i ponudi me cigaretom. - Petronije Goranović, vladika Jeremija, akademik Jauković. Trojstvo naše nesreće. Srbija je njihova žrtva, sva Srbija je Žare Magare - spusti mi ruku na rame. - Odobrena mi je iseljenička viza - reče neočekivano. - Još da izdam ovaj broj časopisa i ja odlazim - iznenada me zagrla, kao da smo stari znanci i prijatelji.

- A kud odlazite? - upitah ga.

- Mater im njihovu, svima odreda - opsova on. - Svima, a ovim ovde posebno. Oni su ubili Katarinu, a drugi su je mrtvu komadali.

- Ne razumem najbolje. O kojoj to Katarini govorite?

- Zaboravite... oprostite, izletelo mi. Iseljavam se u Australiju, u Adelaidu, tamo su mi sestra i zet.

- Rođena sestra?

- Od rođenog strica Stanka Bajevića, admirala JNA, onog izdajnika. Jeste li čuli za njega?

- Nisam, nažalost.

- Odbio je, u jesen 1991, naredbu Vrhovne komande u Beogradu da granatira Pulu i ubio se... Za izdajnika su ga proglasili vladika Jeremija, akademik Jauković i tužilac Petronije Goranović... Ne baš oni, nego vladajuće zlo takvih kao što su oni... Žare Magare. I moj stric bio je Žare Magare. Zločinac. Izrod. Odbio da puca u Katarinu - samo što ne zaplaka.

Ponudi me pićem, crnogorskom rakijom lozovačom. Jednu za drugom, iskapio je tri čaše. Onda mi ispriča kako se i gde ustrelio njegov stric, admiral Stan ko Bajević. I šta je, pre pucnja u svoju desnu slepoočnicu, rekao postrojenim mornarima i oficirima.

- Bio sam klinac, gimnazijalac u Petoj beogradskoj. Otac mi je rekao da je stric poginuo časno i junački, u borbi sa ustašama i da ništa ne verujem novinama i televiziji - ponovo posegnu za flašom. - Objavili su da je izdao, jer mu je žena bila Hrvatica i radila je za ustaše... tako su objavili, mater im razbojničku! - opsova i, već pripit, zagrla me i poljubi. - Pre tri godine, pronađe me jedan od oficira sa stričevog razarača, ispriča mi kako je, zaista, bilo i dade mi i članak iz Slobodne Dalmacije objavljen malo pre njegove posete meni... Evo, pročitajte - pruži mi novine.

On je ispijao lozovaču i pušio, nije gasio cigaretu, a ja sam, u tom dugačkom članku, čitao o admiralu Stanku Bajeviću, njegovoj supruzi Ivoni, sinu njihovom Stefanu, pesmi Tko mi ubi Katarinu, Stefanovo)

nerazjašnjenosti smrti u Dubrovniku. Bilo me je sramota. Nisam znao ništa od svega toga. Još hiljade i hiljade nesreća i pogibija bile su daleko od mene. Smrti i patnje tolikih ljudi i porodica pamtio sam apstraktno, kao brojke, a i one su prekrivene zaboravom ili su postale igračke i za ubice i za žrtve. Ubice umanjuju ili poriču svoje, a umnožavaju zločine drugih, a čine to i oni što leleču nad mrtvima. I dželat i žrtve nose iste haljine. Čitajući taj članak, setih se i jedne, davne, a kao da je danas održana, besede Emila Zole. Zločin je ubiti jednog čoveka, zločin je nesumnjivi ubiti i dvojicu ili petoricu ljudi, ali ubiti hiljade, desetine i stotine hiljada, to nije zločin, to je - patriotizam!

- Stefana su ubile mlade ustaše, nove ustaše - prekide me urednik Puriša u čitanju i razmišljanju.

- A, izvinite, koliko imate godina? - već je zaplitao jezikom.

- Šezdeset i devet... Kasno je za mene, ako na to mislite.

- Na to baš mislim i nije kasno... Imali smo državu i bili neko. Sad imamo rezervate... ovaj vaš tekst o suđenju Žaretu Magaretu još je jedan dokaz da ovde više neće svitati... Srbija je bez Kosova trup bez glave!

Ludaci, glavosekovići. Tu su glavu oni odsekli, oni, oni, niko drugi... Bliži mi se četrdeseta, a slušam ih, otkad pamtim, da trabunjaju o Kosovu. Sa njima i njihovim Kosovom sve je i krenulo u provaliju, u smrt, u jamu bez dna... Mater im njihovu, svima odreda! Bežati od njih, od kuge, i to što dalje, što dalje - zgrabi flašu da otpije još rakije, ali flaša je bila prazna.

- Recite mi, molim vas, šta je bilo sa Ivonom? - savlada me znatiželja.

- U Puli je. Šlogirana, u invalidskim kolicima. Zove je Katica kod nje, u Australiju. Neće ni da čuje. „Nikud ja ne bižim, ja ću kod Baja i Stefana“, ponavlja Ivona. A, eto, ja ću da bižim, da bežim, da bježim - dohvati ispijenu rakijsku flašu i razbi je o zid.

(2016)

BOŽO ENCIKLOPEDIJA

Mladi veterinar iz Čačka, Božidar Anđelković, postao je medijska zvezda u godinama pred sami raspad Jugoslavije. Nadmoćno je pobeđivao u popularnim televizijskim kvizovima znanja u Beogradu i Zagrebu. Na sva pitanja odgovarao je i tačno i munjevito. Kao da je sveznajući robot, sa jednakom lakoćom rešavao je pitalice iz matematike, hernije, književnosti, arheologije, religije, fizike, istorije, sporta, politike... nepogrešivo i brzo pogađao zadate asocijacije, popunjavao ukrštenice i slagalice. Novine ga prozvaše Božo Enciklopedija. O njemu je pisano i govoreno da je genije sa fotografskim pamćenjem, a on je to i dokazivao u specijalnim televizijskim emisijama, pred milionskim gledalištem. Preleteo bi pogledom preko novinskih si ranica sa reklamnim oglasima i, odmah potom, napamet ponavljao sve što bi snimilo i zapamtilo njegovo i >ko, čak i brojeve telefona. Stručnjaci su tvrdili da Božo enciklopedija boluje od takozvanog savant sindroma, posebnog oštećenja mozga, kao i „Kišni čovek“ Kim Pik u istoimenom američkom filmu.

Izbi rat, nestade kvizova znanja, Boža Enciklopediju mobilisaše u specijalnu brigadu, često premeštano sa razbojišta na razbojište. Kod Vukovara je ranjen u levu podlakticu, pred Karlovcem kuršum mu je probio vojničku bluzu, ali ga nije ni okrznuo. Njegova trupa bori la se i na kninskom, sarajevskom i mostarskom ratištu, ali samo nekoliko meseci pod oznakama JNA. Od maja 1992, Božo Enciklopedija imao je dve vojničke knjižice. U jednoj je pisalo da je rođen u Bosni, kod Doboja, a u drugoj da je on iz Knina. Najstrože je skrivano da na ratištima u Hrvatskoj i BiH ima i pripadnika Vojske Jugoslavije, kako se, tada, zvala vojska Srbije i Crne Gore. Demobilisan je krajem 1995, vratio se kući, u Čačku otvorio i svoju veterinarsku ambulantu, prijavio se na jedan kviz znanja i, naravno, pobedio. Ponovo su novine pisale o Božu Enciklopediji.

Učešće u narednom takmičenju njemu je zabranjeno. Zvanično je objašnjeno da bi svako nadmetanje, u kojemu je Božo Enciklopedija, bilo lišeno takmičarske draži i neizvesnosti, jer bi se, unapred, znalo ko će da pobeđi. Nije to, po svemu sudeći, bio jedini i glavni razlog. Božo Enciklopedija nije hteo da ćuti. Njegovo natprirodno pamćenje prosto je, javno, curilo iz njega. Pričao je o ratnim užasima koje je gledao, navodeći imena mesta u kojima su činjeni zločini, precizan broj žrtava, imena ubica, imena zapovednika pomora civila ili ratnih zarobljenika, imena kriminalaca i pljačkaša, a pamtio je i imena silovanih žena, krike ubijane dece i preklinjanja za milost njihovih majki. Pričao

je on i o nazivima sela u kojima je viđao i masakri- rane Srbe, redao imena jama u koje su bacani, ali je njegovo pamćenje tih zlodela bilo zamagljeno, jer on nije mogao da vidi te druge dželate niti da im zapamti imena. Autom Službe državne bezbednosti Božo Enciklopedija odvezen je u Beograd. Vratio se u Čačak tek posle dvadesetak dana, ispijena lica i naglo omršaveo. Nije hteo da priča gde su ga držali, da li su ga mučili, da li su mu nečim zapretili ili ga podmitili. Povukao se u sebe i začutao.

U leto 1998, među prvima mobilisaše Boža Enciklopediju i poslaše ga u novi rat, na Kosovo. Tamo ga zateče i NATO bombardovanje Srbije. U aprilu 1999, negde uz granicu sa Albanijom, pogodi ga geler u glavu i on pade u komu. Prebačen je u Beograd i operisan, ali se iz nesvesti nije budio puna tri meseca. Ubrzo je pobeđao iz bolnice. Spopao ga je panični strah da će mu neko od lekara ubrizgati smrtonosnu injekciju. Po klinici se šaputalo, i on je to čuo, da dvojica lekara, po nalogu državne bezbednosti, ubijaju pacijente. Taj strah, da će ga doktori ubiti, obuzeo ga je posle lekarske provere da li je, možda, onaj geler poremetio njegovo neobjašnjivo pamćenje po kome se bio proćuo. Odglumio je da on više ništa ne pamti i, sutradan, takoreći nasilno, otišao i/ bolnice. Opraštajući se od hirurga koji gaje operisao i mesecima negovao, rekao je nešto što nije smeo i što mu omaklo spontano. „Avo amaj amen and“, prošaputao j\ a doktor je, začuđen, samo klimnuo glavom. Ništa nije razumeo, a da je razumeo saznao bi da je Božo Enciklopedija, od udara onog gelera, stekao još jedan dar: da reći izgovara, čita i piše natraške.

Oporavi se, brzo, u roditeljskoj kući u Čačku. Veterinarska ambulanta bila je, svakog dana, puna pacijenata. Iznad ulaznih vrata zakucao je tablu sa natpi som: „Dobro došle, drage životinje“. Govorio je da on veruje samo psima, mačkama, jaganjcima, kokoškama, pticama, a da su ljudi satkani od zla. Neoprezno i nepotrebno je to govorio, jer u Službi bezbednosti to pobudi zle sumnje da on ništa nije zaboravio. Jedan njegov prijatelj iz studentskih dana, veoma blizak vrhu Službe, dojavio mu da planiraju da ga smaknu, pa Božo Enciklopedija pobeže u Crnu Goru. Tamo je dočekao i neočekivani preokret u Beogradu, pad režima ratova i smrti, pa se, radostan i kao preporođen, vratio u Srbiju Čačak je, odjednom, bio i mali i teskoban za njegovi želje da, u slobodi, svedoči o zlu i zločincima. Preseli si u Beograd, iznajmi stan i krenu da govori po raznim tribinama,

daje intervju, piše prijave tužilaštvima predlažući sebe kao očevica i svedoka. Jednoga jutra dvojica agenata Službe bezbednosti odvedoše ga u istu sobu, kod onih istih islednika tobože srušenog režima Zapretiše mu da „svoj pogani jezik zaveže u čvor“. Lju di su kidnapovani, ubijani, premlaćivani, kao i ranije Ubice, protiv kojih je Božo Enciklopedija pisao krivične prijave, po televizijama i novinama oslobođeni Srbije veličane su kao oslobodioci i heroji. Opet u strahu za svoj život, ponovo pobeže u Crnu Goru. Zaposlio se kao konobar u jednom budvanskom hotelu, n položio je i vozački ispit za taksistu. Na crnogorskoj televiziji nije bilo kvizova znanja. Bilo ih je na hrvatskoj televiziji, ali Božo Enciklopedija nije smeo tamo da ide. Otkrili bi da je ratovao u Hrvatskoj i verovatno ga optužili za neki od zločina kojemu je prisustvovao. Prepuče nešto u njemu. Sa malom ušteđevinom vrati se u Beograd. Odluči da ne čuti, nego da govori, da svedoči, neko će da čuje, moraće da čuje.

Pobunu u njegovom mozgu i neoštećenom pamćenju naročito je podstakla opšta zavera u Srbiji protiv pamćenja. Zavera svih. Održavani su izbori, menjali se predsednici, premijeri, ministri, poslanici, generali, akademici, dobitnici književnih nagrada, urednici medija. Samo se nije menjala zavera protiv pamćenja naroda i dresura naroda da zaboravi sve sem zločina drugih nad Srbima i, naročito, da ne zaboravi NATO bombardovanje, kao kapu svih zločina.

Za svoju govornicu Božo Enciklopedija izabra ulicu, i to onu glavnu i najprometniju, Knez Mihailovu. Samo nekoliko koraka od zgrade Srpske akademije nauka, na mermerne ploče razastre karton i stiropor. Tu je sedeo, leđima oslonjen o zid, i odatle govorio.

„Vadite, ljudi, nove rodne listove. Svaki Srbin je danas Kukoje, a prezime mu je Kukojević“, povikao bi, .1 onda usta ogradio dlanovima, pa imitirao kukavicu. Ku-ku, ku-ku, ku-ku“, vikao bi on i okupljao znatiželjnike. Zabradatio i duge kose, u nekakvom crnom mantilu, ličio je na kaluđera. Oko rukava, na levoj ruci, nosio je crni flor. Prepozna ga jedan novinar, dođe sa I V-kamerom i snimateljem, da ga intervjuje.

Dragi gledaoci, ovo je legendarni šampion znanja, šampion sveznanja, kompjuter, medicinsko čudo. Sa mnom i sa vama će, danas, iz ovog studija na ulici, da razgovara i na pitanja odgovara čuveni Božo Enciklopedija - izdeklamova reporter u mikrofon. - Dosta ste se promenili, jedva smo vas prepoznali - prinese Božu mikrofon.

- Godine čine svoje - osmehnu se on, a toplina i seta zaiskriše mu u pogledu. Pricini mu se, namah, da je četvrt veka mlađi, da je u onom vremenu, u onoj državi, u zagrebačkom TV studiju. Još brže, tu utvaru otera tuga, bolno saznanje gde je on, i zašto je na pločniku, na kartonu i stiroporu.

- Gde ste bili, čime ste se bavili?

- Bio sam na studijskom putovanju po Hrvatskoj, Bosni, Hercegovini i Kosovu.

- Studijskom putovanju? - iznenadi se novinar.

- Upravo tako. Specijalizirao sam patriotizam. Palio, krao, klao, vešao, silovao, progonio, razgonio, pucao u živo meso, spreda, otpozadi, granatirao, sa zemljom sravnjivao.

- To je neka vaša šala, ironija?

- Najcrnja moguća ironija - ustade Božo Enciklopedija sa kartona, odgurnu mikrofon od svojih usana i poče da priča gomili ispred sebe, koja se tiskala i bivala sve brojnija. - Doktorirao sam patriotizam u Prijedoru, u Vukovaru, u Karlovcu, u Foči, u Višegradu, u Trebi nju, u Sarajevu, u krvavoj Drenici, u Peći, u Mališevu... Branili smo Katarinu, mi smo nju voleli, mi smo je grlili, ljubili, silovali, živu čerečili - oznoji se i zadiha od besa.

- Vi kao da ste neki drugi čovek, a ne onaj slavni, onaj nepobedivi Božo Enciklopedija - čudio se reporter. - Ništa vas ne razumem. Ko je Katarina?

- Tiše, tiše, da je ne probudiš. Ona spava, snom mrtvijem spava... njena glava na jastuku od Triglava, u meni joj srce tuče i jauče. Primakni se bliže, da čuješ.

- Dragi gledaoci, sa našim šampionom znanja nešto se dešava. On je, izgleda, u žalosti - pokaza reporter na crni omot oko Božovog rukava i zagleda se u televizijsku kameru.

- Jesam, u žalosti sam za Katarinom, za sobom, za vama svima, ljudi - razgalami se Božo Enciklopedija, podstaknut stihovima pesme koju je, slučajno, čuo od jednog beogradskog glumca, a njegov mozak je odmah upio. Pitao je tog glumca i ko je autor stihova o Katarini, ali on to nije znao.

- Vi sigurno znate koliko su naših civila, vojnika i policajaca ubile NATO bombe? Koliko Srba oboleva godišnje od osiromašenog uranijuma? To zanima naše gledaoce. I, molim vas, budite ozbiljni, ne govorite u šiframa i metaforama.

- Ku-ku, ku-ku, ku-ku - ogradi Božo usta dlanovima, a okupljeni svet poče da se smeje. - Nepravda, nepravda, nepravda. Mi smo Kukojevići, mi smo Kalimero, onaj lik iz jednog davnog crtanog filma, koji nikad za svoje udese nije krivio sebe, nego druge, ceo svet.

- Niste odgovorili na pitanje o žrtvama NATO zločinaca.

- Mislio sam da jesam odgovorio. Da imate bar malo mozga, pa da razmislite i razumete - pecnu reportera Božo Enciklopedija. - Bio sam na Kosovu kad su padale NATO bombe, a najviše ih je palo baš tamo. Zlo koje su oni počinili manje je stotinu, možda i hiljadu puta od zla koje smo mi počinili i o kojemu ćutimo. Evo, sada ću da vam redam naša zlodela...

- Umukni, izrode! - viknu jedan mladić i progura se kroz gomilu. - Lažovčino, prodana dušo... Luđače, gade, američki slugo.

- Lobotomija! - reče Božo Enciklopedija. - Nad tobom i skoro svima u Srbiji izvršena je lobotomija, ako znaš šta je to.

- Ne znam, izrode, ti mi to objasni.

- Otvore čoveku lobanju, sprže moždane centre pamćenja, logičkog razmišljanja i moralnih čula, pa u praznu posudu, u lobanju bez mozga, sipaju svoje laži i otrove. Jesam li ti objasnio?

- Tebe i takve ćemo poubijati, da očistimo Srbiju od smrada - povika jedna žena, podeblja i napadno krupnih grudi.

- Više smo mi bacili granata na Sarajevo nego Rusi na Berlin - podviknu Božo Enciklopedija i uvis diže obe ruke. - Više je, samo u Sarajevu, od naših granata ubijeno dece nego što je, u čitavoj Srbiji, stradalo ljudi od NATO bombi. I više su, mnogo više, nesrećnika raznele nemačke bombe 1941. ili savezničke 1943. godine... Lobotomija, lobotomija. Ku-ku, ku-ku, ku -ku - sruči se na karton i začuta.

Sklupčan u guku očaja, sedeo je tu još dugo, a televizijska kamera je sve snimala. Gomila ispred njega se razilazila, neki prolaznici su mislili da je prosjak i bacali sitne novčanice njemu u krilo. Stiže i policija. Pokupiš»- karton i stiropor, a njega odvedoše.

Prenoćio je u pritvoru i pušten. Skoro četiri meseca niko ga nije viđao. Zabravljen u iznajmljenom slani i ću, pisao je i pio. Samo ga je sestra Rada posećivala Nabavljala i spremala mu hranu, ali je on sve više pio i sve manje jeo. I sve više tonuo u mentalne bure i halucinacije.

Svom rukopisu, svom svedočenju o zaveri protiv pamćenja, dao je naslov: Onrc emerv anjadaporp. Jednako nerazumljiv bio je i predgovor.

Acijoboo, i Sid i aj, oms Inačač. No ej oib kororp. Uvo- genj umsep, Onrc emerv anjadaporp, aj mas oevizod, Ha ej masin oevizerp. Okin ej ećen itevizerp. Avo amaj amen and. Ajivalsoguj ej alib ačevjan adebop Ejibrs u jošan ijirotsi, a onenj ovtsibu šan ičevjan i injart mols i ničolz. Zi got aničolz onlats eć itarivzi evon enjžrm, evon etevso i erats ećersen.

Ovim jezikom, kakvoga nema nigde na svetu, ispisao je ćelu svoju ispovest, zapakovao je u kovertu i dao sestri.

- Prekucaj to, molim te, polako i pažljivo. Sve obrni. Svaku reč čitaj zdesna pa nalevo - objasnio je. - Objavi kad umrem, ne pre toga.

- Brate mili, ne govori tako - uplašila se ona.

- Sve nas to čeka, a deset godina sam stariji od tebe.

- A što nisi pisao kako treba, nego naopačke?

- Ovako mi je bilo lakše. Meni se, Rado, mozak izokrenuo - zagrlio je sestru, a ona je zaplakala.

Sutradan je, sa novim kartonom i stiroporom, otišao u Knez Mihailovu i seo još bliže ulaznim vratima Srpske akademije nauka. Ispijao je rakiju iz flaše i promatrao prolaznike. Oko podneva, primeti vladiku Jeremiju sa dvojicom sveštenika. Pridiže se, pa se osloni na kolena i na dlanove, poče da laje. „Av, av, av“, urlao je. Šetači su zastajkivali, neki su se iščuđavali, neki se smejali, a dve starije gospođe zastadoše, priđoše mu bliže i počeše da se krste. „Neka neko pozove hitnu pomoć“, reče jedna od njih. „Av, av, av“, krenu Božo Enciklopedija prema njima dvema, a one vrisnuše i pobegoše. Nisu znale da on ne laje na njih i da ih, vero vatno, nije ni primetio. Lajao je na trojicu ministara i slavnog režisera Muratovića. Žučno su, u šetnji Knez Mihailovom, pričali o nečemu. Režiser prepozna Božu Enciklopediju. Zastade i objasni ministrima ko je on. „Av, av, av“, galamio je Božo, trzao se, kao da je pas na lancu, kezio se i, sumanuto, kolutao očima. Ništa ne rekoše, nastaviše da šetaju, a svetina željna cirkusa i ruganja tuđoj nesreći zakrči ulaz u Akademiju nauka, hram narodne pameti. Neko je telefonirao policiji ili je patrola, i bez poziva, krenula prema gomili i galami u glavnoj beogradskoj ulici. Od mnoštva tela ispred sebe, Božo Enciklopedija više nije mogao da vidi ko sve prolazi Knez Mihailovom, pa je prestao da laje. Nije mogao da vidi ni trojicu policajaca koji su dolazili. Na njegovu nesreću, video je akademika Jaukovića kako izlazi iz

zgrade Akademije. Hirovito je jurnuo prema njemu, na kolenima i dlanovima, i ugrizao ga za list desne noge. Naglo se uspravio i pokušao da ga ugrize i za vrat, ali policajci pritrčaše, zavrnuše mu ruke na leđa i namakoše lisice.

Odveli su ga u pritvor i obavestili Službu bezbednosti o njegovom nasilničkom ponašanju. Istoga dana.

prebačen je u „Lazu“ na odeljenje sa luđacima opasnim po okolinu. Lancima je privezan za gvozdeni krevet, navučena mu je i luđačka košulja.

Umro je sutradan. „Avo amaj amen and“, bile su poslednje reči Boža Enciklopedije.

(2017)

PRIČE O KATARINI ZA ŽIVOTA KATARINE

DŽUDI

Huk mi je i huk će mi biti do vijeka, eto šta mi je. Znam ja, doktore, moj sinko, a mogu te tako zvati, jer si odraslo sa mojijem Stevanom i živio sa njim ko sa bratom rođenim, da imaš mnogo posla, pa ću ti ukratko, u dvije riječi, ispričati moju bruku i nesreću. Čuo sam da postoje nakvi prašci za smirenje živaca, oni što se daju ludima, pa te kumim i prekumim da mi ih propišeš, jer i nijesam, od kako me ovo zlo snađe, ni za šta drugo sem za ludnicu.

Neku večer, taman što smo namirili ovce i goveda i sjeli da nakvu crkavicu prezalogajimo, uzdrgoli se naš šarov kao da je udario čopor vukova. Istrčim ja pred kolibu i, onako prozalogaja, zavičem: „A pus, .1 pus, jadi te ubili!“ Odjednom, opazim dvije prilike kako prekraču pro duvara. Uvatim nakav kolac koji se tu zatrefio i savijem se iza drvljanika, da vidim ko su i kud su naumili. Dok ti se odjednom razliježe: „O, domaćine!“ Poznam ti odmah Stevanov glas, bacim onu kočinu iz ruke i poteci preda nj, da se izgrlimo i izljubimo. Istrčala pred kolibu i Milijana, to ti je moja žena, iznijela lampu, da bolje vidi sina i da joj đe, ispreil kolibe, u mraku, ne posrne.

Sa Stevanom neka devojka, sitna i mršava, žute

kose, natrackala se i namazala, zaudari na te njene pomade i mirise čitava koliba. Pricapila se uza Stevana. sve ga nazor fata za ruku, njuši ga, liže iza vrata, tiska mu i meće jezik u usta, lijepo da u zemlju propaneš Pita je crna Milijana oče li varenike, tek što je uzvarena. jali kajmaka sa škipa, jali cijelog sira, a može, ako joj se jede, spremi i cicvaru. A ona ti samo vrti glavom, nečka se i uvija oko Stevana. Deset mu je puta, najma nje, kazala: „Joj, što je romantično.“ Ne znam šta joj to znači, znava je crni đavo u njegove grede, a i njega sa njom, mislim na mog Stevana, vas grijeh na moju dušu

Pitam ga ja što nije javio da dolazi, no nas ovako zatekao nespremlne i neuredne, u tjeskobi i bez čistij« aljina. Htio je - veli on meni - da nas iznenadi. Da mu se, tako, više obrađujemo. I da nam, tako iznenada, pokaže Džu... Dže... Džudi, jes, jes, Džudi, tako nam je predstavio. Dadnem ja znak Milijani da uzme kljus« i da trkne u selo, da odozdo dočera dva jorgana i čist« presvlake za krevet, jer je guber svose rapav i grub postao za mog Stevana, a za... a za, pomoz mi reć, /a Džudi pogotovu.

Iskrade se Milijana iz kolibe, reče, falan, da ode do prepne kljuse i obiđe tor, a ja ti ostadoh da sa nj i nm iglenišem i da sijelimo. Izvadi ona kutiju, metnu dvi« cigare u usta i pripali jednu za sebe, a jednu za Stevana. Uvuče onaj dim do usred droba, pa ga odozdo ispune meni među oči. A ja ti, znaš i sam, nijesam nikakav pušač, pa me ono zlo štupa za zjenice, samo što ne zaplačem... No, ajde, nosi je đavo s cigarama, pitam ja, onako kao u šali, Stevana imam li ja, brate, njima što da čestitam. Biva, što se samo po sebi razumije, jesu li njih dvoje, sa srećom, muž i žena. Ona da prsne od smijeha. Kiki, kiki, pa kiki i kiki, umalo se nije zacenula. Nešto ga, dijete - kažem joj ja - mnogo tegliš za ruku i uvijaš se oko njega, pa ne zamjeri što sam pomislio da je to tvoj čojek i da si se za njega udala. Ona ti se, tek na to, potpikati: sve su joj suze, ko lješnici, vrcale iz očiju. Kad je odušila i prestala se smijati, nekako podrugljivo, s vr jezika, reče Stevanu: „Čika Mitar je“, a to biva ja, „mnogo fin, ali je patrijarhalan“. Ajde, prešutim ja to, napravim se da ne čujem, još skinem sa sebe džemper daje priogrnem. Džudi se lijepo zafali, opet turi u usta dvije cigare i privi se uza Stevana. Pa mi, moj doktore, moj sinko, ovako reče: „Ja sam, čika Mitre, slobodna devojka i nema tije para za koje bi se ja udala. Jednom se živi i oču da proživim kako ja oču, sa kime oču i dokle god oču.“ Sve to ona izdeklamova. Nakašljem seja i osmjehnem: falan, sve sam je razumio i sve joj odobravam.

Dođe, da ne duljim, Milijana sa presvlakom i jorganima. Ja ću, kažem im ja, spavati kod tora, u toralici, a Milijana će sa njima u kolibi. „A zašto i teta ne ide sa vama, čika Mitre?“, zapita Džudi. „Zato, dijete“, odgovorim ja, „što vas dvoje nijeste ni vjereni ni vjenčani“. Jadna ti majka, da si je vidio kako li se tek tada zacenula od smijeha i kako li me samo posmatrala. Ko da sam potonji prostak i ko da sam joj čaću ubio. Nezgodno Stevanu, zacrvenio se od stida, no mora da joj popusti. „Idi sa mamom u toralicu, a nas dvoje ćemo spavati na odvojenim krevetima“, kaže mi.

Nema se kud, pođemo Milijana i ja, ali me nekakav đavo načera da pitam Džudi okle je i kako joj je prezi me. „Iz Zagreba, čika Mitre, ako nemaš nešto protiv“, odgovori mi ona. „Što bih“, velim joj, „imao išta pro tiv“, a u sebi mislim... ne znam baš ni šta mislim... razumi, doktore, moj sinko, provrelo bilo, sjeti se, prije dvije godine, ono zlo u Hrvatskoj, najcrnje u Zagrebu. I đe, muti mi se po mozgu, od tolikije đevojaka da moj Stevan naleti baš na nju. Kunem ti se Bogom, odnekud je osjetila šta me muči, pa se zacereka i reče... ovoga mi krsta, reče daje ustaškinja! Mene kao da grom pogodi, a Milijana se pljesnu dlanom po ustima. Kakva usta škinja, šta to zbori, je li ona pri sebi, planem ja. Viče Stevan da se smirim, ama ne mogu, hoću, ali ne mogu, najrađe bih je ošamario. A ona, zamisli, dosu benzin na vatru i reče Stevanu da meni Stevan, moj sin, kaže da je ona, prije dvije godine, u Zagrebu, kad su mandali njihovi studenti, bila hapšena kao ustaškinja! Optužili je, kaže, da ruši socijalizam, Tita i Jugoslaviju! Pomnu i mi se pred očima, samo što ne padnem u nesvijest.. Srećom, Stevan dreknu na nju da učuti, zagrlji je i polju bi, a meni reče da je ona bijesna zbog toga što su je hapsili kao ustaškinju... otac joj je oficir u JNA, bio je u partizanima i borio se protiv ustaša. Džudi se, reče on. ruga onima što su je apsili... iz inata, uzela je i strano ime Džudi, a nije Džudi, njeno pravo ime je Kristina.. Katarina... Karabina... ne mogu da se sjetim, pamel mi se bila oduzela... Nemoj da se smiješ, doktore.

Sve mi se čini da je Karabina... evo i u našoj varoši ima jedna Karabina, to je šćerka mog ratnog druga... Reče Stevan i njeno prezime, ama kao da ga nije ni rekao, izvjetrilo iz ove moje seljačke čuture, znam samo da nije na „ić“, a ni mnoga naša prezimena, doduše, nijesu na „ić“... Možda bih još popričao nešto o tome njenom apšenu, sve mi je, i dalje, bilo mutno i sumnjivo, ali se ona diže, zagrlji me i reče laku noć, umorna je, mnogo joj se prispalo, pa ti Milijana i ja izađemo iz kolibe...

Ujutru, moj sinko, pošla crna Milijana da uđe u kolibu. Kami majci, oni se zamandalili iznutra, kucaj, ne kucaj, ni da se pomjere. Obigravaj nas dvoje, kao dvoje paščadi, oko kolibe, sve do popaska. Tek tada se diže Stevan i izađe napolje. Nezgodno mi da mu bilo šta prebacujem, pitam ga je li mu bilo tvrdo, jesu li dobro spavali? Kao zaklani, veli on, i zamoli Milijanu da polako pospremi po kolibi, da ne probudi Džudi. Oču, oču - kaže crna Milijana - sve ću ja na prstima, /nam ja, moj sine, da ste vi meni umorni.

Sjeo ja da otkujem kosu, spremam se da pokosim ornicu u Poščencima. Sjeo i Stevan pored mene i razgovaramo. Kaže mi da je bio na moru, da se tamo lijepo sunčao, da mora natrag, u Beograd, da sprema diplomski. Falan, ovoga puta će ga položiti više nego sigurno. Pita me jesam li prodavo što šilježi i goveda, kako stojim s parama, mogu li da ga pomognem za odijelo i izlet u Rusiju. Mogu, moram, a šta ću drugo, velim ja, i zamolim ga da se ne sekira, da pazi na sebe, a završiće se, Bože zdravlja, svega će biti sem nas. Veli mi on još i to da je Džudi upoznao na moru, da ona studira u Zagrebu, a on je nagovara da pređe u Beograd. Zamoli me da se ne ljutim na nju, reče da je malo luckasta i brzog jezika, ali dobre duše.

Taman nas dvojica u toj priči, kad iz kolibe izađe Džudi. U nakvoj providnoj spavaćici, sve joj se vidi, vjeru ti i Boga zadajem, taman kao da je od majke rođena. Stid mene, u crnu zemlju da propanem. Okreni ja glavu na drugu stranu, žabi nos u kosu, poleguti se, samo da je ne vidim. Kad ti ona čučnu pored mene i stade da se proteže. Pita me šta to radim i moli da i nju naučim, da joj pokažem. Ne umiješ, sinko, velim joj ja, nije to za žene, otkivanje je samo za nas seljake, a mi to činimo iz moranja, a ne iz neke ljepote i žaba ve. Jok i jok. Oče i oče da joj pokažem. Istrže mi onaj čekić iz ruke, poturi se ispod mene i poče da udara svu mi kosu đavolu dade, bestrega je i istupi. Proviđi joj se sve, i s prijeda i otpozadi, stra me da ne naljegne neko od komšija.

Okrenem se ja, kad nema Stevana. Đe je, pitam Milijanu, kud se izgubi. Uzjaho je, veli ona, našeg Zekana i odmaglio put čaira. Neće dugo, svega sat ili dva, brzo će se vratiti, tako je rekao.

Odnese đavo Džudi u kolibu i meni malo lakim Čujem, pita Milijanu imamo li kupatilo, šćela bi da opere kosu, sva joj je masna i puna soli. Pristavi crn.i Milijana vode da se ugrije i ode da pomuze ovce. Nast.i vim ja da otkivam kosu, da ispravljam ono što mi j< zatupila, kad ti ona, opet, čučnu pored mene. Iznijela onaj kotao umlaćene vode i moli da joj polijem. Onako polugola, u onoj crvenkastoj spavaćici. Sad će, sinko. Stevan, pa će ti on posuti, kažem joj ja. Neće, zna ona njega,

ne može ona da čeka, hoće da joj čika Mitai pospe i niko drugi. Šta ću sinji kukavac, uzmem onaj crni kotao u ruku i skrajnem se iza kolibe. Ajde, pomislim, odnijeće je đavo da se presvuče i da se uljudi...

Ali, jok, moj doktore. „Uspite, čika Mitre“, reče ona i presamiti se. Sasuh joj jedan lonac na kosu i ona iz nekakve bočice, umjesto sapuna, istisnu nakvu zelenkastu sluz i razmaza po glavi. Poče da trlja i od onoga ti ispade sapunica. Kako ti Džudi mlatara rukama, tako joj ona pjena prska po spavaćici i lijepi se uz tijelo. „Oprostite, čika Mitre“, iznenada će ona, raspuči pidžamu i sniza je preko ramena, sve do pojasa. Mene ko da je grom pogodio. Pridržavam se rukom za kolibu, da mi se svijest ne uzme i da ne pomanitam. Sipam joj vodu na glavu i na ramena, a sve se molim Bogu da neko ne naiđe. I taman tada, kad oče nesreća, nanese belaj Spasoja. Stao nasred puta, iskolačio oči i krsti se. „Mitre, jesi li to ti, Mitre?“, pita me on začuđeno. Jok, nego se moj pokojni otac digao iz groba, kažem mu ja i ne smijem od bruke i kastiga ni da ga pogledam. „A ko ti je to, šta joj to radiš, crnio se?“, opet će Spasoje. Kaži mi da ti kažem ko mi je i šta radim, velim ja i samo što ne padnem.

A tek onda da si vidio bruke, moj doktore. Uspravi li se ona, onako gola i nasapunjana, tresu joj se prsi ko crkvena zvona, pa siknu na crnog Spasoja: „Čiko, čiko, hoćete li i vi da se okupate?“ Spasoje zanijemio, stid ga, vidim, kao da je on bez aljina na sebi i kao da je on gologuz. Prekrsti se još tri puta i ode.

Ajde, i to bilo pa prošlo, ne povratilo se. Izvuče 1 žudi iz kufera mali radio, ufati nakvu muziku, nakvu dreku i plašak, pa u onoj providnoj i crvenkastoj spavaćici poče da igra oko kolibe. Sve stani nogom, pa se iskrebjelji i zakovrni očima, tresni glavom, taman kat > da ima padavicu. Onda zini, isplazi jezik, pa zažmiri, pa čučni, pa se opet iskezi i uvij, kao da nije čeljade nego gušterica. Ubrani Sveti Nikola i Sveti Ostroški Vasilijc, pomislim ja u sebi i pođem u kolibu. Dok ti ona skoči i ščepa me za ruku: „Oću da vas naučim jednu modernu igru, da iznenadimo Stevana.“ „Ama prođi me se, dijete, nije to za mene, star sam ja za te rabote“, kažem ja Ni da čuje. Tegli me za sobom, pojača onu dernjavu na radiju i poče da mi objašnjava: „Skakućite po ritmu, po taktu, kako kaže muzika.“ Koja crna muzika i koji ta kl taknulo je manitu po glavi i po džigericama, dabogda Vidi ona da to ne ide i da su mi se posjekle noge od straha. Onda će me, veli, naučiti jednu staromodnu igru, ne mogu da se sjetim kako se zove, piskavac, sli skavac, stiskalo je zlo, dabogda, tako nekako. Ufati me oko vrata, sklopi ruke, privi se uz mene, svaki sam joj damar osjetio. Da se u tom momentu nije vratio Stevan, ne bi me živa ni zatekao. Jamca ti Boga zadajem dii bi me neka jara, neka strašna vatra, satrijela. Ukinul.i bi me i presjekla, kao sunce ledenicu.

I šta da ti više duljim, moj doktore. Odoše i ona I moj Stevan, odma poslije ručka. Ni dan cijeli nijesu sastavili. Moraju, kazali su, koliko je sjutri dan, bili u Beogradu. Dobro što odoše, srećan im put i sve na putu, ali što mene osramotiše, što mi dušu i panici uzmutiše, što mi san oduzeše. Taman, oba mi ova oka. kao da sam poludio. Kud god krenem, šta god počnem - Džudi mi pred očima. Ili me uči da igram, ili mi otkiva kosu, ili joj poljevam, dok se izmiva. I stalno je u crvenkastoj i providnoj spavaćici, ufrčkane kose i - kako reče moj Stevan - razmažena. Ima li, zaboga, ide u ovoj Jugoslaviji ikakvog lijeka, ikakve injekcije ili praška, da išćera ovu vatru iz mene, da me povrati među svijet, da mi se više ona ne privida?
(1973)

ODBRANA STRAJA VUČETIĆA

Tome što je Strajo Vučetić bio tvrd na ušima i što nije čuo bat cokula terenske patrole, partizanski ratni sud nije pridavao nikakvog značaja. Baš kao što je nevažan bio i detalj daje Strajo Vučetić, toga jutra, krajem septembra 1944, leđima bio okrenut cesti, pa terensku trojku nije ni vidio.

Sudije je, prije svega, zanimala pjesma Straja Vučetića. Nepobitna i kao suza čista istina da je on, toga jutra, iz sve snage, negdje sa dna trbuha, na svoj seljački i hercegovački način, zagangao: Sve od šesnes pa naviše Čiča Draža mobilise!

Po njegovom zlu, taman tada je naišla patrola, koju nije ni čuo ni vidio, svezala ga i od šilježi, koju je čuvao, sprovela u tek oslobođeno Gacko. Pravo u zgradu partizanske komande.

Poslije kratkog vijećanja, pade odluka da se odmah, pred cijelom čaršijom, održi javu > suđenje četničkom agitatoru i narodnom izdajniku Straju Vučetiću. Za predsjednika ratnog suda komandant mjesta odredi svoga zamjenika Jovana Stanišića, inače mještana i prvog komšiju Straja Vučetića.

Na prašnjavo dvorište ispred zgrade komande izniješe drveni sto i pet stolica. Predsjednik suda zauzi ono mjesto u sredini, dvojica porotnika posjedaše oko njega, dok se, malo izdvojen u stranu, smjesti partizanski tužilac. Niko od prisutnih partizana i okupljen, čaršije, koja je sve to posmatrala i seirila, ne htjede da se prihvati nezahvalne i - kako se činilo - izdajnički uloge da brani jednog izdajnika, pa Jovan Stanišić, naprosto, naredi da taj posao obavlja golobradi štapski kurir Aleksa Marković, predratni đak trgovačke školi u Mostaru.

Pozivajući se na izjave terenske patrole, tužilac je, u kratkim crtama, ispričao kako se to i gdje dogodilo da bi, zatim, povišenim glasom i naširoko, počeo da objašnjava otrovnu poruku četničke pjesme i, nadasve, značaj trenutka u kome je - kako je rekao - izbačena ta „rimovana parola narodnih izroda“. Njegovo izlaganje prekidalu su česti povici koji su dopirali iz publike „Smrt Dražinom slugi“, „Ubiti neprijatelja“.

„Smaknuće me, vala, ko pijevca, uzočeš ga jutros zapjevao po svoju glavu, ko što ću i da ga zapjevam“, mrmlija sebi u bradu prestravljeni Strajo Vučetić i tresao se u koljenima! Strah i stid gaje bilo da se okrene pozadi i da se pogleda sa okupljenim narodom. Plašio se i da pogledne prema tužiocu i svom ćosavom i nevještom braniocu. Jedino je, s vremena na vrijeme, a i tada kradomice, ispod oka, mjerkao predsjednika suda Jovana Stanišića i, bez ikakvog stvarnog osnova, donekle se uzdao u njegovu zaštitu.

„Pjevao jesam, ali u četnicima bio nijesam. Đuturum sam, bližim se osamdesetoj, a odavno, još od prije rata, imam crno na bijelom od doktora da sam sasvim gluv na jedno uvo, a na drugo više otpola“. To bi, samo kad bi se usudio daje iskaže, bila odbrana Straja Vučelića. Niko mu ne bi povjerovao. Kazali bi mu: „Drugome ti to, brajkoviću, nijesmo ni mi od juče, ne pasemo mi travu, pa da ne znamo da mnogi četnički pozadinci i ideolozi imaju lažne potvrde da su gluvi ili ćoravi, da su neborci i da u ratu ni mrava nijesu zgazili“.

Prestravljenom pred sudijama, na oči mu izađe i san što je pred zoru usnio. Kao, nadošla rijeka Mušnica i srušila se avtovačka ćuprija. On upao u mutnu vodu, davi se, blato mu nadire u grlo, mulj mu nagriza crijeva. A tamo, na drugoj obali, pripeklo sunce i neki ljudi piju kao suza bistru vodu.

Jedan od njih mu pruža ruku i dovikuje: „Snađi se, nauči da plivaš, Strajo Vučetiću.“ Nikako da se sjeti da li je isplivao. Čuje kako tužilac traži smrtnu kaznu i kako narod aplaudira. Neko mu se prodera u potiljak: „Živio narodni sud - na vješala izdajnika.“

Strajo Vučetić, grozničavo, prebira po pameti. Zašto li mu je, u snu, onaj glas podviknuo: „Snađi se, nauči da plivaš, Strajo Vučetiću?!“

Iz podsvijesti mu, odjednom, „izađe“ neki Mitar Luković. Zapravo, priča o tome kako je, u onome prvom ratu, poslije srpske pobjede na Ceru, austrijski major Mitar Luković, inače Srbin iz istog

sela odakle je i Strajo Vučetić, naredio svojoj jedinici da plotunima pozdravi „našu slavnu i nepobjedivu armiju“. Austrijanci su gu smjesta, uhapsili i - vele - priveli lično đeneralu Oskaru Poćoreku. Prepričava se da ga je Poćorek tada upitan, Objasnite malo bolje, gospodine majore, koju ste to vojsku nazvali NAŠOM i NEPOBJEDIVOM.“ Mitar Luković mu je, smireno, odgovorio: „Čudi me da ne znate koja je to NAŠA vojska i koja je to armija nepobjediva, gospodine đenerale!“ Poćorek mu je, kažu čestitao na oštromnosti, čak ga i odlikovao, iako je znao da je taj, samo po uniformi austrijski, major iz Hercegovine šenlučio u slavu srpske pobjede.

Nešto se, prema predanju, slično desilo i Strajovom prađedu Dušanu Vučetiću. Svratio kod njega objiesni i silni Smail-aga Čengić i zapodjenuo divan o krstu i polumjesecu, o turskoj slavi i srpskom zgibeniju, o junaštvu i hajdučkoj suludosti... Upita, u jednom trenutku, aga Čengić svoga slugu Dušana Vučetića: „Duši ti, bi li ti mene ubio, samo kad bi te zapalo i kad bi mogao?“ Dušan mu, kao zapeta puška, odbrusio: „Ni dao Bog, čestiti aga“. „Lažeš, krmak jedan, tako mi Alaha“, dočekao je Čengić. „Istinu ti rekoh, tako mi Svetog Vasilija Ostroškog“, uzvratio je Dušan Vučetić. „A dobro, krmak jedan, zašto me ne bi ubio?“ - čudio si Smail-aga. „Zato, čestiti aga, što poslije toga ne bih imao koga da mrzim“, u brk mu skresao sluga Vučetić. Pričaju da se silni Čengić pola sata tresao od zorli smijeha

Ko zna čega bi se još prisjetio Strajo Vučetić da ne vide kako se sudije sašaptavaju oko presude i da ne začu glas Jovana Stanišića: „Imaš li ti, Strajo, da nešto kažeš u svoju odbranu?“

„Bezbeli da imam, družo predsjedniče. Tražim od tebe da kazniš ovu svoju patrolu zato što mi nije dala da dovršim pjesmu“, odgovori on.

„Ne razumijem te dobro, Strajo“, začudi se Jovan Stanišić.

„Zato ti ovo i govorim da bi me razumio. Ovi su me tvoji prekinuli u pola pjesme, svezali me i zabranili da dovršim i drugu kiticu.“

„Dobro, Strajo, bi li ti“, nastavi predsjednik suda, „mogao da nam ovdje otpjevaš tu, kako kažeš, drugu kiticu?“

Strajo Vučetić se nakašlja, pročisti malo grlo, oslobodi se straha i zaganga:

„Al mu ništa to ne vredi drug će Tito da pobjedi.

Narod se zasmija, a zasmijaše se i sudije. Nasmija se i partizanski tužilac. Jovan Stanišić se, ponovo, sašapta sa porotnicima i, ne mogavši da priguši smijeh, priđe Straju Vučetiću. Reče mu: „Idi, čuvaj brave i pjevaj, ali pjevaj samo ovu drugu kiticu.“

(1975)

VRTOGLAVICA

*Velikom Knezu ljudske duše,
profesoru Veselinu Saviću - Ludom Vesku*

„Amerikanci sumnjaju da su sovjetski naučnici na putu da pronađu antimateriju i time sudbinski utiču na budućnost svijeta...“, diktira novinar Bojan Daničić i osjeća kako mu, opet, nestaje daha. Opet mu, iz glave, pravo iz mozga, suknula ona drhtavica, strujanje neko, zapravo, što prividno liči na dolazak orgazma, ali u pameti ostavlja hladnu prazninu i užasni strah koji, kako je čuo, prati padavicu. Uvijek ga, poslije tog šoka i udara, koji mu se sve češće događa, oblije ledeni znoj, utrnu mu usne i vrhovi prstiju, obeskrve i otupe koljena. On zijeva, poput pregaženog pileta, napreže pluća i prestravljeno pogleduje u nebo, ako je u stanju da ga opazi. Sve mu se čini i sve se nada da će na nebu da ugleda tmurne oblake i nekakav kaos prirodnih sila kojim bi, za utjehu, mogao da objasni to gušenje i vrtoglavicu.

Hoće, po svaku cijenu, da svoju boljku, ili uobrazilju da je bolestan, pripíše atmosferskom pritisku, smjeni godišnjih doba, jugu ili košavi... ali, u svakom slučaju, da grešku pronađe u prirodi, nikako u sebi.

Danas ga, u pola misli, presječe isti udar, potom klepetanje srca i stezanje u prsima. Prestravljen, on se diže sa stolice, otvori prozor na trinaestom sprat u i pokuša da se, duboko, nadiše vazduha. Zamagli mu se pred očima, jedva se održa na nogama. Djevojku kojoj je diktirao svoj članak zamoli da napusti sobu. mlitavo okrenu ključ u vratima i blaženo se sruči na pod. Leže nauznak, tako da mu je glava bila kraj širom otvorenog prozora. Činilo mu se da nekud poranja i tone, daje u liftu koji stalno i bez kraja propada i da on uopšte ne osjeća vlastito tijelo. Pretvorio se u paperje, u zrak, u vjetric koji dolazi kroz prozor i pljuska ga po obrazima. Ma koliko se, u prvi mah, bio uplašio da bi to lebdjenje moglo da znači i kraj ovoga svijeta, namah mu, tako zaključanom i izvaljenom na podu reporterske sobe, postade ugodno i očaravajuće. Neka omamljujuća koprena spušta mu očne kapke, do malo prije zategnuti mišići opustiše se u mlitavost i čudnu, nepojmljivu i neopisivu, formu blaženstva.

Ko zna zbog čega, ali pred njim, tako bestjelesnim i bespomoćnim, najprije se ukaza četrnaestogodišnji čobanin Bojan Daničić kako stojeći onaniše ispod jednog krša u Straževicama, zamišljajući bijelu bedru Ljube Jeftašove, stiskajući zube i od strasti, gotovo zaklopljenih očiju, žmirkajući prema zalasku sunca i bakarnim vrhovima planine Javora. Samo što nije ono nadošlo i što nije protrnuo od slasti koju nije umio da objasni, naišla je odnekud Mika Bojičina i prozuklim glasom zovnula ga po imenu i prezimenu. Bojan je tako naglo poskočio da je izglatio članak lijeve noge i potrbuške pao nasred čaira. Ne zna ni dan-danjile da li ga je čobanica Mika vidjela onako stisnutih zuba, pa ga, samo zbog toga, da ga prepadne, zivnula ili je, možda, naišla sasvim slučajno i zvala ga baš zbog toga što ga nigdje nije vidjela, a prepoznala mu je i brave i goveda.

Golica ga, u svakom slučaju, i sjećanje i nagađanje, i krivo mu što ovdje, u reporterskoj sobi, na trinaestom spratu, ne može da ukoči fantaziju i što duže u pameti i pred očima zadrži tu sliku sa tamo nekog pustog i danas od ljudi sasvim zaboravljenog čaira. U njegovom selu nema više nikoga da gore izgoni ni ovce ni goveda. Samo još nekoliko đuturuma vuče se od praga cio praga, nastojeći da im u priči što prije i što veselije prođe ono malo preostalog vremena. Sve ostalo, sem tih staraca, sjavilo se u gradove. Čak se i Mika Bojičina dograbila varoši, namjestila dva prednja

zlatna zuba, udala se za milicajca iz susjednog sela, prešla na bijeli hljeb i marmeladu, brenovala kosu i namazala gubice. Na to, da žene imaju i mažu usne, a ne nikako „gubice“, Bojan Daničić se teško privikava. Otkako je, prije dvadeset i nešto godina, prestao biti čobaninom i otišao iz Hercegovine, svašta je novoga čuo i naučio, mnogo toga i prihvatio, ali mu se danas, na trinaestom spratu novinske redakcije, učini da on, ipak, ništa od starog kraja i starih navika nije zaboravio. Od starih želja i mirisa, legendi i poriva koje je, kako vjeruje, udahnuo samim činom svojeg rođenja i prvim gutljajem majčinog mlijeka.

Obuze ga očajnička pohota da se izvali na onoj leđi ni pored vrela na Pišetima, ali tako da raširi i noge i ruke i da mu sunce, petrovsko ili ilinjsko, udara pravu u oči. Hoće da čuje kako šušti oko njega čemerika kako preživaju goveda i miriše ustajala balega iz štali ili sa torine. Hoće da mu sunce priždi je pravo ispod pupka i da mu ono, odozgo, i snaga zemlje, ispod nliga, raspale čobansku krv i nadignu ono što je tamo, u Hercegovini, dok je pasao ljutiku i alakao na vukovi vazda bilo nadignuto.

Ponekad bi u Straževice izjavila brave i neka čobanica, kao na priliku Mika Bojičina ili Ljuba Jeftašov. i Starija muškadija bi se onda, po vazdugi dan, suk.il.i i potezala za njima, sve ih prateći u stopu, drgoleći ili i zadirkujući, ali nijednom ne prevalivši preko ušla bezobrazne ili grke riječi. Naročita, i nagla, vatra bi ih spopala ako bi neka od njih nosila providnu najlon bluzu ili ako bi joj, pri hodu ili dok sjedi, vjetar malo podigao haljinu iznad koljena. Bojanu Daničiću su i sad, pred očima kao cijelac sir bijela bedra Ljubi Jeftašove, koja je skokom svog djetinjeg oka doku 10 na jednome kršu, dok je duvao za to doba ljeta ledeni sjeverac. Kakva li je to bila ljepota i doživljaj za njega Napustivši Straževice i te divlje livade, on je, bezbell, dolazio u mnoge prilike da vidi i dotakne gole ženski grudi, da gleda sijaset filmova u kojima se prikazuje I kako, da prostitute, muškarac muškarca, a kamoli ženu, da svraća u pristaništa i mračna gradska predgrad. i gdje te sačekuju uspaljenice i prostitutke, da zalazi u sastajališta seksualno bolesnih i drogiranih... imao je, dakle, Bojan Daničić docnije i mjesta i načina i zgodi da se nagleda svega i svačega, ali su mu uvijek kao vrhovni i najsnažniji stimulans i nadražaj ostala ta, samo za momenat pogledom uhvaćena, gola i bijela bedra Ljube Jeftašove.

Sjećanje na te dane pomalo i prestravi Bojana Daničića. Gotovo zagušen i preblijedio, uz to i mlitavo raširen na podu jednog od stotina gradskih solitera, on pojmi da više nema povratka i da ga više nikad neće zapuhnuti miris oranice i vlažne mahovine, konjske krkale uz vršidbu ili miris svakojakih travki, koji ga je opijao svaki put kad bi se ispod neke lijeske šćućurio i sklonio od kiše.

Ah, Bože, da mi je ovdje - u očajanju pomisli on - liznuti makar samo koju kap one kiše. Da ga ošine pljusak po čelu i prsima, da osjeti udarac kao konj kandžiju, da ga samelje vjetrina ili zimska mećava, da ga probudi šarov umjesto budilnika, da se otisne po površici i slijedi zečije tragove, da ga negdje, recimo kod Anđinih Vodica, zamete snijeg ili da, što je još prijatnije, prenoći na čairu, u rovinama, i da se izjutra, poput ždrebeta, rastrči po rosom natopljenim otkosi- ma. Da mu je bilo šta od svega toga u trenu zaželjenog, on bi, ubijeđen je, ozdravio. Dovoljno bi bilo da se nalije na jednoj čistoj i od Boga datoј kiši ili da ga razdrma prasak jednog pravog groma, jednog prirodnog susreta zemlje i nebesa.

Utuče ga saznanje da su sve te ljepote za njega minule i da su, jedino, dostupne sjećanju. Trže se i poče da se pridiže sa poda trinaestog sprata sivog nebodera. Osloni se na laktove, ostade i dalje u poluležećem položaju i stade da razmišlja. Zar on, opet, nije uganuo nogu

na čairu, zar nije vidio i sebe samoga kako leškari na ledini u Pišetima... Osjetio je i sve one mirise, ljutika mu još u ustima, zadah hercegovačke zemlje navro u sva čula, sve prohtjeve i sve porive. Konačno, njemu je mnogo lakše, njemu je sada sasvim dobro, upravo odlično. Diše punim plućima, razbistrilo mu se u pameti i u prsima. I sve to od tog kratkotrajnog susreta sa prošlošću i svojim selom u Hercegovini. Bio je tamo, a da se nije ni pomjerio iz ove sobe i sa trinaestog sprata ovog ledenog nebodera. Tijelo je bilo ovdje, ali je fantazija odletila do Straževica i uspostavila narušenu harmoniju. Između koga ili čega narušenu harmoniju' Valjda između tijela Bojana Daničića i duše koja je u tome tijelu, ali i harmoniju između čovjeka i prirode

Ali ako je on mogao da misao odvoji od tijela i uputi je po stare slike i stare mirise, čak tako uvjerljivo da je i doživio te slike i mirise, zar to ne daje nadu da ljudski duh može da opstajava i izvan tijela i da čin tjelesne smrti ne mora biti toliko strašan i fatalan' Po čemu njegova misao, u času umiranja, neće biti kadra da, kao danas, opet odluta na rosne otkose i da se, zanaovijek, pretoči u minutu kada je sijevnula lijepa i pomamna noga Ljube Jeftašove? Svugdje fantazija može da otplovi, jer je ne ometaju međe ni prostora, ni vremena, ni materije.

Bojan Daničić, danas, odjednom, neće da vjeruje da je smrtni čovjek i smiješnom i neprihvatljivom čini mu se nauka iz koje je saznavao da je sve u opipljivom, u materiji. Njemu je danas sve u imaginaciji i fantaziji, u blaženom osjećanju da je duša kadra da pobjegne od tijela, da se pati ili uživa nezavisno od tog glupavog, sklopa kostiju, krvi i mišića, i daje, već njenom nematerijalnošću, duši predodređeno da, možda, postane dijelom Boga ili vasseljene, ali, u svakom slučaju, neodvojivim dijelom vječnosti i vremena.

Stvarno - šapatom zapita sebe samoga - šta ti podrazumijevaš pod Bogom, Bojane Daničiću? Koja je to Sila? Jesu li je, u strahu pred svojom ograničeno-šću i neograničenošću svemira, izmislili slabi i mali ljudi, ili, može biti, ta Sila nije ništa drugo do zakoni što drže kosmos u harmoniji i na okupu? Vjerovao je, na momente, futuristima, vjerovao je da će čovjek uspjeti da spozna sve te zakone i da sebi potčini prirodu. Drugim riječima, da sam postane kosmički duh i priroda. Ma koliko ga fascinirala nauka i sve fantastičnija otkrića ljudskog uma, on je sve češće razmišljao da, upravo, u želji čovječijoj da pokori vasseljenu, valja tražiti uzroke duhovnim traumama ovoga zahuktalog i uobraženog svijeta, ali i prve predznake samouništenja i kataklizme.

Jurcajući da postane gospodar kosmosa, čovjek je odvojio sebe od tla na kojemu se rodio i to su sasvim pouzdani simptomi njegove tragedije. Otišao je sa pašnjaka i oranica, porušio sojenice i zagadio rijeke i okeane, pljunuo preko noći na vijekovne instinkte svoje vrste i svojeg tijela, izumio zemaljske i mašine koje su ga povele u nebo, opjanila ga moć razbijenih atoma i obespametila mogućnost da mu mašina zadovolji sve prohtjeve i čula i fantazije. Bojan Daničić je, baš prije neki dan, čitao kako Amerikanci, za svega pet dolara, mogu da kupe i onu mušku i onu žensku stvar u svakoj samousluzi. Kupci tvrde da je taj način pražnjenja, čak, i privlačniji od prirodnog susreta dva zažagrena i uspaljena tijela, a daleko je i jeftiniji, oduzima i mnogo manje vremena.

Koja je to, dakle, Sila koja vodi ljudski brod kroz beskrajno trajanje i prostora i vremena? Bojan Daničić ne zna odgovor. Zna, jedino, da taj pobješnjeli i bolesni čovjek, koji hoće da se ispili iz epruvete i koji vodi ljubav sa gumenim lutkama i plastičnim napravama što koštaju samo pet dolara, nikada neće zagospodariti ni zemljom ni kosmosom. Uništiće ga i satrijeti neki viši zakoni, kojima se on tako fatalno i samoubilački narugao.

Čuje snažne avionske motore i vidi tu ogromnu i svjetlucavu ptičurinu sa trinaestog sprata nebodera. Dopire do njega i buka automobilskih motora, sirene vatrogasnih kola, larva ljudskog mravinjaka na ulici. Opet ga steglo u prsima, a vazduha ni za lijek. Privida li se to njemu ili je, zaista, istina da udiše samo garež i smrad civilizacije koja hoće da se oplođava vještački i da osvaja zvijezde?!

Iz susjedne prostorije trešti radio, klepeću pisaće mašine, na stolu ispred njega zvrji telefon... Javi se, možda tebe neko traži, Bojane Daničiću! Ispruža ruku, podiže slušalicu i neće ni riječi da progovori. Čuje kako neko pomaga „alo, alo, alo“, a on nema ni volje, ni snage, ni želje da mu ovoga časa odgovori. Da priča u žicu, nema ni pluća ni glasa. A da mu se, kojim pustim slučajem, obresti na njegovom Javoru, ili na onoj strmoj kosi iznad Pišteta, pa da razvali usta od uva do uva i zovne poljara ili nekog čobanina. Na pet, na deset kilometara bi, ubijeđen je, mogao da ih dozove. Tri bi dana i tri noći, na tu daljinu, mogao da

se nadvikuje i razgovara. Ili da mu je, na onom kršu, ponovo vidjeti bedru Ljube Jeftašove. Siguran je da bi, poslije tog pogleda, okrenut suncu i razbaškaren među čemerikama kraj vrela u Pišetima, mogao da uzdrhti jednako divno i jednako brzo kao i onda, kad je imao četrnaest godina. Gdje li je, samo da mu je znati, sada Ljuba Jeftašova? Je li joj bedra još uvijek onako bijela, stidi li se kad dune vjetar, pa joj podigne haljinu? Steže li, i nju, u prsima, i spopadaju li je vrtoglavice? Ugrije li joj se krv kad se sjeti kako smo, poslije njenog smijeha, izgonili vatru i silu iz čobanskih tijela? Ili, možda, i Ljuba Jeftašova, u robnoj kući, kupuje onu stvar, za samo pet dolara?

Bojan Daničić, odjednom, primjećuje da to on sa sobom samim razgovara. Da već dugo, naglas, sa sobom razgovara. U njegovom selu bi ga, samo da znaju, proglasili ludim. Pogleduje na sat i skače kao oparen. Opet je nekud zakasnio, opet ga neko očekuje, opet je nešto obećao... Napon u potiljku i sljepoočnicama ga opomenu da uspori, da stiša i narav i tijelo. I prohtjeve i obaveze. I vrijeme i ambicije. Da pokuša da se pomiri sa zemljom i nebom, da opet sraste sa njima, kao onda kad je jeo travu ljutiku i ono, čak i u hladovini, mogao za pola minuta, kraj svakog krša u Gajima ili Višegradima.

Otključava vrata i tromo kreće teleprinterima što štekću u predsoblju i javljaju o važnim događajima ovoga dana i ovoga svijeta. Usponičio se narod zbog nestašice benzina, ječe topovi u

Africi i u Aziji, majka zadavila troje rođene djece, vjenčao se još jedan par homoseksualaca, konstruisan voz koji leti, genetičari traže formulu besmrtnosti, presušuju izvori i hrane i energije, ljudi za života prodaju parčad svojeg tijela, infarkt i rak haraju čovječanstvom, na atletskim prvenstvima oboreno još pedeset rekorda...

Kezi se Bojan Daničić toj hartiji, pokazuje joj zube, još samo što, naglas, da ga svi čuju i da ga poslije toga upute u ludnicu, ne kaže: Jebe mi se i za topove i za pedere, i za te nerazumne naučnike koji bi htjeli da stvore neuništivi mozak i srce kod čovjeka, koji zamišljaju da oduzmu noć od ljudskog života, daje preskoče uz pomoć pilula koje bi satrle iskonsku potrebu za snom i počinkom... Moći će se, kažu, spavati i raditi istovremeno, nijedna minuta neće biti uludo izgubljena, vrijeme će biti zaustavljeno i pobijeđeno...

Bojanu Daničiću je, od svih tih naklapanja i svih vijesti koje je skinuo sa teleprintera, daleko važnije, samo kad bi to sada mogao, da se priogrne ceradom koju je nosio kao čobanin i da oslušne kišu pored ušiju ili melodični, gotovo anđeoski, zvuk zvona pokislog ovna predvodnika. Da čuje glas pijetla u zoru, da vidi razmiljele mrave po livadi ili gladnog, olinjalog, kurjaka koji se, lukavo i katilski, privlači toru i kolibama.

Takav, gladan i olinjali kurjak jednom mu je - sjeti se - udario u ovce. Odabrao je najdeblju u stadu, uhvatio je zubima za vrat i, pošto je valjda bila teška da bi je ponio, počeo da je repom kucka po zadnjim nogama, tjerajući je da sama ide pored njega, prema obližnjoj šumi i mjestu svog zgibenija. Bojan je na vrijeme opazio štetočinu, pritrčao do nesrećne ovce, ščepao je za noge i prutom stao da mlati vuka po glavi i po nakostriješenim ušima. Danas se to, može biti, ne bi usudio, ali je tada, kao dijete, bez razmišljanja, skočio u odbranu jednog, makar i ovčijeg, života. On tada, doduše, nije znao da su ljudi hiljadama godina prije njega klali ljude, niti je mogao zamisliti da je ljudska misao najveći i nesumnjivi napredak ostvarila baš u pronalaženju oružja i načina za ubijanje čovjeka. Filosofija, medicina ili psihijatrija samo su se malo, a možda i nimalo, pomakle od vremena Starih Egipćana, Grka i Rimljana. Napredak je, u svakom slučaju, neuporediv s ogromnom razdaljinom izuma za ubijanje ljudi, između kamene sjekire i hidrogenske bombe.

Kurjak je režao na čobanina, ali je, na kraju, ipak, popustio pred upornošću neukog i slabog djeteta. Pustio je svoju žrtvu i lagano, gotovo gegajući, krenuo prema šumi. Često je zastajkivao i, čudno cvileći, mjerkao ovcu koju je, od sreće što je ostala živa, grlio i ljubio čobanin Bojan Daničić. Onda se desilo ono što Bojan, ni danas, ne može da povjeruje. Kurjak je snažno zacvilio, potom i zarežao. Ovca se istrгла iz zagrljaja spasitelja i jurnula prema svome krvniku. Vuk je, tek tada, stao da ubrzava hod i da potrčkava. I dalje se okretao prema žrtvi, koja je, blejeći, sumanuto jurila za njim.

„Nek ih đavo nosi, sinko, i nju i njega, naklao je i omađijao, suđeno joj da bude njegov.“ Tako mu je, uveče, baka objasnila. Još mu je, pamti to dobro, kazala: „1 ljudi su kao i ovce - stalno srljaju ka svojoj nesreći.“

Samo da može, Bojan Daničić se ne bi ni vraćao iz sjećanja i maštanja. Zaštekta teleprinter, otkucava vijest agencije Tanjug. Mladi bračni par Beograđana, Srboljub i Jelena Kojadinović, sa trinaestomesečnim sinom

Vanjom, isplovili svojim jedrenjakom iz francuske luk« Avr, na put oko svijeta. Jedrenjaku su dali ime Kli-Kli, a plovidba će, kako predviđaju, trajati tri decenije.

Nemoguće, pomisli Bojan Daničić. Nejak je jedrenjak za morske bure. Zašto toliko dugo, od čega će živjeti? I hoće li, iznenađa pomisli, on biti još živ 2006. godine, kad Srboljub i Jelena okončaju svoju avanturu? I šta će se sve izdešavati za to vrijeme? Skida vijest sa tikera Tanjuga, poduže razmišlja da li da je objave novine koje uređuje. Dok se on premišlja, i poluglasno šapuće sebi samome da će ta planirana avantura propasti, sa zahuktalog teleprintera cure nove vijesti... jedna je i dugačka i šokantna, prepričava uvodnik Njujork tajmsa o mogućoj, čak i vjerovatnoj, tragediji Jugoslavije „poslije Titove smrti“. To crno proročanstvo, a Bojan Daničić pomisli daje ono neprijateljsko i neostvarivo proročanstvo, ne prenosi Tanjug, nego agencija Asošijeted pres, naravno, na engleskom. On čita udarne izvode iz tog uvodnika, pali cigaretu, opet se preznojava i osjeća blagu vrtoglavicu. „Gluposti“, reče glasno, ali se pokoleba, čak i uplaši. Tito, sigurno, ne može živjeti još dugo, osamdeset i četiri su mu godine. Ko zna šta će ovde zateći Kojadinovići kad završe svoju plovidbu. Svakakve još slutnje i strahovi vrzmali su se u njegovim uzburkanim mislima, ali jedna vijest, slatka vijest, koja stiže od Tanjuga, namah ga razveseli. Glumica Katrin Denev, a njene filmove on je posebno volio, uskoro će posjetiti Beograd. Katrin je ličila na jednu djevojku, Bojanovu studentsku ljubav, napustila ga, udala se, dobila i kćerku, ali vatra u njemu,

zbog nje, i za njom, nikako da se ugasi. „Ketrin ili Katrin, nije važno, ona je moja Katarina“, govorio je poluglasno, bacajući u korpu za otpatke uvodnik Njujork tajmsa. (1977)

LIPE U STUDENTSKOM GRADU

Kako li su samo mirisale lipe, jedne večeri, u junu šezdeset i osme, u Studentskom gradu.

- Ti i ne slutiš koliko smo danas sazreli i porasli - šaptala je Ana.
- Misliš zbog kiše ili tvoje ruke na mojem ramenu?
- pripitah je.
- Zagrlj me, pričaj mi nešto - osmehnula se Ana. U lokvi, pred našim nogama, ogledala se jedna sijalica. Ogledala se i izdužena, nestvarna i kao izlomljena, figura Ane. Okolo su šuštale i mirisale lipe, još su se čuli povici iz pravca ženskog paviljona.
- Hajde da šetamo i recituj mi Preverovu Barbaru
- predložila je Ana.
- Zar večeras, u ovoj galami?
- Vodi me, onda, kod tebe... A u kojoj sobi stanuješ? - upitala je Ana.
Srce se zakoprca u nedrima, ispod vlažne i već sedmicu dana neoprane letnje majice što je obletala oko mog štrkljastog i mršavog tela. Obuze me i drhtavica - možda od, naglog, naleta vetra koji pokrenu grane i raspiri miris lipa po Studentskom gradu.

Dižem se polako, pružam joj ruku. Strah me da ne primeti kako mi se tresu kolena. Ne znam zašto sam tako osećao i mislio, ali odnekud sam bio uveren da ja ničim ne zaslužujem Anu. Čudio sam se i otkuda ona sa mnom.

- Gore, prema Bežanijskoj kosi ćemo da idemo, tako bih rado spavala u travi - odustade od odlaska u moju sobu.
- Mokro je, prehladićeš se, da uzmem jedno ćebe iz sobe?
- Pred kim si polagao krivično pravo? - upita me.
- Da smo lani diplomirali, ne bismo se ni sreli - kažem ja.
- Ne bi za nas bilo ni ove šezdeset i osme - smeje se Ana. - Ne bih te nikada videla sa zavojem preko temena, ne bih znala kako držiš govore i kako recituješ, ne bih naučila da pišem parole po studentskoj menzi i fakultetskim zidovima, ne bih osetila lepotu prkosa i uzdignute glave... prošla bi mi mladost i ništa mi se ne bi desilo... Zato sam ti i rekla da i ne slutiš koliko smo, samo u jednom danu, odrasli i sazreli.

Skupljam, usput, neke prazne kartonske kutije, da ih poturim ispod nje, kad se zaustavimo, kad sed- nemo, da se Ana ne prehladi. Ne znam zbog čega ni kojim povodom, pričam joj kako sam, u gimnaziji, u četvrtom razredu, petnaest dana proveo u jami, među rudarima. Čeli moj razred je pomagao rudarima, zarađivali smo pare za ekskurziju. Ustajali smo u četiri i po, kao veštice. Vraćali se posle podne, gladni, usukani i iscrpljeni. I doručkovali smo sa rudarima: parče hleba i sušene slanine ili parče hleba i malu flašu kokte koju je, u svojoj prizemnoj radionici, baš preko puta naše gimnazije, spravljao neki - kako smo ga zvali - Mitke iz Makedonije.

- Jesi li sve ove četiri godine bio u Beogradu? - pita Ana, zavlaci ruku u džep na mojoj majici, uzima cigaretu, očima naređuje da joj pripalim.
- Da, ovde, u Studentskom gradu.
- Ti si govorio lani, u gornjoj sali menze, kad su pucali u Dučkea?
- Bio sam, tada, u studentskom odmaralištu, na Avali.
- A danas, da li te je bio strah kad si govorio? Šta ako zaglaviš baš sad, na kraju studija?
Čudno se smejuljila, kao da me prekoreva zbog nečega, otpuhivala mi, u lice, dimove. Onda mi, i ne čekajući odgovor, kazala:

- Ne sviđa mi se ono što si pričao o Beneditu i Markuzeu.

Ja se, međutim, precizno ne sećam šta sam to govorio. Možda zbog toga što sam pričao u zanosu, razjareno, sa jedne sive terase ženskog paviljona, a možda i zato što su galama, skandiranje i urnebes sa prašnjavog fudbalskog igrališta uticali da pričam iz srca, kako sam toga trenutka osećao. U svakom slučaju, oduševljavao sam se Konom Beneditom i Crvenim Rudijem (mislim, čak, i da sam rekao „Crveni Rudi“, a ne Rudi Dučke), spominjao sam Če Gevaru, temeljnu

kritiku svega postojećeg, renesansu revolucije, novu levicu... Moguće je, svakako, da sam Kona Benedita nazvao

izdankom pariških komunara od pre gotovo stotinu godina, a profesora Markuzea zastavom svih koji se orijentišu samo prema putokazima koji usmeravaju levo... Ne isključujem da sam to rekao, jer sam, sigurno, tako nešto, tada, i osećao.

- Mudrosti i smirenosti, eto čega ti nedostaje - pre kinula je moje ćutanje i prisećanje Ana. - Ko garantuje da sutra, za pet ili deset godina, taj isti Kon Bedit neće postati neki debeli bankar, industrijalac, možda, čak, i komandant žandarmerije... To, baš to, zašto se iščuđavaš? On je danas levičar i crven iz hira, jer mu je krv mlada i uzavrela i jer je „levičarenje“ na Zapadu danas vrlo moderno, baš kao i bit muzika ili duge frizure. A kad se smiri telo, kad drug Koni prevali tridesetu, zapusti trbuščić i bespomoćno utone u malograđane, kad se to desi, taj tvoj „izdanak pariških komunara“ će na šezdeset i osmu gledati kao na neku svoju studentsku zabludu i iluziju, pišaće članke po buržoaskim novinama, davati intervjue buržoaskim novinarima, slikati se po buržoaskim studijima... samo ako mu to dobro plate.

Sela je na parče kartona koje sam joj podmetnuo, pažljivo podavila noge, da joj ne sklizne suknja iznad kolena. U tom času je, mada ne znam zašto, iščilila ona moja ukočenost i strah pred njom. Snažno sam je zagrlio i, kako mi se čini, rekao:

- Čuj, oslušni onu melodiju u Studentskom gradu. Ono Rale, uz gitaru, recituje Levi marš Majakovskog...

- Ne možeš, sem toga, ni povezivati Benedita i Markuzea - produžila je tamo gde je stala i ne obraćajući pažnju na moju upadicu. - Drug Koni je intelektualac koji, tobože, prezire intelektualce - zar to nije, svojevrsna, dogma i moderni oblik mazohizma. Markuze to zna i zato on prvi ne veruje mnogo ni u Dučkea, ni u Benedita, ni u sekte i guru-kultove koji, umesto revolucija i društvenog oslobođenja, zagovaraju lično, privatno oslobođenje pojedinačnog čoveka...

- Znači li to da ćemo i nas dvoje, za koje leto, zapustiti trbuščiće i samo u retkim prilikama prisećati se svojih studentskih iluzija? Distancirati se od svega, pa i od ove večerašnje šetnje, ovog našeg razgovora?

- Verovatno, gotovo sam u to ubeđena - odgovorila je Ana.

- Onda je iluzija i obmana i to da smo danas porasli, sazreli...

- Ja ne sumnjam u sadašnjost, već u vreme koje će da bude, koje dolazi. I u nas, u tom vremenu...

Kao daje htela još nešto da kaže, nešto sudbonosno i značajno. Zastala je u pola misli, možda i iz bojazni da ono što oseća neće biti kadra da izrazi recima. Ubrala je nekoliko slamki, prosula ih u krilo. Podigla se, uzela me ispod ruke i, čuteći, pošla prema Studentskom gradu. Kad smo bili između Prvog i Drugog paviljona, naglo me je upitala:

- Stvarno, osećaš li miris lipa i podstiče li te ovaj miris na radost, ili na neku neodređenu slutnju, na plakanje...

- Na radost, na pesmu i ljubav, Ana.

- Obećaj mi - kazala je odlučno i molećivo - da ćemo se naći za deset godina. Tačno na današnji dan, na ovoj klupi, u deset sati uveče. Da vidimo hoće li ostati u nama išta od mirisa lipa u Studentskom gradu...

Opet je začutala i nekako se nestvarno iskrivila i iskosila u lokvi pred našim nogama. Sa neke studentske terase neko ispali ciničnu parolu:

- Zbog nedostatka interesovanja, otkazujemo sutrašnji dan.

Stisnuh joj ruku i prošaputah:

- Važi, dogovoreno, za deset godina, na istom mestu, pod istom lipom, u Studentskom gradu.

*

Na dogovoreno mesto, u dogovoreno vreme, novinar je došao. Advokatica nije došla.

(1978)

SUNCE TETKINO

- Šibe, đavo ti fajdu odnio - povika starija, ali još dobro držeća, žena, čim se pred kolibom pojavi prilika bradatog i kosatog mladića i čim za pridruge pored tora privezani šarov iskezi krnjave zube, režući i lajući kao da je pobesneo.

Žena je bila iznenađena posetom, a možda malo i uplašena. Zbunjeno brišući jednom rukom nos, a drugom otrešajući brašno i mekinje sa crne i na nekoliko mesta isflekane suknje, ona se zagleda u neznanca, hitro ga odmeri i na njegovu „Dobar dan, gospođo“, pomirljivo i nekako skrušeno, odgovori: „Dobra ti sreća, sinko“.

- Imate li čašu hladne vode? - smejući se upita nepoznati.

- Imam, jašta nego imam, moj sinko - dočeka ona i uđe u kolibu. Mladić je video kako ona, u žurbi, pere aluminijumsku šalicu, a zatim čistom krpom briše i puščanu čauru koja je virila iz drvenog burila, kroz

koju je, polako, da ne prospe koju kap, točila bistru planinsku vodu.

- Hvala vam na osveženju, gospođo - reče on i ponudi joj cigaretu.

- Ne pušim dođavodnijo, a i crna sam ga ja i nikakva gospođa, moj sinko... Nego, duše ti, okle si i da nijesi gladan? Imam, bolan, finog mladog kajmaka sa škipa, tek što se zametnuo. Imam, očiju mi, i fine varenike, maloprije sam je uzvarila.

- Pa - kao snebivajući se, reče neznanc, - založio bih samo malo kajmaka, kašiku-dve, ne više, gospođo.

- Odmah ću ja, blago meni, nećeš ni dopušt tu đavolju cigaru, a ja ću postaviti siniju. Nego, ne reče mi okle si? Da nijesi pop ili kaluđer, a nijesi bogami, baš sam avetna što te to i pitam.

- Iz Beograda sam i nisam ni pop ni kaluđer. Tako, na odmoru sam i obilazim Hercegovinu. Put me slučajno naneo na vašu kolibu.

- Ama, reče li to da si iz Beograda, očiju ti? - začuđeno upita žena i primače mu se. - E, baš mi je milo što si naljegao ovuda, imam te nešto važno pitati... Kuku meni, zaboravila sam da si ogladnio. Sad ću ja, dok bi dlanom o dlan, i nemoj mi, sinko, zamjeriti što sam se ovako smela i raspričala.

Iznese pred njega ceo škip kajmaka, pun lonac mle- ka, pod sačom ispečenu pšeničnu pogaču i uvršeni drveni čanak šećera.

- Nemoj se stidjet, očiju ti. Nijesam se nadala da ćeš naljeći, a spremila bih, duše mi, i cicvaru... Hajde, svega ti, da spremim cicvaru. Imam, bogami, i brašna i cijelog sira, prijazuriću ja to, dok bi dlanom o dlan... Skuvaću je, duše mi, prije nego mi završiš priču
O Milanu.

- Kojem Milanu, gospođo?

- Ama, ne zovi me tako, đavo ga odnijo u njegove grede... Kako kojem Milanu, mili sinko? Pa, o mojem Milanu, mome bratiću, doktoru Milanu, suncu tetki- nom... Ne može, bolan, biti da nijesi čuo za njega, čitav Beograd ga poznaje... Gledali su ga, pro one đavolje, pomoz mi reć, televizije, a i novine stalno pišu o njemu. Poznaje ga cijela Jugoslavija. Pričali nam ljudi da ga poznaju i u Rusiji. Ne može, vala, biti da nijesi čuo za moga Milana...

- Imate li, možda, njegovu sliku, da pogledam. Veliki je Beograd.

- Imam, jašta nego imam, kako ne bih imala sliku sunca tetkinog... Satario je neđe Milovan, onaj moj nesrećni čoek, odnio je u novčaniku sa sobom ili je sklonio i sakrio neđe u strožak, pod aljine... A stalno mu govorim da uokvirimo tu sliku i držimo je ođe, u kolibi. Sve danas ću, sutra ću, danas ću, sutra ću... a

1 nema se, ne valja griješiti dušu, ni tog đavoljeg vremena. Vazda iksan živi u nakvoj crnoj preši, ne stigne da se čestito ni Bogu pomoli...

- A gde je Milovan, vaš muž, ako sam dobro razumeo?

- U đavolu, bogami, eto đe je. Otišo je, još prije dva dana, gore na Zagorje, na naše čaire, i gore ti i noćiva. I on i đever mi Novica, i još pola iz našeg sela. Ova nam godina, sinko, slabo ponijela, udarili najprije mrazevi, onda mača i suša, a sad, uz koševinu, navalili skakavci. .. Otimamo ono crkavice što je ostalo, a dabogda da nam dotekne sijena do Tripunja dne, pa ćemo morati goniti i ovce i goveda u brs, u planinu, ako i tamo ostane kakva crkavica...

- Koliko imate ovaca i goveđi, isplati li se držati stoku po takvoj nerodici?

- Dosta, dušmaninu malo bilo, moj sinko. Imam triestak brava, dvije krave i troje junadi. Ne znam ni šta ću ni kud ću sa njima, govorila sam Milovanu da sve rasprodamo, i mal i čaire, i oranicu i okućnicu... da zadržimo samo jednu kravicu i ovo malo zemlje oko kolibe... Stari se i nema ko, moj sinko. Onaj mi najstariji sin otišao u gimnaziju, u Kalinovik, a onaj mlađi će dogodine. Ostaće ođe samo nas dvoje i pusti mrginji i prljage... Samo, vala, da mi je đecu izvesti na put, ne bih žalila odmah sad umrijeti...

- A kud će vam deca posle gimnazije, hoćete li moći da ih pošaljete i na studije?

- Moraćemo, a da šta ćemo drugo, moj sinko. Radi smo da idu gore, u Beograd, kod moga Milana. Ima on, sunce tetkino, veliku plaću i visoki položaj, stalno piše i zove da mu pošaljemo ovog najstarijeg. Hoće da od njega napravi doktora, da i moj Mirko postane veliki čovek kao i moj Milan, sunce tetkino... Ne znam, bogami, šta da uradim. Strah me da Mirko ne bude na teret mome Milanu, da ga ne osramoti đe među ljudima, a teško mi i da ga ne pošaljem, da ne uvrijedim sunce tetkino... Pa i u tom đavoljem gradu ne pada ljev s neba, a Milan mi se oženio, sad će i njega posuti brige i đečurlija...

- Znači, Milan vam redovno piše? Navraća li koji put kod vas? Jeste li bili kod njega u Beogradu?

- Navraća, bogami, sunce tetkino, svakoga ljeta, ne može mu se desiti da nas preskoči i da omane. Lijepo se čudim što ga ovo nema, nadam mu se još od prije mjesec dana, ali doći će on, sigurno... Ne prođe, moj sinko, ni tri mjeseca, a da on svojoj tetki ne pošalje neki peščeš ili paket iz Beograda, piše i stalno zove da zimi dođem kod njega, da se kutarišem snijega i ovog kijameta, da me slika na onom, pomoz mi reći, rengelu i izliječi od ove đavolje reume. Vidiš i sam, moj sinko, kako ti idem pogurena i koliko su mi natekli zglobovi na ovim crnim rukama... Lijepo me bruka pogledati Milanu u oči. Stalno mu obećavam i nikako da odem do Beograda. Trebala sam lanjske zime da to učinim, bila sam mu, očiju mi, izatkala i jednu serdžadu i oplela bijele vunene čarape, ali udari nakav đavolji grip i sve nas obori u postelju...

- Stvarno je - reče mladić - veliki čovek taj vaš bratić. Dajte mi njegovu adresu, želeo bih da ga posetim i da se upoznamo.

Žena, kao bez duše, otrča u kolibu i poče da prebira. Neznamac je video kako podiže slamnati strožak na drvenom krevetu, zavlaci ruku u njega, najposle i ispod praznih šerpi naslaganih u čošku male i siromašne planinske kolibe.

- Kuku meni sinjoj kukavici, što se jutros obrukah pred svijetom. Mora da je Milovan odnio pisma sa sobom, odnio mu đavo pamet, ko što će, akobogda. Kuku, moje bruke i kastiga...

*

Stalno hućući i grdeći svoju decu i muža Milovana, ona je dugo mahala nepoznatom mladiću, sve dok nije zamakao iza obližnjeg brdašceta i dograbio se puta što vodi prema Kalinoviku. Pored tog puta seo je i zapalio. Jedva daje imao snage da pogleda prema posnoj glavici i plavkastom dimu koji je sukljao iz tetkine kolibe. Ne može da poveruje da je već prošlo punih dvadeset pet godina od dana kada je, tadašnji osnovac, Milan Popadić, na toj istoj glavici, pojeo veliku, kao dukat žutu, i šećerom posutu, koru tetkinog kajmaka.

Prepoznala bi danas, sigurno, tetka Zorka svog Milana, onog dečaka i đaka, ali doktora Milana Popadića, koji joj, za tih celih dvadeset pet godina, nije poslao ni novogodišnju čestitku, nije mogla prepoznati. Nije znala ni daje njeno Sunce Tetkino samo upisalo medicinu u Beogradu, da je njen Milan arhitekta, a ne doktor, da se ženio dva puta i oba puta se razveo.

Nije mu jasno da li je pogrešio što je tako otišao, što joj se danas nije kazao i, za sva vremena, u njoj ubio njeno Sunce Tetkino.

(1979)

SMRT ĐEDA TRIFUNA

„Đed na samrti. Stop. Hoće da te vidi. Stop.“

Odmah se spremim i krenem na put. Kupim malo kafe i šećera, kilo pomorandži i limuna, nekoliko kutija cigareta i jednu belu mušku košulju. Svratim do apoteke i tu, po svom laičkom izboru, uzmem neke antibiotike, vitaminske tablete i praškove protiv gripa i glavobolje. Za svaki slučaj, možda će zatrebati đedu Trifunu.

Poneo bih ja i više ponuda, samo da od Simovog mlina, dokle se može kolima, ima kakvog puta do dedove kuće i da sam kadar da pešice, uz kanjon, to sve iznesem na leđima. Ili, kad bih imao vremena pa da javim komšijama da me, tad i tad, sačekaju tu i tu, i da svedu kakvo kljuse preda me. Ovako, spakujem taj mali ranac i predveče, samo što sunce nije zašlo, umoran od duge vožnje, a posle i od pešačenja, stignem u Donje Selo i, srećom, zateknem živog đeda Trifuna.

Najpre mi se, kad uđoh u kuću, učini da je umro. Ležao je na drvenoj i crvotočnoj sećiji iza šporeta, pokriven belim guberom do pod grlo. Oči preklopljene i nepomične. Lice voštano i iskopnelo, jagodice istu rene kao u pokojnika. Od svega, na toj nekada kršnoj glavi, prepoznah jedino - dedove brkove. Onakve, baš onakve, kakvi se još jedino viđaju na starim slikama i spominju u guslarskim pesmama.

„Nemoj ga buditi, moj sinko, neka malo odrijema“, moli komšinica Mara, suvonjava ali još krepka starica koja se, otkako je baba Gospava umrla, prva nađe uz đeda Trifima i prva mu, vazda, pritekne u nevolji. Opere mu i zakrpi ono haljina, pomuze kravu i uzvari mleko, pomete sobu i pospremi po kući. A nema se šta ni pospremati. U zidu, iznad drvene sećije, jedan veliki ekser i na njemu dedove gusle. Iznad šporeta zabijeno nekoliko čavala i o njima obešene dve šerpe, kutlača, kafeni ibrik i jedna stara, oglodana, drvena kašika. U čošku, iza vrata, čim se uđe u sobu, rasklimani astal i na njemu još neko posuđe, ispod astala vreća brašna, mešina sa sirom i kajmakom, jedna pletara rakije, nekoliko flaša i takvih sitnica. Đedovo odelo nigde nisam video, mora da je bilo zapakovano u crnom sanduku koji je, koliko pamtim iz priče, kada se udala, sa sobom doterala sada pokojna baba Gospava.

A i kuća oronula. Šiknula nekakva žuta travuljina ispod praga, voda na nekoliko mesta isplakala malter na zidovima, rožnici na krovu ogoleli, lepo se vidi da je sve pusto i raskućeno i da, preživi li, ded Trifun tu neće moći ni jeseni dočekati, a kamoli mećave i surove nikoljske snegove.

- Šta mu je, baba Maro, zna li se od čega boluje?

- Od ove proklete robije tvog oca, a njegovog jedinog sina. Zatvor bi i prebolio, ama ne može da preboli što njegov sin ubi čovjeka... oprost, srećo moja, što ti ovo govorim. A ubila ga, bogami, i čamotinja i inokoština. Otkako je Gospava umrla, nije se čestito ni nasmijao. A i starost ga skolila, moj sinko. Sad će mu, onomadne smo računali, o Petrovu dne, biti osamdeset i deveta.

- Znam, baba Maro, ali još lanjskog ljeta je kosio. Ovo ćudljivo proljeće, mora da se prehladio.

- Kašlje, bogami, još od te puste koševine.

Da li od ove naše priče, da li od nekog naglog provora u prsima, polako se pomeri donja, skorela i beskrvna, dedova usna, začu se neki nerazgovetni pisak, onda mrdnu, koliko se prisećam, levom rukom i otvori oči.

Skočih, odmah, sa rasklimatane štokrle i pođoh da mu, kao što sam to uvek činio, poljubim ruku.

- Kakve depeše i kakvi bakrač, moj dede - počeh ja pomalo šeretski, tek da bih nešto kazao i da bih ga odobrovoljio. - Nećeš ti, ne dao Bog, još na one strane, još ću ja stići i da te oženim...

- Dobro je, dobro, radosti dedova, može biti i gore - prekide me on i odbi da mu poljubim ruku. - Neka, znojav sam, drugi put, sine... I ne viči na babu Maru što ti je poslala depešu: ne bih te drukčije ni vidio. Nijesi bio otkako ti je baba Gospava umrla.

- Vazda, moj dede, nekakva đavolja trka i preša, od groma izgorjela...

- Jes, jes, razumijem ja to bolje no što misliš. Nego, duše ti, kako si sa zdravljem i šta ima novoga gore, u Beogradu?

- Sve po starome, dede, bogami. No, ja naumio da skupim sutra ili prekosutra mobu, da pošijemo ovu kuću, da omalterišemo zidove i da istjeramo đubrivo gore na krtolište...

- Fino, fino od tebe - opet me prekide ded Trifun. - Nego, reci ti meni, viđaš li ga ikada?

- Viđam, bezbeli da viđam. Jednom mjesečno, subotom odem do Požarevca da ga obiđem - mislio sam da me pita viđam li oca u zatvoru.

- Ne pitam te za njega - reče đed Trifun i zagleda se u plafon. - Pitam te za maršala, za Tita...
viđaš li ga u Beogradu?

- Da je i on u Požarevcu, možda bih ga i viđao - samo što ne zaplakah od muke.

- Rugaj se ti, rugaj, ali svašta može biti kad on ode. Propadala su i silnija carstva - pogleda me sa prekorom.

- Obojica ćete još dugo, ne brini, đede - htjedoh da ga odobrovoljim.

- A reci mi, ako išta znaš o tome, šta se ovo, zaboga, radi u Kini?

Ne znam šta da mu odgovorim. Šegači li se to on sa mnom ili mu je to, zbilja, najvažnija stvar na svetu, važnija od robije svoga sina i od toga hoće li mu kiša pljuštati po krevetu i hoće li mu malo jača vetrina srušiti kuću.

- Ne brini ti, đede, ni za Tita, ni za Kinu, ni za Kineze. Znaju oni dobro kud udaraju i što udaraju... A da, zaboravih. Kupio sam ti toplomjer da vidim imaš li vatru. Hajde, stavi ovo pod pazuhu, dok ti oljuštim jednu pomorandžu.

- A kako Rus gleda na sve to, radosti moja?

- A na šta to, đede Trifune?

- Na Kinu i na one druge stvari, a da na što bi drugo, čoječe.

- Slušaj, đede. Pričaćemo o tome kad se dignesh iz kreveta, pa kad jašući odemo do Nevesinja da kupimo jedno fino odijelo za tebe, volja ti ovo čaršijsko, volja ti ono gospodsko, crnogorsko.

- Mudar je Rus, ne istrčava on ko ždrebe pred rudu, a nije mu pravo, bezbeli, ovo što se dešava...

- Nijesmo se - prekidoh ja sad njega u riječi - vidjeli gotovo tri godine. Neće biti, đede, da nemamo prešni- jeg ni pametnijeg razgovora.

Đed se tu, odjednom, zakašlja, sipljivo, sa dna pluća, samo što se ne zacenu. Baba Mara otrča u hodnik i donese u porculanskom lončetu hladne vode, prinese mu ustima, pridrža mu glavu i, onako ovlaš, prstima obrisa đedove brkove.

Trideset devet sa devet, tako je živa pokazivala. Brzo mu dadoh dve ampule antibiotika, zamolih ga da se preznoji i da miruje. Mara pristavi čaj, stidljivo se prekrsti i ode da pomuze đedovu Rumenku. Upalih lampu i, škiljeći, pokušah da prelistam novine. Đed je, kako mi se činilo, bio zaspao. Nekolike krupne graške znoja svetlele su na njegovom visokom, izbrazdanom i apostolskom čelu.

Ne prođe ni desetak minuta, kad on jeknu, otvori oči i s naporom upita:

- Ko li je, vala Bogu, jači od njih dvojice?

- Od koje dvojice, đede, zaboga? Hajde, pini malo varenike i da za dva sata nijesi ni riječi progovorio.

- Kako koje dvojice, moj sine? Pa za Rusa te pitam i za Američanina.

- Turci... Turci su najjači - rekoh u ljutnji, iznervirano.

On me pogleda s prekorom i bolećivo. Jeknu i pokuša da se pomeri i okrene na drugu stranu. Uvređeno i s naporom odgovori:

- Šta si navalio sa tom kućom, đavo je odnio. Pošiće se, mogu ja to i bez tebe.

- Rus je jači i Rus će da pobijedi - požurih da ga obrađujem.

- Je li to sigurno? - planu čudni sjaj u đedovim očima.

- Najsigurnije.

On se osmehnu, sav ozaren, i zaklopi oči. Baba Mara uđe u sobu i upita kako mu je. „Spava, taman je zaspao“, rekoh i podigoh se da ga pokrijem.

Baba Mara stade da se udara šakama u prsi, otrča da upali svecu.

(1979)

EJ, ŠLJIVO MOJA

Danima je pljuštala kiša u Otavi, ali se, toga 25. maja 1977, naglo razvedrilo, zasjalo sunce, a smirio se i vetar. Ambasador Vasil Naumovski, ili „Njegova ekselencija“, kako je voleo da ga oslovljavaju, tu promenu je, potajno, pripisivao i sujeverju. U više sile i čuda koja one priređuju ambasador jedne komunističke države, naravno, nije ni smeo ni hteo da veruje. Ipak, baš toga dana, kada je on priređivao raskošni prijem u čast osamdeset petog rođendana Maršala Tita, Otava je osvanula bez ijednog oblaka na nebu. Njegova ekselencija je pomišljala da to, možda, i nije slučajno. Ceo dan je pevušio od radosti. Divan dan će, nesumnjivo, da ulepša i prijem. Po kiši i vetru, zvanice bi se tiskale u zgradi ambasade. Ovako, sve će se dešavati u vrtu, na travnjaku ispod krošanja kanadskog javora i raznih još stabala drveća, i listopadnog i zimzelenog, između ružičnjaka i aleja sa cvećem.

U vrtu je, te večeri, raspaljen i roštilj. Čevapi, ražnjići, pljeskavice, račići, pečurke, na banjalučki, na leskovački, na sarajevski, na dalmatinski način. Razna vina iz otadžbine. I rakije svih vrsta: od šljive, dunje, divlje kruške, jabuke, drenjine. Njegova ekselencija održala je govor, poduži govor, na trenutke i zaboran, ako se to sme reći, jer ambasador, sve i da je to želeo, nije mogao a da, u tom govoru o Titu, ne spomene i da je Tito „simbol mladosti“, da je, zbog toga, njegov rođendan proglašen za Dan mladosti, i da će se i stoti Titov rođendan proslavljati kao Dan mladosti. Nije, svakako, mogao da preskoči ni bratstvo i jedinstvo naroda Jugoslavije, ni socijalističko samoupravljanje, ni politiku nesvrstanosti, ni osudu blokovske podele sveta, ni privrženost idealima mira, ljudske slobode i sreće. Morao je, naprosto, da priča o svemu tome, jer je Tito bio „simbol i tvorac“ tih „uzvišenih ideala čovečanstva“, kako se izrazila Njegova ekselencija. Zvanice su aplaudirale, ali je aplauz gostiju na toj rođendanskoj zabavi bio i duži i spontaniji posle kulturno-umetničkog programa, kada je izveden splet igara i pesama iz raznih krajeva Jugoslavije.

Proslava je bila završena, u vrtu ambasade još su ostali samo poslužitelji i poneka zvanica. Ambasadoru priđe stariji muškarac, visok, proćelav, uočljivo zbunjen.

- Vaša ekselencijo, ja sam Kristofer Kruz - reče na engleskom. - Možda ste i čuli za mene.

- Kristofer Kruz... čuveni biznismen? - pripita, uz smešak.

- Upravo on - nasmeši se i Kruz.

- Mnogo sam počastvovan vašim prisustvom - reče ambasador. - Ako ne žurite, izvolite kod mene, u ambasadu... ovde postaje malčice prohladno.

- Ne žurim, ali možda je kasno, jer je moj dolazak dosta delikatan, a razgovor može i da potraje.

- Delikatan. Zašto delikatan? - upita ambasador.

- Zbog ponude, strogo poslovne ponude - odgovori Kruz.

*

- Šta ćete da popijete? - upita Njegova ekselencija, stojeći iznad pulta sa flašama pića.

- Lekari su mi zabranili da pijem, jer sam teško bolestan - odgovori Kristofer Kruz na tečnom srpskom. - Ipak, ipak... naspite mi jednu šljivovicu. I to duplu - tužno se osmehnu, pa se zakašlja.

- Ja sam zbunjen, gospodine Kruz. Zbunjen i fasciniran vašim srpskim. Da vam supruga nije Jugoslovenka?

- Umrkla je, a bila je Indijanka.

- A vaši roditelji? Možda su oni, poreklom, iz naših krajeva?

- Nema možda, vaša ekselencijo. Ja ću ubrzo umre- ti. Moji otac i majka, i deda i praded, i čukundeda i čukunbaba, iz naših su krajeva, kako kažete. A i ja sam iz naših krajeva. Tamo sam rođen i odrastao.

- Šta to govorite, gospodine Kruz? - olabavi ambasador čvor kravate i raskopča gornje dugme na košulji.

- Ja sam, vaša ekselencijo, Todor Zindović. Poručnik Petog kraljevskog puka, u aprilskom ratu 1941, izbegao sa kraljem Petrom do Kaira... - iz džepa izvuče maramicu, drži je na usnama, dok ne zaustavi kašalj.

- Britanskom podmornicom vraćen sam u okupiranu zemlju, iskrkali su me kod Bara, odatle sam stigao do generala Draže i naše Komande na Ravnoj gori. Pred sami kraj rata, sa aerodroma u Pranjanima, sa američkim vazduhoplovcima napustio sam Srbiju... Da pričam dalje ili da idem? - zagleda se u ambasadora.

- Ne znam. Ja sam u šoku, morate da me razume- te... Najbogatiji Kanađanin Kristofer Kruz nije Kristofer Kruz nego četnik, Dražin oficir!

- Narodni neprijatelj, narodni izdajnik i ratni zločinac! - ponovo se zakašlja. - Osudili su me na smrt i trajni gubitak svih prava i građanske časti.

- To vi znate, ja ne znam. Ono što znam je da ste me prevarili... i to podlo, baš na ovaj dan.

- Prevario? Kako i kad, vaša ekselencijo?

- Rekli ste da ste došli sa strogo poslovnom ponudom. Umesto te ponude, ja slušam, i to na dan rođenja maršala Tita, vašu priču o četnicima i Draži... To nije časno, to je...

- Evo, vaša ekselencijo, strogo poslovne ponude - izvadi papire iz džepa od sakoa. - Doneo sam nacrt ugovora između Kristofera Kruza i Jugoslavije maršala Tita. Ugovor bi imao samo dva člana. Evo, da čujete, pa posle i lično pročitajte. Član prvi: Svu svoju imovinu i bankovne račune Kristofer Kruz poklanja državi Jugoslaviji. I član drugi: Država Jugoslavija garantuje Kristoferu Kruzu da će njegovi posmrtni ostaci biti sahranjeni u selu Dragačevu, na imanju Toma Zindovića, ispod šljive koju je zasadio njegov sin Todor Zindović - nalet kašlja natera mu suze na oči. - Ovo je, vaša ekselencijo, moja poslovna ponuda, strogo poslovna, zbog koje sam i došao.

- Čuo sam, a i pročitao - čudi se zbunjeni ambasador. - Svo bogatstvo za grobno mesto! A koliko iznosi... izvinite, možda je neumesno i nepristojno, koliko bogatstvo, koliku sumu nudite?

- Ne manje od milijardu kanadskih dolara.

- Milijardu kanadskih dolara! - stegnu Njegova ekselencija glavu svojim dlanovima. - Mnogo, užasno mnogo... - ne dovrši misao.

- Sluša li Udba ovaj razgovor? - iznenadi ambasadora tim pitanjem. - Ima li tajnih prislušnih uređaja u vašoj kancelariji?

- Nema, naša Služba bezbednosti ne špijunira ničije razgovore - kao da se ljutnu Njegova ekselencija.

- Dobro je što je tako. Smem li nešto da vam kažem, ali da se ne naljutite?

- Šta da mi kažete?

- Smem ili ne smem?

- Kažite šta god hoćete.

- Vi ste Makedonac, a da ste Srbin ili Hrvat ili Bosanac, ne bih ni dolazio sa svojom poslovnom ponudom. Makedonci su...

- Ne želim da vas slušam - povika Njegova ekselencija.

- Makedonci su divni ljudi, sa vrhunskim osećanjem za trgovinu koja donosi dobit. Makedonci i Slovenci. Možda i Mađari i Albanci. Niko više u Jugoslaviji. Osim toga...

- Šta osim toga? - ljutito će ambasador.

- Osim toga, Makedonci nisu ostrašćeni, kao Srbi, ili Crnogorci, ili Hrvati i Bosanci, na ove podele, preduboke rovove između četnika i partizana, Draže i Tita, kraljevine i republike.

- Ne mogu da verujem da nudite milijardu kanadskih dolara za svoje grobno mesto - ambasador ponovo čita ponuđeni ugovor. Kao da priču o posebnosti svog naroda, makedonskog, nije ni slušao. - Mora da ste počinili neki veliki zločin u ratu. Da nije tako, zašto bi vas naši osudili na smrt?

- Zašto? Hoćete li da čujete?

- Hoću. Moram. Nudite ugovor, veoma povoljan za moju zemlju, pa sam dužan da čujem i detalje. I da sve, i vašu ponudu i vaš odnos prema smrtnoj kazni koja vam je izrečena, prenesem nadležnim u Beogradu... Ja sam šraf, samo šraf u mehanizmu moje države. Poslušni i verni vojnik, uvek poslušni, to morate da znate. Ja ne odlučujem. Ali, ja moram da vas saslušam, a vi ste dužni da kažete kako ste i zašto postali Kristofer Kruz... kako vam je uspelo da sakrijete ko ste?

- Naravno - složi se Kruz. - Reći ću vam ćelu istinu, ne želim da je odnesem u grob.

- Pozvaću i zapisničara, mog prvog savetnika odgovori ambasador, okrećući brojčanik na telefonu ispred sebe. - Biljana, važno je i hitno, dođite odmah - reče zapovednički.

*

Kruz je svedočio polako, brižljivo birajući izraze, da ne razljuti Njegovu ekselenciju, ali i da šteti svoju snagu, jer su povišeni ton i nekontrolisane emocije izazivali nalete kašlja i reski bol u grudima. Trudio se i da govori kao da je paralizovan u toj kožnoj fotelji, bez pokretanja ruku ili nogu, bez ijedne gestikulacije. Biljana je sve zapisivala. Ostareli i bolesni Kristofer Kruz zavideo je njenoj mladosti i zdravlju od koga su, činilo mu se, poskakivale grudi te devojke u zrelih godinama, devojke ili udate žene, a pričinjavalo mu se, odnekud, da nije udata. I Njegova ekselencija nešto je zapisivala, i to povremeno, vidno podvlačeći zapisano. Škripala je fotelja pod ambasadorom, stalno se vrpeljio i protezao levu nogu, a Kruz je pomišljao da Njegovu ekselenciju muči išijas. Odbijao je i samu pomisao da je ambasador bivši partizan i da ga noga muči zbog neke ratne rane, zaostalog

kuršuma ili gelera. Naprosto, ambasador mu nije ličio na Titovog gerilca, a znao je i da je, kad je Hitler napao Jugoslaviju, Njegova eksekucija imala samo devet godina.

- Da li je ili nije vojni puč i rušenje sporazuma između kneza Pavla i Adolfa Hitlera o neutralnoj ratnoj poziciji Kraljevine Jugoslavije značilo naše i državno i nacionalno samoubistvo, ili smo toga dana na oltar slobode prineli najveću žrtvu? Imam svoje mišljenje o tome. Ono je bolno, krivudavo i sebi protivrečno. Plašim se da ni istorija i vekovi koji su pred nama neće dati pouzdan odgovor. Bio sam mladi pilot našeg elitnog Petog puka, prepun snage i strasti, na fanatičan način čak i željan svoje slavne pogibije u otporu agresoru. Moji drugovi i ja pretvorili smo nebo iznad Beograda u grobnicu Luftvafe, ali i u svoje Termopile. Skoro ceo Peti puk je izginuo... - zakašljao se i, nekoliko minuta, držao maramicu na ustima.

- Skraćujem sećanje, mnogo boli i potresa. Na moju nesreću, ne pogiboh u kratkom aprilskom ratu, u našem slomu. U pratnji kralja Petra odletem u Kairo... oprostite, to sam već ispričao. Želeo sam da se ponovo borim, pa sam se prijavio da budem pilot RAF-a, britanskog ratnog vazduhoplovstva, ali naša Vrhovna komanda odluči da me vrati na domaći front. Prebace me podmornicom do Bara... i to sam već rekao. Na Ravnu goru, do štaba generala Draže Mihailovića, stigao sam u novembru... Besneo je rat između partizana i četnika. Nisam znao, kao što ne znam ni danas, da li je taj sukob mogao da se izbegne. Ono što znam je da niko nije bio srećan zbog toga. U mom kraju Srbije, čuo sam i za ceo svoj život upamtio jednu pesmu... evo, plače mi se, i sada, od te pesme, ako verujete - zagleda se u ambasadora, pa u zapisničarku Biljanu.

- Koja je to pesma? - savlada znatiželja Njegovu eksekuciju.

„Ti na mene pušku, brate,
A ja, brate, pušku na te,
Ti u četu, ja u gardu,
Petokraka na kokardu.“

Odrećitova Kristofer Kruz te stihove, htela da nešto kaže, ali se zacenu od kašlja.

- Opasna i lukava pesma - reče ambasador kad Kruz prestade da kašlje. - Ispada da su partizani prvi napali.

- Nije u tome poenta, vaša eksekucijo. Poenta je u tragediji i jednih i drugih... Na Ravnoj gori, valjda 6. decembra 1941, bio sam pored generala Draže. Nem- ci udarili i tenkovima. Zarobiše majora Aleksandra Mišića, zarobiše i majora Ivana Fregla... streljali su,

kasnije, obojicu. Major Fregl tražio od Švaba da on, lično, komanduje streljačkim vodom, da se, tim činom, naruga njihovoj smrtnoj presudi njemu, a major Aleksandar Mišić, sin vojvode Mišića, i sin vojvodine žene Lujze, Nemice, rekao nemačkom komandantu da u njemu, zbog Hitlera i nemačkih zlodela nad Srbima, više nema ni kapi nemačke krvi, krvi majke Lujze... Nisam, naravno, bio prisutan streljanju Fregla i Mišića, ali se, brzinom munje, pročulo za njihovo junaštvo, dostojno Sparte, dostojno...

- Dosta, to nas ne zanima! - preseče ga zapovedni glas Njegove eksekucije. - Pričajte samo o sebi. Šta je sa vama dalje bilo?

- Odstupio sam sa generalom u Crnu Goru, u Srbiju se vratio naredne godine, Srbiju napustio u septembru četrdeset četvrte, sa američkim avijatičarima, sa našeg planinskog aerodroma u Pranjanima. Nikada više nisam video Srbiju. Eto, to je bilo sa mnom, kratko i najkraće kazano, a na vaše insistiranje da pričam samo o sebi, vaša eksekucijo.

- Nikoga, po vama, vi niste ubili, ni mrava zgazili, a osuđeni ste na smrt i proglašeni za ratnog zločinca?! Zašto bežite od istine?

- Niti bežim niti imam kud da pobegnem. Bio je rat, a svi ubijaju u ratu, u svakom ratu, vaša eksekucijo. U borbi sam pucao na ustaše, na Nemce, na partizane. Video sam, toliko puta, kako padaju mnogi pogođeni mojim kuršumom, ali te svoje žrtve nisam poznavao ranije, niti su ti mrtvi, dok su bili živi, poznavali mene. Samo jednom pucao sam u one koje sam poznavao i koji su poznavali mene. U nekom selu na Žabljaku, u Crnoj Gori, u aprilu četrdeset i druge... bili me zarobili partizani. Mene i još trojicu mojih boraca. U tom partizanskom odredu behu i trojica iz moga kraja. Imena su im u presudi kojom sam osuđen na smrt. Prepoznaju me, oni mene, a ja njih. Onaj glavni, meni blizak rod po majčinoj liniji, odreši mi uže oko ruku i ponudi svoj automat. Hoću li - upita me - da streljam onu trojicu svojih vojnika, i da, odmah, budem pomilovan i slobodan? Hoću, odgovorim posle namerno dužeg promišljanja... Dade mi on automat... eto, tako je bilo, i na smrtnom času mogu da se zakunem - naglo začu- ta Kristofer Kruz i zagleda se u vrhove svojih cipela.

- Budite precizni... šta se desilo? - ne razumede ambasador.

- Pokosio sam te partizane. Svu sedmoricu. Trojicu iz mog kraja, koje sam poznavao, i četvoricu koje nisam poznavao... Zločin je, nesporan, ubistvo ratnih zarobljenika, a ratni zarobljenici bili smo moji borci i ja. Ispalo je, eto, tako se namestilo, da zarobljenik poubija svoje dželate. Jedan od ubijenih bio je poznati komunist i komandir prve partizanske čete u mome kraju. Bio je, eto, i moj rođak... Tako je bilo... Ti na mene pušku, brate, a ja, brate, pušku na te - preblede i zamoli da mu dodaju čašu vode.

- Kako ste uspjeli da izbrišete svaki trag o sebi i umaknete pravdi? - upita ambasador.

- Kojoj pravdi? - pitanjem odgovori na pitanje.

- Izvršenju presude... smrtnoj kazni.

- Nisam ja bežao od presude, nego od sebe, od mog sećanja, od svog udesa, od svoje zemlje i roda, pa razumite kako hoćete, vaša ekšelencijo. Ja sam rat izgubio. Ja sam bio i poražen i osramoćen porazom. Smatrao sam da su poraženi i moja država i narod, da nam je poražena i sva istorija. Ne svedočim, ja se ispovedam. Sa završenom vojnom akademijom i dobrim znanjem engleskog, vrata u američkoj vojsci bila su mi širom otvorena. Nisam to hteo. Vojna služba bi samo povređivala moje rane. Otišao sam u rezervat indijanskog plemena Onondaga, zbližio se sa njima, tamo upoznao i oženio svoju Vitku Strelu, najmlađu poglavičinu kćer. Otac njen dade nam, kao kćerkin miraz, priličnu svotu novca, odselimo u Toronto. Trgovina krznom, pa nekretninama, donese nam veliku zaradu. .. Na venčanju, u indijanskom rezervatu, uzeo sam ime Kristofer Kruz. Želeo sam da zaboravim i srpski jezik, sve što me je vezivalo i podsećalo na Todora Zindovića, na mene negdašnjeg... Eto, vaša ekšelencijo. Umre moja Vitka Strela, a dece nismo imali. Bogatstvo ogromno, ama pusto i prazno. Godine ne zatamniše moje sećanje na godine mladosti, na godine radosti i žalosti, nego raspališe patnju i tugu, teško mi da se izrazim. Sa našima u Kanadi nisam se družio, ali sam ih sretao i slušao jezik svoje majke. Nabavljao sam i novine i knjige naše žalosne emigracije... Ne mogu više da govorim. Nemam snage, a oprostite. Pre pola godine, otkriju mi rak pluća u odmaklom stadijumu. Uz najbolje i najskuplje doktore, mogu poživeti još samo nekoliko meseci... Kud ću, posle smrti? To me jedino interesuje. Samo mi je to važno. I za tu želju, da se vratim u Dragačevo i skrasim ispod moje šljive, dajem sve - ponovo se zakašlja, ali ovoga puta kašalj potraja dugo.

- Sve vaše bogatstvo je, kako piše u nacrtu ugovora, na ime Kristofera Kruza, a vi niste on, vi ste Todor Zindović. jeste li konsultovali kanadske pravnike?

- Naravno da jesam. Pred zakonom Kanade ja sam Kristofer Kruz i vlasnik sam da svoje bogatstvo darujem po svojoj volji. Po zakonima zemlje u kojoj sam rođen, ja sam Todor Zindović, narodni neprijatelj i ratni zločinac. Taj Todor Zindović osuđen je na smrt i smrt je pred njim, presuda će biti izvršena, a mrtav Todor Zindović više neće biti begunac od pravde. Sve je, vaša ekšelencijo, u skladu sa zakonom i kanadskim i vašim. Ako baš hoćete, prvi put u svom životu te vaše komunističke zakone i presude prihvatam i kao svoje, jer će meni, uskoro, sve biti svejedno.

- Umorni ste, a i rekli ste sve što želite - nasmeši se ambasador.

- Nisam rekao sve što želim, a to nije ni moguće. Da se ispovedam sedam dana i noći, ili sedam godina, ne bih rekao ni stoti, ni hiljaditi deo onoga što ključa u meni.

- Verujem vam, ali ste, sažeto, ispričali ono što interesuje nas, kao državu, i to je u zvaničnom zapisniku. Molim vas da pročitate i, ako nemate primedbi, potpišete se na svakoj stranici.

- Neću da čitam, dajte da potpišem i da idem. Ugovor vam ostavljam i čekam odgovor.

*

Ne prođoše ni tri sedmice, Kristofer Kruz dobi službenu kovertu sa memorandumom jugoslovenske ambasade u Otavi. Dan beše kišovit i tmuran.

- Vaša ponuda je odbijena.

Na listu papira, u toj koverti, samo je to bilo napisano. Bez spominjanja imena i prezimena onog čija je „ponuda odbijena“. Bez spominjanja i onog ko je „ponudu“ odbio. Bez ičijeg potpisa ispod te rečenice, koja je za Kristofera Kruza bila i teža i surovija od one davne presude kada je osuđen na smrt. Tada mu je oduzeto pravo na kratki i prolazni život, a sada i pravo na grob tamo gde se obreo u životu, u svome selu, u svom voćnjaku, ispod svoje šljive.

Tri je meseca po Kanadi i Americi tragao za svojim Dragačevom, za krajolikom nalik dragačevskom. I pronašao ga među planinama iznad jezera Tahoe, na istoku Kalifornije. Tu je odabrao i kupio grobno mesto za sebe. Bogatstvo je zaveštao indijanskom plemenu svoje umrle supruge, Vitke Strele. Na grobnoj ploči od belog kamena tesanika, sličnom onom iz zavičaja, nije uklesao ni ime, ni prezime, ni godinu rođenja, ni godinu smrti. Uklesao je, samo, krst i tri reči: „Ej, šljivo moja.“(1989)

O piscu

Vuk Drašković (1946, Međa kod Žitišta), pisac, političar, osnivač i predsednik Srpskog pokreta obnove. Po završenim studijama prava u Beogradu 1968, radio kao novinar u Tanjugu i dopisnik iz afričkih zemalja. Od 1980. posvetio se književnosti, a od kraja 80-ih godina do danas je i politički angažovan.

Osnovao je stranku Srpski pokret obnove 1990. godine i bio najsnažniji i najuticajniji predstavnik opozicije i protivnik režima Slobodana Miloševića u poslednjoj deceniji XX veka, zbog čega je više puta, sa suprugom Danicom, bio zatvaran i izlagan policijskoj torturi, a nekoliko puta i meta atentata kriminalizovanih struktura državne bezbednosti.

Objavio je romane Sudija (1982), Nož (1982, ekranizovan 1999), Molitva (1985), Ruski konzul (1988), Noć đenerala (1994), Doktor Aron (2009), Via Romana (2012), Tamo daleko (2013), Isusovi memoari (2015, i iste godine u prevodu na engleski The Memoirs of Jesus); autobiografsku prozu Meta (2007); knjige eseja Ja, malograđanin (1981), Odgovori (1987), Koekude, Srbijo (1989), Podsećanja (2001), te knjige govora, intervju a i članaka Sve moje izdaje (1992), Kosovo (2006) i Isećci vremena (2016).

Njegove knjige prevedene su na bugarski, češki, engleski, francuski, grčki, italijanski, poljski, rumunski, ruski, španski, turski i ukrajinski jezik, a svi romani su mu bili bestseleri i u srpskim i u jugoslovenskim okvirima.

Vuk Drašković
KO JE UBIO KATARINU
Za izdavača
Dejan Papić
Urednik
Dejan Mihailović
Recenzent
Ljiljana Šop
Lektura
Nada Mirkov Bogdanović
Korektura
Dragoslav Basta
Slog i prelom
Šaša Dimitrijević
Dizajn korica
Nevena Mišković
Tiraž
20.000
Beograd, 2017.
Štampa i povez
Službeni glasnik, Beograd
Izdavač
Laguna, Beograd
Resavska 33
Klub čitalaca: 011/3341-711
www.laguna.rs
e-mail: info@laguna.rs

CIP - Katalogizacija u publikaciji Narodna biblioteka Srbije, Beograd
821.163.41-31

DRAŠKOVIĆ, Vuk, 1946-

Ko je ubio Katarinu : roman / Vuk Drašković. - Beograd : Laguna, 2017 (Beograd : Službeni glasnik). -196 str.; 20 cm

Tiraž 20.000. - O piscu: str. 195-196.

ISBN 978-86-521-2562-3

COBISS.SR-ID 230984716

